

DPN 5805

Title: निगम कल्प तन्त्र / NIGAMA KALPA TANTRA

Run. No. 6496

Cat. No.

Micro. No.

Subject तन्त्र / Tantra

Religion: Hindu / Bauddha

Language: Skt. / New. / Nep. / Skt. - New. / Maith. - New. / New. - Nep. /

Size in cms. 12 x 24

Folios 54

Lines (in a page) 11

Compl. / Incompl.

Chapt. / act / *patalah* 1-26.

Author / translator

Scribe / donor

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place

Script: New. / Dev. / Bhuj. / Ran. /

Illus. :

Material: palmleaf / paper / thyasaphu /

Condition: fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

ॐ नमः शिवायः ॥ ॥ पर्वत सुशुभं हिमवन्ते महीधरे ॥ आषाढी विद्यन्ते नाना
कुम्भानां कुले ॥

समाप्ति / Colophon

इति श्री नियम कल्पे उमा मेहता सेवादे षड्विंशतितमः पल्लः ॥ २६ ॥

निगमकल्पतन्त्रः

69

दशपते

रुप

॥ श्री ॥
॥ १ ॥

ॐ नमः शिवायः ॥ ॥ पर्वते सुशुभे रम्ये हिमवन्ते महीधरे ॥ ओषधीभिरभिच्छन्ने नानादुमलताकु-
ले ॥ देवगन्धर्वरचिते सिद्धचारणा सेविते ॥ नानाविहंगसंघुष्टे सिंहसाईलनादिते ॥ दिव्यभूतसमा-
कीर्णमूणि विदुमंशोभिते ॥ यतः प्रभवते गंगा शीततोयामहानदी ॥ यत्र शृङ्गाणि दृश्यन्ते रूपावर्णा-
निसर्धतः ॥ शोभमानानि दृश्यन्ते योजनेषु वज्रस्यपि ॥ यत्र देवो निवसते अं वक्रः संश्रितव्रतः ॥ उ-
मया सहितो देवो ब्राह्मणो ब्राह्मणः प्रियः ॥ सुखोपविष्टमासीनं आसने सुशुभे तदा ॥ वज्रवैद्यसं-
छन्ने नानाधातुविभूषिते ॥ अभिगम्य तु तं देवी प्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ उमा देवी तदा गम्य महादेवं
महाव्रतम् ॥ पूज्यते अग्निभिर्देवैर्विप्रब्रह्मर्षिसेवितः ॥ देवगन्धर्वसिद्धैश्च सविशाधरकिं नरैः ॥ सु-
वर्द्धिर्भगवान् अक्षोमरुद्धिश्च महोरगे ॥ सर्वधर्मसमारख्या हि सर्वभूतहिताय वै ॥ ब्राह्मणाणां च कोध-
र्मः क्षत्रियाणां च कीदृशः ॥ वैश्यानां कीदृशो धर्मः भूधर्मश्च कीदृशः ॥ तापसानां च कोधर्मः कश्यपी-
क्षामिकां क्षिराणां ॥ उच्छृण्वन्ति शुको धर्मोऽग्निधर्मश्च कीदृशः ॥ देवर्षीणां च कोधर्मः कश्यपीधर्म उच्य-
ते ॥ केन विशापदस्थानं प्रति गच्छन्ति मानवाः ॥ ब्राह्मणास्ते कथं यांति ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ एतन्मे भ-

॥ रामः ॥
॥ १ ॥

0

5

0

Cms.

5

10

15

20

25

गवः सर्वतत्त्वतो वक्रमर्हसि ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ इत्येतद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच मे देवः ॥ सर्वमेतत्प्रवक्ष्या-
मि यत्त्वयोक्तं मया व्रते ॥ यच्छ्रुत्वा शास्त्रविहितं धर्माधर्मं सुगुणं ॥ ब्राह्मणानामिदं धर्मं प्रथमं कथयामि
ते ॥ कर्त्तमाने पियो विप्रः प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ बहूकर्म निरतो नित्यं श्रद्धासूतकवर्जितः ॥ गुरुप्रज्ञासुनि-
रतः क्षत्रोदात्तो जितेन्द्रियः ॥ अनिर्वेदपरो नित्यं सत्यसम्भो दृढव्रतः ॥ ब्रह्मोपवास निरतो ऋतुकालाभिगा-
मिनः ॥ वर्जयेत्सर्वपापानि देवतातिथि पूजकः ॥ देवविद्यातिथिज्ञानं मंत्रं चैव न विक्रयेत् ॥ ब्राह्मणानां
सदा पूजा रक्षणं च गवामिदं ॥ मधुमांसं निहतं सुसर्वभूतद्वारतः ॥ ग्रामान्नं पतितानां च भक्ष-
नं विवर्जयेत् ॥ तिललाक्षागुडक्षीरं लवणं च न विक्रयेत् ॥ कुकर्माणि च वर्जेत्तु पथ्यानि तथैव च ॥
नरे विक्रीय कन्यां च हं न्यास्य सप्तमंकुलम् ॥ न विक्रयेत्तु गोलाभार्थं विक्रेतानां कं व्रजेत् ॥ दशरात्रमभयं
दत्ताभृत्यानामनुकम्पकः ॥ दद्यात्प्रसन्नतां चैव सततं सत्यसंघतां ॥ पातापितृभ्यामुत्पृच्छा पितृणां च स-
हार्चनं ॥ यजनं याजनं चैव ध्यायना ध्यायतु नाथा ॥ दानं प्रतिग्रहं चैव होमशांतिपरायणं ॥ उदितो न-
दिनो वापि नद्यौ वपितस्तथा ॥ सायं प्रातश्चैव प्रोक्ष्य च जुहुयाच्चाग्निदेवतम् ॥ पूर्वदिवा परं चैव नित्यं जागरि-

॥ श्री ॥
॥ २ ॥

तस्तथा ॥ एवं यो ब्राह्मणः कुर्यात्स गच्छेत्परमां गतिम् ॥ वियोनिं न स गच्छेत्तत्र यो निःसगच्छति ॥ नमस्करो-
तिसततं वेदवेदांगपारंगम् ॥ दर्शनं यो ह्यर्हमा स्याच्च मंत्रसूत्रपरायणः ॥ यः स्वयं क्रियमाणो न वेदानाम-
नुपालनम् ॥ एवं यो ब्राह्मणः कुर्यात्स गच्छेत्परमां गतिम् ॥ वियोनिं न स गच्छेत्तत्र यो निःसगच्छति ॥ अ-
न्यथा वर्तमानोऽपि ब्रह्मत्वाभ्युपगच्छेत् ॥ ब्राह्मणानामयं धर्मः स्वधर्मः परिकीर्तितः ॥ कृत्रधर्मं प्रवक्ष्या-
मिद्यथा तथ्यमनिविते ॥ यः कुर्यात्क्षत्रियो देवि स गच्छेत्परमां गतिम् ॥ क्षत्रियस्य परो धर्मः पुत्राणां प्रतिपा-
लनम् ॥ यजनश्चैव दानं च तथैवाध्ययनं तथा ॥ व्यवहारोऽत्र नीतिशास्त्रेषु विविधेषु च ॥ रक्षणं नित्य-
युध्येषु सन्निविष्टं ह मोक्षनम् ॥ नाना युधप्रहरणं नित्यं युद्धेषु रक्षणं ॥ एवं यः क्षत्रियः कुर्यात्स गच्छेत्पू-
मां गतिम् ॥ वियोनिं न स गच्छेत्तत्र यो निःसगच्छति ॥ विपरीतमतः कुर्याद्रूपं ते क्षत्रियं पदम् ॥ क्षत्रधर्म-
स्य यत्प्रोक्तं द्वितीयं परिकीर्तितं ॥ वैश्यधर्मं प्रवक्ष्यामि यथा वैश्योऽपि जीविना ॥ वर्तमानो यथा वैश्यः
प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ धनधान्याजितं कुर्यात्सर्ववीजसंयुतं ॥ कृषिवाणिज्यगौरक्षावापनं दहनं च
तथा ॥ रक्षणं गोमहिषाणां सर्वप्राणिषु पालनं ॥ क्रयविक्रयलाभेऽपि पुरणानां फलकांक्षितं ॥ यजनश्चैव

रामः
॥ २ ॥

॥ श्रीः ॥
॥ ३ ॥

क्षाम्यन्तु पूर्वशः ॥ अथ यो येन धर्मेण काक्षन्ते परमां गतिम् ॥ शौचं नटाजिनं वैतकुशसंस्तरशायिनः ॥
अग्निहोत्रपणेति त्र्यंशिकालं स्नानमेव च ॥ ऐषणश्चैव हृक्षाणां मृगाणां मनुपालनम् ॥ मधुमांसं निहन्तु
दधिक्षीरं न विक्रमेत् ॥ विक्रये फलपुष्पाणां शाकम्बदरकेन्दुदम् ॥ तिलनाभ्यवासायाः कुप्यानि न
विक्रयेत् ॥ देवमनुब्रह्मयज्ञपितृयज्ञं च सर्वदा ॥ भूतयज्ञाग्नियज्ञश्च स भवन्ति मनुष्यता ॥ स्थालीपाके
सर्वेषु अतिथीं संविभागयेत् ॥ भूतग्रासेषु सर्वेषु सत्त्वानां भयप्रदः ॥ एवं तापस धर्मेण गच्छन्ति पर
मां गतिं ॥ तापसां तु धर्मस्य पंचसम्यग् विधीर्नितम् ॥ उच्छृण्वन्ति धर्मोऽस्मादिव क्षामित्वतः ॥ उच्छृण्वन्ति
यथा हन्ते ब्रह्मलोके महीयते ॥ देवतातिथि पूजाच पितृणां च सदा चर्चनम् ॥ गवाहिकं च दानं च गुरुणां
भिपूजनं ॥ अनुकाहाभिगामित्वं स्वदारिद्र्येन्द्रियः ॥ नित्यबुधोपवासश्च दानाध्ययनमेव च ॥ क्षीरदि
नां च सर्वेषां विक्रीयन् स माचरेत् ॥ मधुमान् न निहन्तश्च परदारविवर्जितः ॥ दिवा न च वर्जयेन्नित्यं पतित
नां च शय्यो न चैव सत्यसंधत्वं ब्राह्मणाय प्रयच्छति ॥ अरुवासाः अविर्भूतानि त्र्यंशान् पश्यन् ॥ उच्छ
ृण्वन्ति सदा धर्मेनाभ्यहन्तिः स माचरेत् ॥ पितृकार्याणि कर्षति श्राद्धकालेषु नित्यशः ॥ वैश्वदेवार्चनं कृत्वा

॥ रामः ॥
॥ ३ ॥

पश्चात्स्वयमुपाश्रुते ॥ अतिथीं नृं हृत्तिस्तु डर्मतिर्न च प्रजयेत् ॥ हृथासदीक्षितः प्रायोदभस्तस्य ब्रूते स्थि
 तः ॥ उच्छृत्ति सुधर्मस्तो कथितो ये वरानने ॥ अत्यथावर्त्तमानोपि प्रपन्ने ब्रह्मणः ययः ॥ परिब्राजकधर्मस्ते
 शृणु देवियथाविधिः ॥ धातुरस्तानि वासांसि दशैतानि विवर्जयेत् ॥ धारयेत् कृत्तुं इण्डिणि शिरः कृच्छेद न मु
 त्तमम् ॥ सौम्ययुक्षस्त्रीथगामी सर्वपापविवर्जकः ॥ त्रिडण्डी कुण्डिका धारयेत् कडा सुचिरं वसेत् ॥ सत्तप
 विवः सुतुरवः समरोशाजितेन्द्रियः ॥ व्ययेत् भयमृत्युश्च मुञ्चते महतो भयात् ॥ अभक्ष्यान्निचवर्जयेत् पाप
 कर्माणि वर्जयेत् ॥ स्नेहवन्धनं कुर्वीत सुतो वा यदि वा पिता ॥ ध्यायेत् सततं वैव अप्रमत्तो जितेन्द्रियः ॥ ह
 दिचिन्तयते वैव तथा ध्यानपरायणः ॥ न वक्ष्यते च देवत्व न राज्ञं न च यक्षतां ॥ मोक्षमेवाभिकांक्षते स
 दा ध्यानपरायणः ॥ मद्याहिरूपमादर्शं प्रविष्टम्यस्यते क्वचित् ॥ एवमेवात्मनामानं योगसिद्धिर्भविष्य
 ति ॥ कायसौम्यश्च वाक्स्थितथाभ्यन्तरमेव च ॥ भाव सर्वं नृं द्विश्च तवाश्रमं न भोजनं ॥ सर्वभूतदया वैव मैत्रं
 कारुण्यमेव च ॥ स्थावरं जंगमं चैव हिंसाभावं न कारयेत् ॥ आत्मार्थे वा परार्थे वा पारुष्यं न च भाषयेत् ॥ नानृ
 तं वदते वाणी वाक्कौचमिति निर्दिशे ॥ तप्तसाधयेत् सत्तपः बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यते ॥ विद्यातपोभ्यां भूतात्मा मनः

॥ श्री ॥
॥ ४ ॥

सत्येन श्रुते ॥ एवमेव यथा दृष्टं परिसंख्या न तत्त्वतः ॥ भिन्नगोथित्यजेत्सर्वं रजो रसं च ध्यते ॥ कामे वि
वर्द्धमाने पि उखं शेते ॥ अत्र हम् ॥ दृष्ट्वा कामं कामनिर्वाध्यमाने कामं हित्वा कर्मभिर्हन्तु वद्व्या ॥ उध्या
चैवाश्रुद्वयाश्चैव नित्यं दातातिष्ठेत्सीतादौ यो विथुः ॥ स्थितस्तमे विनिस्तकर्मप्रसान्तदृष्टिः सततं
परेषाम् ॥ न सोऽन्ये ज्ञानमभ्यश्चरन् रक्षेत धीरो मनसो विकारं ॥ प्राणान्न हन्यान्न च घातयेच्च तथाप्यदृष्टं
परिवर्जयेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥
प्रियं यस्तु तमाचरेत् ॥ तथापि न ह्म मनसो न गच्छेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥
क्षिप्तगंधमात्मानि विभूषणा ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥
णाय रक्षा निवस्त्राणि समाहतात्मा ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥
कारत्सी न च विभूषणा ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥
स्पृहायां भुग्रेन्द्रियो नित्यं सदा तु विभूषणा ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥
सद्येऽनुत्पारसेऽसुस्पर्शं गच्छेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥ अत्र ह्म चर्यमानं न सो न गच्छेत् ॥

॥ राम ॥
॥ ४ ॥

५ कदाचित्

0

Cms.

5

10

15

20

25

स्थितेन दत्तान्नविदुर्वायेत तत्प्रेक्षमानं प्रपुष्पस्येन्ततदिधत्वा पुयविक्रयम्वाभिधानकुर्यान्नपचेतभ
क्तं ॥ तथोन्नयेसी परदत्तभक्तप्राप्तागतं चैव नुपाददेत ॥ अयाचितं चैव हि यप्रयच्छेत्तु द्रव्यातस्य उपा
ददीत ॥ देहोष्ठसि सायददेनुरक्षां वन्ति ये व्याधिजरा गच्छन्ति ते वाक्ष्यलोकमुत्तमम् ॥ एवं यो वर्जते
नित्यं तस्माद्दिनाजितेन्द्रियः ॥ यथेष्टं परिनिवृत्तिं दग्धेन्धनमिवानलः ॥ मोक्षं व्रजत्यसौ देही पापकर्मरतो
पिवा ॥ परित्राजकधर्मोयं कवितो देविसप्रमः ॥ स्त्रीणां कर्मप्रवक्ष्यामि शृणुते मृदुभाषिणि ॥ सुसंयुष्टं
हेनित्यं सदा समनुलेपनं ॥ बलिं कुर्यात्सदा चैव वायसानां च तर्पणं ॥ गुरुणां च पितृणां च सदा दानं रतिप्रि
या ॥ अतिथीनां गुरुणां च पूजनात्तपयेद्दिनात् ॥ ज्ञातिभिर्भोजयित्वा तु भर्तु रेव प्रयच्छति ॥ भोजयित्वा
पतिं पश्चात्स्वयमुपास्यते ॥ पतिश्च ईरिव तज्ज्ञात्वा इः रित्ता भवति सदा ॥ रहस्यं निसदा गुह्यं सु
कृतं दुष्कृतानि च ॥ पतिव्रता पतिरत्नानित्यं पतिपरायणाः ॥ सततं मङ्गलाचारा सततं प्रियवादिनी ॥ स
ततं देवतारक्ता सततं धर्मवत्सला ॥ नित्यमाचारसंपन्नानित्यं भर्तुरतिप्रिया ॥ संगताः अनुकाले तु सहजे
द्वियगोचराः ॥ उक्ता ह्येव सततं हीनाश्च परांतिराः ॥ स्मृते भर्तुसा नारी पापकर्मरता प्रिया ॥ रहस्यं वाश्येन

॥ श्रीः ॥
॥ ५ ॥

३५: स्विताप्यत्र चित्रयेत् ॥ मित्राणि वास्य पूजेत अमित्राणि च वर्जयेत् ॥ रक्षतश्च समन्वेद्य पतिपुत्रमि-
वोरसाम् ॥ पुनैर्गुणैस्तु या नारी सा गच्छेत्परमां गतिं ॥ वियोनिं सात गच्छेत्तत्र स्य योनिं स गच्छति ॥ एष धर्मस्त्रि-
यो देविसमाख्यातस्तु तत्त्वतः ॥ पुनैर्गुणैस्तु या हीना पावकारिणु सा स्मृता ॥ प्रेक्षता नरकं यान्ति या चामार्ग-
स्य गामिनी ॥ स्यान्ते प्रकृतिः प्रोक्ता किं बहुनः ॥ द्योतुमिच्छसि ॥ इत्युमा महेश्वरसंवादे वागुवर्णधर्मविभागो नाम
प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ इत्येतद्वचनं श्रुत्वा देव्युवाच महेश्वरम् ॥ सर्वलोकहितार्थं यि सर्वलोकहिते ॥ क-
थितं सर्वमेतत्ते वागुवर्णस्य मे गुणाः ॥ प्राणानि घाति नो नित्यं ये परद्रव्यहारिणः ॥ काममिथोपचारीणां
ये च वैदं न कारकाः ॥ मूलकर्मकरा देव ये चान्ये पापकारिणः ॥ विषदागरदा चैव ये विकुर्वन्ति मानवाः ॥ ते
या इलं किं भवति लोको वा किं प्रवर्तते ॥ एतमुक्तं सुभगवान्देवी रुद्रः प्रभाषते ॥ भगवानुवाच ॥ शृणु देवि
यथा कर्म स्वकेऽप्यंति देहि नः ॥ येन येन विपाकेन फलं सद्यः समं भुते ॥ प्राणानि घाति नो द्यो ए ये नराः कू-
रकर्मिणः ॥ भ्रमन्ति हिंसमानां रुद्रस्ते रुधिरमक्षिकाः ॥ द्विपदश्चतुष्पदश्चैव तथा बहुपदमपि ॥ पक्षि कीट-
पते गानां जलजानां वहिंसकाः ॥ गर्भपातकरा ये च मधुघाताश्च ये नराः ॥ एवं हिंसा समाचारादरुणाः पु-
रुषा धमाः ॥ नरकेषु प्रपद्यन्तेति र्गयो निब्रजन्ति ते ॥ यदा मानव्यतां याति कदाचित्कालपर्ययात् ॥ नट

॥ रामः ॥
॥ ५ ॥

मौखिकवाणलक्षसयोनिं ब्रजन्ति च॥ कभीपाकेषु पच्यन्ते सततं पुरुषा धमाः॥ गर्भस्थान् मयन्ते ते जा
तामात्राप्तिं यन्ति वा॥ परिसर्पमानाः केचिदिदं वर्षावाग्निर्धमाः॥ यौवनस्थान् मयन्ते ते नाना रीतिना क
शः॥ शस्त्रेण केचिच्छिद्यन्ते दह्यन्ते च दवाग्निना॥ पशुमारैश्च मार्यन्ते शूलैर्भिन्दन्ति चापरे॥ दण्डेन लेहके
नापि विपच्यन्ते विद्याग्निना॥ उदके च म्रियन्ते ते कालपाशैस्तथैव च॥ छिन्नकर्णो यनासाश्च छिन्न
पादकण्ठस्तथा॥ मध्ये च केचिच्छिद्यन्ते सततं सोधसहस्रशः॥ दुःखमारैश्च मार्यन्ते बन्धनस्था म्रियन्ति च
॥ वातपित्तकफैश्चापि अमरोगा यवीश्रिताः॥ छिन्नाङ्गस्वाङ्गहीनाश्च जायन्ते पुरुषा धमाः॥ हिंसकानां
मिदं देवि फलं समनुकीर्तितम्॥ परद्रव्यापहरीणां शृणु देवि यथाक्रमं॥ अरण्ये यदि वा ग्रामे क्षेत्रे य
दि खिले गृहे॥ हि पदश्चतुर्मुखं देवापि धनधाम्यमुपस्करम्॥ हरन्ति सततं पापाः परेण मल्पबुद्धयः॥ पर
द्रव्यापहरीणां तिर्यग्योनिं ब्रजन्ति ते॥ यदा मानुष्यातां यान्ति कदाचित् कालपर्ययात्॥ न दमौखिकवाण्डा
लक्षसयोनिं ब्रजन्ति ते॥ यच्च ते यान्ति वेदव्यं शृणु तस्याप्युपपन्नं॥ राजा वातदरे देवाश्चौरो वापि न संश
यः॥ आक्रम्यो प्रहरन्ते ते दयादौश्च विलप्यते॥ अणानि चैव मार्गानि सत्कालेन संशयः॥ अपि देशांत

॥ श्री ॥
॥ ६ ॥

रंगत्वा भवन्ति मृगाणां गिनः ॥ यस्मिन् देशे अना वृष्टिः यस्मिन् देशे मरुद्भयं ॥ यस्मिन् देशे शुभारोगास्तत्र
जायन्ति ते नराः ॥ अस्मिन् देशे शिरो रुक्षा दीना छादन भोजनानाः ॥ अनाया अनपत्याश्च सर्वभोगविवर्जिताः
उद्धर्तवकाः स्नापनकास्तथैव परिमर्दकाः ॥ परकर्मकरानित्यं परकर्मोपजीविनः ॥ लेखवाहश्च जायते
तथा प्रेषकरानराः ॥ कश्चित्प्रियाः कर्मठिकाः कृपणाः कृषजीविनः ॥ सहस्रमपि देशेषु तेषां क्षेत्रे न
वर्धति ॥ यच्च क्षेत्रे भवेत्तस्य शृणुतस्या सुपदवम् ॥ चटकाश्च कपोताश्च मूषकाः शलभाश्चकाः ॥ श्रु
कराश्च सृगालाश्च विलुप्यन्ते धनक्षये ॥ रवलेवाद्रियते तस्य इव नित्यमनिन्दितः ॥ नित्यनानाश्चराणां
नाराष्ट्रोपातो भविष्यति ॥ चौरावापि विलुप्यन्ति क्षेत्रे वायदिवाग्रहे ॥ विग्रहे विद्रवे चापि तेषां इव निश
ति ॥ विक्रीयते च यत्किंचित्मूल्यं तस्य विनश्यति ॥ तस्मिन् वाचमिदं ते ते तथैव बुभुक्षया ॥ नीचकुलेषु
मयन्ते परेष्विन्दोपजीविनः ॥ रुच्यदोषो मया प्रोक्तः परद्रव्यापहारिणां ॥ कामभिश्चोपचारीणां शृणु
दोषो यथाविधि ॥ परदारणसेवन्ति ये नराः पापकारिणः ॥ अर्थिन लोभयित्वा ब्रूधाद्वतीसं प्रेषणे
नवा ॥ विवो निषुवरज्यन्ते धर्षयन्ति च ये वला ॥ गुरुपत्नीश्च साक्षीश्च ये वन्ति नराधमाः ॥ कुमारीं राजप

॥ रामः ॥
॥ ६ ॥

वामूलमंत्रेण वापुनः प्रकाशयि
त्वा

पक्षधराडकाः

लोवावधूम्युजितामपि॥ अकामां व्याधितां जीर्णां गर्विणीं वेद्यन्ति च॥ नियमास्त्वां स्वर्गोत्राद्यायेन
राः कामसेविताः॥ एवं पापसमाचारादारुणालोमचक्षुषा॥ नरकेते प्रपद्यन्तेति र्यग्योतिं व्रजन्ति च॥
यदा मानुषतां यांति हेतुमात्रेण केनचित्॥ न पुंसका भवंत्येते काममिथ्या पचारिणः॥ असकाः पाराडु
काः केचिदृश्यन्ते केचिद्वराडकाः केचिद्वलाक्रमरुताः परे॥ जात्यन्वयमरुकाः केचित्पश्चात्पुत्रजाय
ते॥ इधिका भवन्त्येते सततं पुरुषाधमाः॥ स्त्रीवेशंधारयन्त्येते गणिकायतयस्तथा॥ विलोमश्चापि दा
राणां पुत्रा पुवंति नराधमाः॥ अथा नो किमियं भवन्ति व्याधिपीडिताः॥ अपांसि मूत्ररुच्छाणि प्रमे
हश्च भगोरुः॥ कुरण्डवातहृषणाः हृषणां पतितां परे॥ रोगातिभूताः सततं पीड्यन्ते पूर्वसंयुक्ताः॥ जट
भने हृषणां तं च तथा मृत्युं भवन्ति ते॥ कलत्राण्यपि धीयन्ते सदा नीचेन कर्मणा॥ आनाहो वातरोगाश्च वा
तकुष्ठश्च जायते॥ याचन्ते यां भवन्त्येते न सा गर्तरिति स्थितिः॥ अमैः सह रमन्त्येताः पुरुषाणां दुष्टतनोः॥ स्त्री
णां वार्ता भवन्त्येते स्त्रीकर्माण्युपजीविताः॥ स्त्रीवेशं स्त्रीगतयः स्त्रीरूपा स्त्रीसमागताः॥ स्त्रीणां ध
नं जीवन्ति भविष्यन्ति न लज्जिताः॥ एवमेकथितो देवी काममिथ्या पचारिणां॥ दुर्भाषिणो च वक्ष्यामि

॥ श्री ॥
॥ ७ ॥

येदोषादेवितत्त्वतः॥ मित्रभेदेन का^{र्थ}ससततं कूटसाक्षिणः॥ दृष्टाय न^{र्थ} भाषने लोभमोहभयेन वा॥ तर्ज-
यन्नितराः पापैस्तथैव॥ हरन्ति च॥ विलम्बमानास्तु एतानां व्याघातं कारयन्ति च॥ परिवा^{र्थ}स्वकारो मिथ्या
क्वचन भाषकाः॥ असंयतमुखद्वाराः सततं धर्मभेदकाः॥ एवं पापसमाचाराः सततं पुरुषाधमाः॥ उपद्रव-
सते स्तत्र पीड्यन्ते पूर्वसंचिते॥ पतन्ति किमियं सौख्यं नृणां दुर्भाषितेन नृ॥ मुखरोगाश्चतिविधा हनुदनाश्च
रोगिनः॥ उपजिह्वाश्च जायन्ते किमिदं तास्वपीडिताः॥ तथा विकृतवक्त्रा जायन्ते कषुर्वर्जिताः॥ विवरण-
श्चैतेषां मुखे कीलसु कोद्यते॥ जलोपरोधपरमो गलस्तम्भाश्च जायन्ते॥ विविधाश्चैव जायन्ते मूकश्चाप्य-
क्तसाक्षिणः॥ अतिस्थूलोच्छिष्टजिह्वाश्च सर्वमप्येव जायन्ते॥ मूका जडश्च वधिरा जायन्ते पूर्वकर्मणा॥ मुख-
नासापूतिरोगः पीड्यन्ते पुरुषाधमाः॥ मुखे मुखे वा दीर्यन्ते तथा कर्णमलाधिकाः॥ एष दोषः समारब्धातो
नृणां दुर्भाषितेन नृ॥ मद्यपाने बुधे दोषास्तां प्रवक्ष्यामि तत्त्वतः॥ ये पिबन्ति सदा मद्यन्तपक्ता धर्मसदनराः
अपस्मा रट्टहीनाश्च रूपणामंदबुद्धयः॥ रहस्यानि प्रकाशयन्ते तथा गत्यतिदर्शयन्ते॥ मद्यविक्रयिनो ये तु मे
तु संघनिमित्तप्रशः॥ परिभूतास्तु वर्णेषु जीवन्ते ते कुजीवितं॥ मद्यपाने बुधे दोषा यथाभूतं प्रकाशितः॥ ते

॥ राम ॥
॥ ७ ॥

नरानरकं यान्नितिर्यग्योनिं ब्रजन्ति च ॥ यदा मानुष्यमायान्निकदाचित्तेन राधमाः ॥ कुत्सितानां कुले जा
 ता भवन्ति पुरुषा धमाः ॥ आसाभिभूताः कृतघ्नाः कुपराणो भग्नचेतसः ॥ परिभूतास्तु ज्ञाता जायन्ते च
 कुर्वीलिनः ॥ पश्य याने मया देवि यै दोषाः परिकीर्तिताः ॥ मत्सरोपहृता मां तु शरणु दोषं यथाक्रमम् ॥ न
 प्रयच्छंति मे दास्यन्त्यसरोपहृता नराः ॥ आत्मार्यं पोषकानि तं सन्निनागविवर्जिताः ॥ बालेषु प्रेक्षमानेषु
 भक्षयन्ति पिवन्ति च ॥ अतिथिं ब्राह्मणं वापि शर्च्य क्त्वा पिबन्ति ॥ आसया समनुशासमन्यवात्सरकां
 क्षिणाः ॥ दृष्ट्वा परं भ्रूवन्ति न ददन्ति कथंचन ॥ अंनं न्वा यदि वा पाशां पाणी च वा प्रतिश्रयं ॥ न ददंति
 येषां भो दातारं वा दयन्ति वा ॥ ते नरानरकं यान्नितिर्यग्योनिं ब्रजन्ति च ॥ यदा मानुष्यमायान्निकदाचित्का
 लपर्ययात् ॥ हीनजातिकुलोत्पन्नाः क्षीणवंसकुलेषु च ॥ जायन्ते पुरुषास्तत्र परेष्वप्यकरणराः ॥ अ
 नाथार आपत्याश्च सर्वभोगविवर्जिताः ॥ भवन्ति सततो विगता दारैः प्रसूया धमाः ॥ कुशल्यादया वापि सत
 तं ते प्रियंति च ॥ एवमेव मत्सरो देवि दोषास्तु परिकीर्तितः ॥ असुश्रूषकराणां तु दोषं वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥ य
 दा मत्सरो देवि नो गुरुण्यसुश्रूषकैः तु दोषा लभ्यन्ते ॥ गुरुणा न वमन्यकाः ॥ सुश्रूषणेऽपि तं मातरं

न

न

॥ श्रीः ॥
॥ ८ ॥

चयशस्त्रिणीं॥ दैवतं ब्राह्मणं वापि आचार्यगुरुहृदयोः॥ मित्रं वा सुहृदं वापि अतिथीन्दीनमागतान्॥ न
पूजयंत्युक्तेन नरानरकनिर्भया॥ ते मृतानरकं योतिर्यग्योनिश्च जंतुः॥ यदा मानुष्यमायांतिकदाचि
त्कालमर्थमाह॥ दुर्मेधाश्चैव नायं ते मूर्खाः श्रुतिविवर्जिताः॥ देवतानां पितृणां च न पूज्यं ते नराधमाः॥
अवहास्या भवन्ते ते शस्त्रिणा मित्रबंधुषु॥ एतत्तवाश्च सततं प्रलोपहतचेतसः॥ वामनाश्चैव कुशाश्च विक
राश्च विरूपकाः॥ दृष्ट्वा तु नरान्निपक्षितश्च जायते॥ ब्राह्मणं बालहृद्रांश्च गुरुमाचार्यमागतान्॥ न
वासनं प्रयच्छन्निमूढोपहतचेतसः॥ न अभिभाषन्ति प्रथमं न व प्रत्युपगच्छति॥ असन्मानप्रियास्तथा बाला
दर्पविमोहिताः॥ ते मृतानरकं यान्ति स्वकर्मपरिवेष्टिताः॥ यदा मानुष्यमायांति हेतुमात्रेण केनचित्
चण्डालसूकरशैलुध्वारजर्केन टमौलिकः॥ तेषां कुलेषु जायन्ते परपिराडोपजीविनः॥ विकृतैर्हस्तपादै
श्च कीडनीया भवन्ति ते॥ स्वजनैर्वर्जितानित्यं भोजनाच्छादनैर्न च॥ पुराणवामनकाश्चैव विरुताश्च न सं
सयः॥ एवमानहतानां तु दोषस्तपरिकीर्तितः॥ क्रोधमानानुचण्डालांश्च एतद्वं क्रमागतः॥ अल्पस्व
ल्पापराधीनमेव पूज्यंति नराधमाः॥ कम्पंते रक्षुनयनाः क्रोधोपहतचेतसः॥ क्षुभंते क्रूरकर्मानौ रागाप

॥ रामः ॥
॥ ८ ॥

रुतचेतसः॥ यदा क्रोधसमाविष्टमिदमेतन्पापकर्मणा॥ ते मृतानरकं याति तिर्यग्योनिं व्रजेति च॥ यदा
 मानुष्यमायांतिकदाचित्कालपर्यन्तरुक्षाक्रमसिवर्णाभा विरूपाभ्रमरप्रभाः॥ इत्येषा दुर्गगाथैव कपि-
 लपिंगलेशणाः॥ देव्याः सर्वस्य लोकास्य दुर्गधारूपवर्जिताः॥ एतत्ते निदिताः प्रोक्ताः प्रशस्तेष्वपि मेभृशं
 समासेन वराणो हेयथा वदतु पूर्वसः॥ ॥ इत्युमामहेश्वरसम्वादे द्वितीयोऽध्यायः॥ २॥ देव्युवाच॥ किं
 कर्मभक्तस्तत्र प्राप्नोति परमां गतिं॥ दीर्घायुद्योतिरोगाश्च कथं जायंति रूपिणाः॥ सर्वलक्षणासंपूर्णा
 सर्वविद्या प्रतिष्ठिताः॥ एवमुक्तुं देव्या सोऽप्रमुवाच महेश्वरः॥ भगवानुवाच॥ अहिंसका नरानित्यं सर्व
 भूतहिते रताः॥ प्रकाशाः सुखिनो नित्यं चक्षुरुपाभवंति ते॥ दीर्घायुद्योतिरोगाश्च सर्वेऽस्वविर्वर्जिताः॥
 मुदितेषु च देशेषु जायन्ते पुरुषोत्तमाः॥ पूज्यन्ते मानुषैर्लोके ग्रामेषु मण्डपेषु च॥ यदा मृत्युवसं याति क-
 दाचित्कालपर्ययात्॥ ते मृताः स्वर्गमायान्ति शान्ताः सुकृतो यथा॥ मानुष्यमागतो भूयो भवंति प्रियदर्श-
 नाः॥ समृद्धेऽप्यकुले तत्र जायन्ते इति वर्द्धने॥ आलेख्यैः चक्षुः प्रतिमा भवंति सुखभागिनः॥ राजपूजाभिसक्ता
 रदासीदासाश्च सेव्यते॥ बहुपुत्रधनादाया रदासीदसमाहताः॥ भवंति मानुषे लोके पूज्यमानाः स्वर्गे

॥ श्री ॥
॥ ५ ॥

जसा ॥ एवं अहिंसका ज्ञानं मया प्रोक्ता यशस्विनी ॥ न सेवन्ति परादरास्तदारनियता सदा ॥ देवलोकं प्रि
तौ यांति असुरो गणसेविताः ॥ मानुष्यमागता भूयो सुभगाः प्रियदर्शनाः ॥ पूज्यतासास्वकेदारैरोगाश्च भ
वन्ति ते ॥ दीर्घायुषो भवन्ते ते वज्रभार्याश्च मानवाः ॥ परद्रव्यं न सेवन्ते अदत्तं न च गृह्यते ॥ मायोपार्जितवि
जाश्च परद्रव्यन्तहिंसकाः ॥ ते मृताः स्वर्गमायान्ति सर्वपापविवर्जिताः ॥ मानुष्यमागता भूया भवन्ति सुखभा
गीनः ॥ यदि तेष्वां भवेद्रव्यं शृणुत स्यात्पियत्फलं ॥ इदं तेष्वां विनष्टं नु क्षिप्रमेवोपलभ्यते ॥ रुद्रिस्तु मया
स्पन्ति अर्थेषु च धनेषु च ॥ प्राप्नुवन्ति महान् र्थान् महाभोगान् यच्छति ॥ एवं देविसमाचारा न्यायवृत्तिस
महिताः ॥ ये तु सत्यप्रभाषन्ते तीक्ष्णपेभूयवर्जिताः ॥ ते मृताः स्वर्गमायांति सततं धर्मशीलिताः ॥
यदा सत्यक्षये काले कदाचित्कालपच्ययात् ॥ मानुष्यमागता भूयो ब्रह्मक्षेत्रे भवन्ति ते ॥ महाकुले प्रस
यन्ते साधवा हा धनेश्वराः ॥ संपन्ना श्रुतिविद्यायां वेदवेदांगपारगाः ॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नानां तार्थकुश
लं प्रति ॥ गुणार्थरूपसंपन्नानां ज्ञानप्रियंदनाः ॥ अचिः शुक्लां वरधरो नित्यगंधानुलेपकः ॥ तपेन न प
देशा मे पूजासत्कारजालितः ॥ यदा ह्युत्पन्नं जले प्राणे लोकं प्राप्नोति चोत्तमं ॥ सरण्यन्तत्पन्नस्य भीतस्य परि

॥ राम ॥
॥ ५ ॥

रक्षो ॥ पंचस्वेतास्ववक्त्रासुवक्तव्यमनृतनथा ॥ तत्रानृतेभवेत्स्वर्गः सत्येन नरकोक्रयं ॥ स्वंदेविसमा
चारः सत्यवादिषु यत्फलं ॥ मद्यपानेषु वक्ष्यामि ये गुराः प्रमदो जमे ॥ नपि वन्ति च ये मद्यन्त्रचसत्
नियेनराः ॥ देवलोकमितीयान्ति नरामद्यविवर्जिता ॥ यदापरापश्ये शीराणाः कदाचि कालपर्य
यात् ॥ पतन्ति मानुषलोके वृक्षक्षेत्रमहाकुले ॥ जायन्ते पुरुषास्तत्र महाभोगधनादयोः ॥ भ्रूति
स्मृति सुसंपत्तानां विद्यांगभूषणाः ॥ नीरोगाश्च भवन्त्येते पूजनीयास्वमानवाः ॥ भ्रूतिवंतो
पिरूपाश्च धर्मशास्त्रपरायणाः ॥ सुदिनेषु च देवेषु भवन्ति सुखभागिनः ॥ नमिंसन्ति च तास्तर्वा
न्पिशाचानराक्षसाः ॥ स्वंगुरा समाचारा मद्यपानविवर्जिताः ॥ गुरुभूषका देविये च पूर्वाभि
भाषिणाः ॥ ते मृताः स्वर्गमायान्ति गुरुभूषकानराः ॥ देवलोकपरिपुष्टा मानुष्यं पुनरागताः
॥ महाभोगकुले जाता महागात्रेषु संभवे ॥ भूरास्वज्ञानसम्पन्ना वृक्षक्षेत्रेषु जायन्ते ॥ सुखिनो भो
गवन्तश्च ज्ञानवन्तो बहुश्रुताः ॥ संपन्नधनधान्याद्या जायन्ते विपले कुले ॥ दीर्घायुषो निरोगाश्च

॥ श्री ॥

॥ १० ॥

रूपवन्नोजनप्रियाः ॥ संपूर्णलक्षणाविद्या संपूर्णस्वेवजायते ॥ पूजनीयाभवन्त्येते यामेषु नगरेषु च ॥
नित्यं पूजाभवित्यन्ति अर्चयन्ति सदानराः ॥ पूजा हेतुं देवि पूज्य पूजार्थमेव च ॥ एवं गुणामपात्रोक्ता
गुरुभूषकानराः ॥ मानुष्या ये तु तस्मिन्नेषां गुणविधिं भूराह ॥ येनावलिप्राप्तो लोकजाधर्मज्ञानस्य
पारगाः ॥ देवलोकमितो यान्ति सुकृतेनेह कर्मणा ॥ यदा पुरा पश्येत्सीरामा मानुष्यं पुनरागताः ॥ ब्रह्मक्षे
त्रेषु जायन्ते धनधान्यस्य भागिनः ॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नास्ते जीवन्तो महाबलाः ॥ एवं गुणसमाचरो जा
यन्ते पुरुषोत्तमाः ॥ दम्भान्ये च न कुर्वन्ति न च इर्ष्यालुकानराः ॥ सम्यग्दृष्टिश्च सततं भूराह तस्यापि
ये गुणाः ॥ देवलोकमितो यान्ति सुकृतेनेह कर्मणाः ॥ यदा मानुष्यमायायान्ति हेतुमात्रेण केनचित्
प्रैष्टिः सार्थवाहाश्च तत्र जायन्ति ते नराः ॥ तेजस्विनो रूपवन्तो बलवन्तो धनेश्वराः ॥ मेधाविनो महा
शब्दाज्ञानविद्यास्तपोधनाः ॥ उपभोगाश्च विविधानैकस्त्रीपरिचारकाः ॥ एवं संपूज्यते तत्र पुरा सुकृ
तकर्मणा ॥ एतन्ने सर्वमारब्धानं प्रशस्तान्ये च निन्दिताः ॥ भूराह देविरहस्यान्ते मनुष्याणां सुखावहं
अहिंसा परमो धर्मः अहिंसा परमो गुणः ॥ अहिंसा परमाविद्या अहिंसा शुभमंगलं ॥ अहिंसा सर्वभ

॥ रामः ॥

॥ १० ॥

नेषु यानि प्रसूतानि नः ॥ अमयाः स्वर्गमायानि मया पानि विवर्जिताः ॥ शुश्रूषकामहार्थो हि नास्ति न
त्यरमोगुणाः ॥ आयुष्यान्भवते लोके ज्ञानं विज्ञानमाप्नुयात् ॥ अमानितो भवेत्सोकागुणात्तामभिपू
जकाः ॥ अक्रोधनत्वं प्रसूतत्वास्ति न त्यरमोगुणाः ॥ यानिः कानि च शास्त्रानि प्रवदन्ति मर्गाधिपाः
इदं श्रेयस्तमन्दे विदं वेदेषु पठन्ते ॥ इदं स्वारयते नित्यं यः शृणोति पठेन वा ॥ स्वर्गं व्रजत्यसौ देवि न च
गच्छति दुर्गतिं ॥ विद्येति न स गच्छेत्तत्प्रसूते निमगच्छति ॥ अत्र या ह्यमिदं देवि प्रसूतयते नरः ॥
शिष्यः सुहृद्वा भ्राता वा चतुर्वर्त्मस्य वा पुनः ॥ प्रयत्नेन गृहीतव्यं शास्त्रमेतत्सुखाय हं ॥ मार्यं प्रातश्च यः
कुर्यात्पठेद्वाथ शृणोति वा ॥ स्वर्गं व्रजति प्रतात्मा दुष्कृतं च प्रणाशयति ॥ सर्वधर्मश्च विज्ञात्वा भ
वन्ति प्रमदो न मे ॥ मजराश्च तरो गाश्च तव्याधिर्न कुलोभयं ॥ न चान्योनच वै श्कीवो न मूर्खो न च मूक
ता ॥ न जरो नैव वधिरो न कुञ्जो न च वामनः ॥ न हीनो नोन्नत इति रिक्तः कदाचि ज्ञायते नरः ॥ सर्वल
क्षणा संपूर्णा ज्ञायते प्रसूतोत्तमाः ॥ इदं तत्परमं ज्ञानं रहस्यं परमाद्भुतं ॥ उभे संध्ये च ये नित्यं पठन्ते

॥ श्रीः ॥

॥ ११ ॥

ब्रह्मचारिणः ॥ सुच्यन्ते सर्वपापेभ्यो यान्ति ब्रह्मसनातनं ॥ ॥ इति श्रीउमामहेश्वरसंवादे तृतीयोऽ
ध्यायः ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ तपश्चरणाविज्ञेयवेदानां वारणो मुच ॥ अहिंसा सत्यवाक्येन परदार
विवर्जिताः ॥ व्रतो घवामनियमैः स्त्रीर्थाभिगमनेन वा ॥ अनृशं शौचे च दानेन च दमेन च ॥ देव
ततिथिपूजाभिर्गुरुभ्रूखरोन च ॥ स्वमादिषु धर्मेषु ध्यानं देवि विशिष्यते ॥ देव्युवाच ॥ किमा
चाराः शुभैः कर्मैर्यो यान्ति परमां गतिं ॥ चराडालमादितं कृत्वा ये नराः पापकर्मणाः ॥ मनसा कर्म
णा वाचा अहं ह्यहं हिंसकाः ॥ ये घातयज्जानतयौ न भ्रातृना पुत्रोऽपि धितं ॥ कर्मणा केन भावेन
नेषां पापविमोचनं ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ न हि सम्पत्तमन्तेन ध्यानेन महेशं भवेत् ॥ यथा जीरो ह
कं देवि समैवालं सकर्हं ॥ न वोदकेन भिहतं विनाशमुपगच्छति ॥ स्यं हि दुष्कृते कर्म हन्याद्वाने
न योगवित् ॥ शीयंते ध्यायमानस्य यथा लोहमिवाग्निना ॥ तथा ध्यानाग्निना पापं ध्यायमानस्य
हीयते ॥ ध्यानं मोक्षयते पापं तु वाग्निरिव कांचनं ॥ कृत्वा पापं महेश्वरिणामध्यात परो भवेत् ॥

॥ रामः ॥

॥ ११ ॥

तेषां ध्यानेन योगेन दहन्त्यग्निनिवभनं ॥ ये हि ध्यान्त्यं समाधित्यप्रियन्ते ये सकृन्तनः ॥ ते मृगास्वर्गमा
यान्ति शान्ताः सुकृतिनो यथा ॥ दिव्युवाच ॥ यदुक्तमेतद्भगवन् ध्यातव्यं फलमुत्तमं ॥ तद्ध्यानं श्रोतु
मिच्छामि यथा न्यायं यथाविधि ॥ ध्यानं कतिविधं देव ध्यायितव्यं कथं भवेत् ॥ अध्यात्मसर्वमेते
षां भगवन् वक्तुमर्हमि ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अध्यात्मं वरुणं ध्यामि श्रूयतां धर्मं चाश्रिता ॥ ध्या
नयोगविधिं कृत्स्नं मोक्षद्वारविघटनं ॥ सर्वेषामेव भूतानां परमात्मा यशस्विनि ॥ स्मर्तव्यं सर्वभूते
षु हरिस्त्रैलोक्यवर्त्तकः ॥ स्वशरीरं विशेषेण दृष्टव्यं ध्यानचक्षुषा ॥ तस्त्रेह्यंगुलिपर्वं सुपाणि
पादतलेषु च ॥ तथा पार्श्वेषु सर्वेषु पर्वेषु संधिषु ॥ पार्श्वयो रूभयोः पृष्टेऽपीवास्त्रन्धेतथै
व च ॥ उरःकुक्षिप्रदेशेषु तथैवाभ्यन्तरेषु च ॥ चक्षुष्यां श्रवणाभ्यां च उभेनासापुटे तथा ॥ शिलो
ललाटे चिपुकेनालुभ्यन्तरे हिमः ॥ नाभिमध्ये शरीरेषु तथा हृदयबंधने ॥ रस्मिज्वालासहस्रे
षु तस्य मध्ये दिवाकरः ॥ रश्मिभिस्तु विंदुः शरीरे सर्वदेहिनां ॥ तस्य मध्ये तु विज्ञेयं सोमं सोम-

॥ श्री ॥

॥ १२ ॥

स्यमराडलं॥ सोम्यतायाचवालस्यसोक्तमार्यस्यतदपुः॥ ज्वालामालासहस्रेषु तस्य मध्ये इतासनः॥ यो सो
निर्हने सम्यगाहारं सर्वदेहिनां॥ तस्य चाग्निशिखामध्ये जीवंशाश्च तमव्ययं॥ स्थूलकायेषु सर्वेषु यवमा
त्रं प्रमानतः॥ शरीरस्येषु सर्वेषु वायुभूतं तु निश्चितीति॥ कालं प्राप्य यथा जीवो देहमुत्सृज्यते नृणां॥ वायुभू
तस्तथा भूत्वा ह्निहृदयवन्धते॥ गलोरुवन्धः भूमनेश्चामो घुरुघुरायते॥ यदा विसृजो भवति जीवो भूभ्य
न्नागतः॥ तालुदेशं न तो गत्वा देहमुत्सृज्यते नृणां॥ स्वर्गमेतेषु स्थानेषु दुष्टव्यः योगचक्षुषा॥ ध्यानयो
गं समाश्रित्य ध्यायितव्यं यशस्विनी॥ ध्यायते भगवान् विष्णुस्तन्मनास्तत्परायणाः॥ प्रदीप्तिनैव रूपेणा
पश्यन् ध्यात्मानमात्मना॥ यथैवादर्शके स्थायास्य विष्टाम्यप्यप्यते क्वचित्॥ योगमिच्छास्तथात्मानं पश्य
त्यात्मानमात्मनाः॥ एवं ध्यानं समाश्रित्य ध्यायमानस्य तदप्यति॥ परं मिमिमवाप्नोति ध्यायमानः स
मानवः॥ मोक्षं बुज्जति प्रतात्मानं द्विषाणः परमां पदं॥ स्वमेपरमं ध्यानं वैष्णवं परिकीर्तितं॥ ध्यानं हि
नीयं वज्रमिभ्रयतां धर्मचारिणि॥ श्रुत्यागारे अरण्ये वा वृक्षमूले तथापरे॥ नंदीपलिनतो ये वासकांत
कृतनिश्चयः॥ ध्यायेत स ततं युक्तः सर्वपापप्रणाशनः॥ दानं व्रतोपवासश्च न शौचं तानुचिन्तयेत्॥ श्री

॥ रामः ॥

॥ १२ ॥

यनेषापिसुत्रो नितस्माद्यानं प्रचिन्तयेत् ॥ गर्भवासो मया प्राप्तः श्लेषरोगो नितकर्मः ॥ संसारसागरस्यांत
र्द्धासाश्च वदः स्मृताः ॥ नदीकूलेषु दुर्गेषु समुदेव सुधातले ॥ नानाभूमिप्रदेशेषु मेध्यामेधेषु भाभुभे ॥
विलेषु पादपात्रेषु समेषु विषमेषु च ॥ आवस्य भुवनान्तेषु नानायेति बुदाह्वराः ॥ संसारो वहवोऽतीता
नानायेति बुदाह्वराः ॥ मुखदुःखान्यवाप्नोति स्वर्गेषु वहवोऽपि च ॥ आहारविविधानुक्ताः पीता बहुवि
धाः स्तथाः ॥ मातरो विविधाः प्राप्ताः पितरश्च पृथक् पृथक् ॥ उषां शीतं भयं भुक्तान् दृष्ट्वा मोहस्तु निर्वृ
त्तिः ॥ मातापित्रो वियोगाश्च विप्रयोगाः प्रियैः सह ॥ आगतस्त्वगतिनेयां संसारस्य प्रवर्तिनः ॥ नृणां
च जनयेद्योऽसंसारस्य प्रवर्त्तने ॥ यथापि च परंपारं तस्मिं संसारसागरे ॥ अवकाशं तपस्यामिति मग्नस्व महो
दधौ ॥ एवं प्रोक्तं समासेन संसारस्य तुल्यशरां ॥ एवं देवि विमुक्त्यर्थं ध्यानमेव समाश्रयेत् ॥ एतत्प्रेता महं
ध्यानं ध्यायमानः समानवः ॥ आजन्मनः सहस्रेषु यत्पापं कृतवान् नरः ॥ ददत्येकेन ध्यानेन भुक्तेन मि
वानलः ॥ ततो विमुक्तः भुक्तात्मा आदित्य इव निर्मलः ॥ अक्षयतुल्यं भन्दिव्यं दीप्तवन् महायुतिं
ब्रह्मलोकं शुभं स्थानं शाश्वतं लभते नरः ॥ ॥ इति श्री उमा महेश्वरसम्वादे ध्यातविधिश्चतुर्थोऽध्या

॥ श्रीः ॥

॥ १३ ॥

यः ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ध्याते नृनीयं वस्यामि श्रुयता धर्मचारिणि ॥ स्नानुकामो यदि देवि ध्यायेत ममान
रः ॥ प्रभासादिनितीर्थो निपुष्करप्रवराणि च ॥ वराहकेतुमालश्रुतीर्थे पिराडारकस्तथा ॥ सुवर्गाशैलक
नीर्थे तीर्थे वृक्षारामेव च ॥ दशाश्वमेधिकी तीर्थे तीर्थे पञ्चनदस्तथा ॥ वृक्षावर्ते कुरुक्षेत्रं प्रयागं सिंधु
सागरं ॥ तीर्थे कनखलं चैव रुडकहोदेस्तथा ॥ गया च वेतर्षे चैव धर्मभेरापानार्थेव च ॥ विषामाफला
नी चैव तथा कोकामुखेषु च ॥ गंगाभगवती चैव यमुना अर्जुनी तथा ॥ केोशिकी देविका चैव चन्द्रभागा
मस्वती ॥ गोदावरी शतदुश्च शोमती च त्रयश्चती ॥ गराडकी भरतस्तानमुपकोवती तथा ॥ नन्दा च उप
नन्दा च शोराजं व्रजहानदी ॥ नीरांजना चैव वती करनोयामहानदी ॥ ताप्राहरणा च लोहित्यं पुराणं मंदा
किनी इदं ॥ कमुका च विशाला च कृष्णा चैव भारुणी तथा ॥ वाग्वती च तपोदा च वहुभा च इरावती ॥ त्रि
सभ्या च न्द्रहानीर्थे स्यामा पुराणं महा इदं ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि ये च पुराणशिलोच्चयाः ॥ सद्यनिम
नसा ध्यात्वा अवगाह्य जलेनरः ॥ नदीनीयेन उगे वा यत्र यत्र जलाभये ॥ अनेन विधिना स्नानः सदा स्या
भ्यन्तरेभुविः ॥ सर्वतीर्थेभ्येकं च फलं प्राप्नोति मानवः ॥ इज्यमानपसावापिसो यवास्यते न वा ॥ न

श

॥ रामः ॥

॥ १३ ॥

तथातुभ्याम्यहं देवि यथायोमां यशस्विनि ॥ पश्यते सर्वभूतेषु यथा सर्वत्र तु व्यथे ॥ अभावेन तु शुद्धात्मा
नन्मनास्तन्यरायणाः ॥ ध्यायेत्तसततं प्रसौज्यनुध्यातश्च यो मया ॥ परं सिद्धिमवप्नोति योगदिव्येन च शु
भा ॥ तलामलकवत्सर्वा नृथिर्वा पश्यते मदा ॥ तेन सातपसा युक्तः आदिन्य इव दीप्यते ॥ ततो मोक्षम
वाप्नोति तद्विशोः परमं पदं ॥ यत्र विद्या हर्नन्नयत्राहन्नत्र केशवः ॥ शरीरमेकमस्माकं प्रजार्थं सु
दिधाकृतं ॥ मयामाहं सृज्यते न न इतानामागतिं गतिं ॥ शुभाशुभानां कर्माणां भक्तिजः सर्वदेहिनां
मासी भूतो ज्ययन्नत्र सर्वभूतेषु तिष्ठति ॥ भवितव्यं यथा येन सन्निपुजति तन्नथा ॥ सन्निपुक्तो मया
ज्येष्ठविधिपूर्वेन जनुषु ॥ स्ननार्थिनिपुक्तो हं देवानामधीश्वरः प्रभुः ॥ परम्यरवियोगेन सर्वल्लावरजंग
मं ॥ यत्किञ्चिन्त्रिषु लोकेषु शुभं वा यदि वा शुभं ॥ भूतं भव्यं भविष्यं च संहारमिह सृजामि च ॥ सर्वमेव
हि त्रैलोक्यं भगलिंगममुद्रयं ॥ लिंगं सृजति भूतानि विद्याः संहर्ते प्रजाः ॥ लिंगश्चाहं भगविद्या
लोकानां नात्र संशयः ॥ तस्मान्न्यकृतिपरुषं त्रिषु लोकेषु कारणां ॥ ॥ इति श्री उमामहेश्वरसंवा
दे श्री ध्यायः पंचमः ॥ ॥ श्री भगवानुवाच ॥ अवमन्यन्ति ये विद्यां सर्वलोकनमस्कृतान् ॥ ॥

॥ श्री ॥

॥ १४ ॥

नरकं यान्ति ते सर्वे तिर्ष्यन्त्येति बुजन्ति च ॥ यथोक्तमन्यथा देवियः करोत्यभुभन्तरः ॥ वृक्षराः क्षत्रियो
वापि वैश्यभूडो धिवानरः ॥ नरकं यान्ति ते सर्वे यो विप्रान् ज्येव मन्यते ॥ सुकृतं दुष्कृतं वापि कर्माभि
र्बुद्धिनिर्मितं ॥ अहंकारेण कर्तव्यो वृक्षराणोस्मीति नित्यशः ॥ हनयुक्तस्तु पूज्येत हन्यते न पूज्यते ॥
ते देते नरकं यान्ति अहंकाराभिगामिनः ॥ ये विप्रास्तस्य वमन्यन्ते मद्रक्तमत्यरायणाः ॥ विप्राभक्त
स्तु मादृष्टिर्बुद्धिर्नरकगामिनः ॥ एकभक्तिस्तु यः पूजां करिष्यति विशेषतः ॥ न हि तस्याभुभं कश्चि
त्स्वप्ने वापि भविष्यति ॥ स्वर्गं व्रजत्यसौ देवि पापकर्मरतोऽपि वा ॥ शुभार्तं स्वात्तु वा र्त्तं स्वात्तु धि
भ्रान्तमागतं ॥ ये भजन्ति वराहो हे महापुरुष फलं लभेत् ॥ पात्रमुद्दिश्य दातव्यं धर्ममित्येव नित्यशः ॥
आगमिष्यति यस्यात्र तस्यात्र नारायिष्यति ॥ पात्रमेव हि तातव्यं काले कालागतोतिथिः ॥ विशि
ष्टमिव मन्यन्ते विप्रो यं न तु चिन्तयेत् ॥ न पृच्छेद्देव चराणां स्वाध्यायं देशजन्मनी ॥ चिन्तं हि भावये
देते ध्यामः स्वपमिहागतः ॥ सम्यक् पूजायथा शक्त्या सौम्यचिन्तनु भावयेत् ॥ चिन्तमूलो भवेद्भूमौ
धर्ममूलो भवेद्भुवः ॥ तस्मात्सौम्यं चिन्तेन दातव्यं देवि नित्यशः ॥ सौम्यचिन्तेन यो दद्यात्तद्दिशान

॥ रामः ॥

॥ १४ ॥

मनुजमं॥आपीडयंतुदाराणांभृत्यानामथवंधुषु॥दानंप्रदीयतेयन्नदानमितिचेतनं॥पुत्रदारधनं
धान्यमृतानांनानुतिष्ठति॥श्रयोदानुश्रुभोक्तुश्चधनंशाप्ययशस्विनि॥अत्याल्पमपिदीयेनअह-
न्यहतिवर्द्धते॥यथांबुविन्दुवोदेविपतन्तीहमहीतले॥केदारास्वतडागाश्चसरांसिवननिम्नगाः॥
नोयपूर्यन्तिदृश्यान्नेअवगाज्यन्तिस्त्रीवर॥तथापुराणेनपूर्यन्तेस्वर्गेकीडन्तिमानवाः॥मातुष्यमा
गताभ्रयोभवन्तिवडुमश्रुयाः॥नास्तिभूमिसमन्दानंनस्तिदानसमोभिधिः॥नास्तिमन्यपरोधर्म-
नानृतात्यातकंपरं॥मातापितृसमोवन्धुनचराजसमोयुरुः॥नास्तिक्रोधसमःशत्रुमित्रंविद्यासम-
न्त्रच॥उःखंशुधाममंनस्तिनवाहारसमंसुखः॥नचारोग्यसमोलाभोव्याधिस्वनिधनान्नच॥नचा
पत्यसमस्त्रेहोनचदेवात्परांवरं॥नविज्ञानसमंचक्षुनभारतसमाश्रुतिः॥नास्तिगंगासमंतीर्थनभ्र-
तंकेशवात्परां॥ब्राह्मणेभ्यःपरन्नास्तिनपोनामनमात्परां॥गृहाश्रमनमोदेविआश्रमानैवविद्य-
ते॥आश्रमेयेपितृप्यन्तेतयोमूलफलासनाः॥एकपादेनयन्तिष्टेर्द्धवाहुरधःशिराः॥आदि-
त्यमभिवर्तन्तेचिरवत्कलधारिणः॥मण्डूकयोगीहमन्तरीयेपंचतपाल्लथा॥येयथोक्तंश्रुतिर्व्यति

॥ श्री ॥

॥ १५ ॥

श्रद्धया संजितेन्द्रियाः ॥ गृहाश्रमस्य यदेवि आश्रमो नैव विद्यते ॥ वर्षे द्वादशमे देवितत्फलं प्रतिपद्यते ॥ त
स्माद्गृहाश्रमात्तज्य नान्यं धर्मं समाचरेत् ॥ ॥ इति श्री उमासेहेश्वरसम्वादे गृहाश्रमोऽध्यायः षष्ठः
श्रीदेवुवाच ॥ गृहाश्रमः स्य आचारं वृत्तानि नियमानि च ॥ नान्यहं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतो वक्तुमर्हसि
श्रीभगवानुवाच ॥ गृहाश्रमस्य यन्मूलनन्तमेभृशं वरानने ॥ पादेष्वनुभिस्तानतं धर्मो यत्र प्रतिष्ठि
तं ॥ मारभतं वरारोहेदधो घृतविबोद्धतं ॥ सर्वधर्मपरित्यज्य मामेव शरणं व्रजेत् ॥ तदहं कीर्त्तयिष्यामि
भूयतां धर्मं चरिणि ॥ भुञ्जते च पितरं मांश्च यशस्विनि ॥ भर्तारश्चैव न शिरां ओग्रिहोत्रश्च येन
तेषु प्रीतेषु प्रीयन्ते देवास्मांश्चि पुरोगमाः ॥ पितॄणां तर्पयेन्नित्यं पितृलोकस्तमेव च ॥ पितरं पूजये
न्नित्यं धर्मस्य किमतः परः ॥ श्रीउमोवाच ॥ मातृपितृविपुक्तानामाचारं गृहमेधिनां ॥ विधवानां च
न शिरां भगवन् वक्तुमर्हसि ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच महेश्वरः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ देवता
पितृभूषा गुरुसुहृद्भिर्वादनं ॥ ओहंसा सर्वभूतेषु न लोभः सत्यतत्त्वता ॥ वृद्धरापत्यं शरणपत्यं
शौचं पूर्वाभिभाषणं ॥ कृतज्ञत्वं सत्यवत्वं शततं धर्मशीलता ॥ त्रिकालमभियेकत्वं पितृदेवत

॥ रामः ॥

॥ १५ ॥

तर्पणं॥गवन्दिक्कश्चदानव्यंसंविभागेतिधिरुपि॥दीपंप्रतिशयंचैवदद्यादर्थमनंतथा॥चतुर्दशींच
पष्टौञ्चअष्टमीद्वादशीनथा॥पौर्णमासीममावासीषुसचारीसदावसेत्॥स्मश्रुकर्मशिरोभ्यंग-
मंजनंदनधावनं॥नकुप्यादिवसेरेतैरलक्ष्मीयत्रतिष्ठति॥एकभक्तिसनारोत्रिचिपमैस्वतपोधनः
॥त्रिरात्रिकस्वपोदद्यात्तदमोदानंप्रशस्यते॥शान्तोदान्तोविनीतश्चजितक्रोशोजितेन्द्रियः॥तस्मा
त्त्वदारगिरतोषुसचारीविधीयते॥शीलवृत्तिविनीतस्यनिगृहीतेन्द्रियक्रियः॥देवतान्तिथिभक्त
श्चधर्माजितधनस्यच॥आर्जवेवर्तमानस्यआश्रमेकिंप्रयोजनं॥आश्रमेयेचतप्यन्नेतपोमूलफ
लाशिनः॥गृहाश्रमस्यतेदेविकलान्नाहन्तिषोडशीं॥योनातिथित्यजतिनाप्यनृतंवेदेत्॥दत्त्वात
थान्नमतिथिसफलंकरेति॥दारासमुदहतिधर्मपुरांसमयां॥तस्याश्रमोगृहगतस्यवनादिशिष्ट
॥गृहस्यवजयतेगृहस्यस्वरतेतपः॥आडपशकघापोहिरसःसर्वस्यसिध्यति॥यथामातारमाश्रि
त्यसर्वजीवन्तिजनवः॥एवंगृहस्यमाश्रित्यसर्वजीवन्तिचाश्रमाः॥राजानःसर्वपावराडायेचरं
नोपजीविनः॥व्यालयहास्यमंखास्वचोरचारभटान्तथा॥येविद्याःसर्वशिल्पाश्चतथासर्वविकि

॥ श्रीः ॥

॥ १६ ॥

स्तकाः ॥ इराध्यानं प्रपन्नाश्च. श्रीरापथ्यदनास्तथा ॥ एतेषां च वदवस्तर्कयन्ति गृहाश्रमे ॥ गृहाश्रमेषु
नेदेविसर्वजीवन्ति जन्तवः ॥ मार्जारमृषिकाश्चानामयूरकुक्कुटराऽकाः ॥ चटकाश्च कपोताश्च का-
काः स्वरमसूकराः ॥ अरण्यावासिनो ये च वराहशशकामृगाः ॥ गोजविमहिषाश्चैव वलाकानि-
निरिस्तथा ॥ जन्तवो वहवो जीवा जंगमाः खचरास्तथा ॥ गृहेशेत्रे खले चैव सत्या जीवन्त्येते कशः ॥
गृहस्थे यत्कृतं कर्म शतशो धर्मसहस्रशः ॥ उपनयति मतिमान् जन्मा धर्मफलं भृशम् ॥ सर्वयज्ञप्र-
दानस्य भश्च मेधस्य यत्फलं ॥ प्राप्नोति च पां देवि वर्धे द्वादशमेतारः ॥ एतस्योक्तं मया देविकीं भूयः
श्रोतुमिच्छसि ॥ ॥ इति श्री उमामहेश्वरसंवादे सप्तमोऽध्यायः ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ गृहाश्रमेषु
वर्तन्ते यथा त्पायं दृढवृत्ताः ॥ नास्यां पृथिव्यां भगवन् नारी जनास्तथा ॥ यथोक्तं न चीर्यन्ति
आचारं गृहमेधिनां ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ युगदोषा द्दशरोहे नरनारी जनास्तथा ॥ भविष्यन्ति न
सन्देहो लोभो महत्चेतसः ॥ कूटकापटिकाश्चैव सत्या जविवर्जिताः ॥ नरनारी जनाश्चैव लु-
प्लज्जा भवन्ति ते ॥ ततस्ते लुप्लमर्षा दायुरुद्देवतवर्जिताः ॥ मातुला भगिनेयाश्च पिता पुत्राश्च

॥ रामः ॥

॥ १६ ॥

ॐ ॥ वञ्चनावहुलोभाश्च भविष्यन्ति परस्परं ॥ मातापितृभ्यो नित्येक्षन्तः भार्यावसानुगाः ॥ न
भृशवन्ति पितुः पुत्रानस्त्रुयाद्भातरो न च ॥ न भृत्या न कलत्राणि न भजन्ति नराः धमाः ॥ उत्सृज्य दारको
मारं परदारे सुरज्यते ॥ न हृत्तज्जाडराचाराः शीलभ्रष्टानराधमाः ॥ शंकरस्य च कर्तारो गोत्रमाशकुला
नि च ॥ अगम्य गामिनः श्वैव सततं लोभचक्षुषः ॥ स्वं कलियुगे प्राप्ते नाराजं जनास्तथा ॥ त्यक्तल
ज्जा भविष्यन्ति शीलव्रतविवर्जिताः ॥ श्री उमोवाच ॥ कथं कलियुगं नाम कुतश्चैव प्रवर्तते ॥ आ
दि सध्यावसाने युप्रकृतिश्च यथाविधिः ॥ चतुर्वर्त्ममहीपालाये च पाषाडदीक्षिताः ॥ युगमासा
प्रभगवत्प्रचारिष्यन्ति ते कथं ॥ तत्तथैवानुपूर्वैराभगवत्वक्तुमर्हसि ॥ उमायाज्येयमुक्तस्तु महा
देवो ब्रवीदिवं ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ पृथिव्यां भूमिपालानां सर्वेषां निधनानि च ॥ महासात्येषु भृत्ये
षु समित्रगुरुबंधुषु ॥ हतोऽप्येधनो देविकुरुवंशक्षये कृते ॥ भारवतारो हृत्ते राज्यं प्राप्ते पुर्धिष्टि
रे ॥ ततः कलियुगे देवि व्यतीते द्वापरे युगे ॥ निवृत्ते युद्धसंभूते प्रशस्ते नृपमण्डले ॥ यत्र धर्मोऽज्य
धर्मो रामत्यं यत्रानृतेन च ॥ वर्तते तद्युगघोरं सर्वभूतभयावहं ॥ प्रायोऽभिश्चयहुलं मुभिशश्चा

॥ श्री ॥

॥ १ ॥

वडुर्लेभं ॥ भविष्यन्ति न संदेहः सर्वदेवैरुपदेवैः ॥ नृणां च नगराणां च चिन्ता शोकविवर्द्धनं ॥ अल्पमो-
खं बहुक्लेशं युगानां मधमं युगं ॥ कलौ तु प्रथमो ^{राजा} धर्मो प्रजो युधिष्ठिरः ॥ धर्मो राजा धर्मो प्रजा पा-
लनतत्परः ॥ सत्यधर्मो स्थितो राजा नित्यं राष्ट्रहितैरतः ॥ धर्मो ह्यभिरतो नित्यं देवतातिथिपूजकः ॥ र-
क्षते चैव धर्मो राजा प्रजा रक्षणमेव च ॥ युधिष्ठिरा न्ताराजानः शोभाः कलिवशा तुगाः ॥ कलिना स्वभि-
भूतास्ते लोभेन च वशीकृताः ॥ भूमिपाला भविष्यन्ति राजधर्मो विवर्जिताः ॥ धर्मो वेदयमानास्ते-
कालेन वशमागताः ॥ अधर्मो राजा तथा देवि प्रचरिष्यन्ति पार्थिवाः ॥ असङ्गते सुते दराडान् तथा कर-
मुपदेवाः ॥ पीडयन्ति स्वराष्ट्राणि परराष्ट्रहितैरताः ॥ यथैव परराष्ट्रे युतथैव विषये नृपाः ॥ यामा-
शां नगराणाञ्च चरिष्यन्ति धनक्षयं ॥ नैस्ते रूपा येर्षु दुर्भिरभूता भूतेषु पार्थिवाः ॥ हिरण्यं च हरिष्य-
न्ति प्रजानां लोभमोहिताः ॥ परस्यैव विरुप्यन्ते पार्थिवास्तु यशस्विनि ॥ भयान्तैः परराष्ट्रेषु विडवन्ति
यत्नस्ततः ॥ परस्यैराहन्त्यन्ते देशायास्यन्ति संक्षयं ॥ अपि क्षयेषु लोकेषु नादृशाः संभविष्यन्ति-
स्वदुःखभयादिशानराः दुर्भिक्षपीडिताः ॥ कथं धर्मं चरिष्यन्ति कलिनोपह्वानराः ॥ भूत्यानां

॥ रामः ॥

॥ १ ॥

भरगार्थस्तुमहाकेशेनमानवाः॥भविष्यन्तिनसंदेहःसम्यार्जवविवर्जिता॥श्रेष्ठितःसार्थवाहा
अमात्यामन्त्रिरास्तथा॥कार्याकार्यविसेषाज्ञालोभमोहनमोहताः॥यथान्यायंयथाशा
स्त्रंनकरिष्यन्तिनेतथा॥मूलेःक्रीतंविवादेनभविष्यन्तिजयोनरं॥कथंधर्मचरिष्यन्तिकलि
नोपहतानराः॥आदिंकृत्वामहीपालंयेचपायराउदीक्षिताः॥भविष्यन्तिनसंदेहःसम्यार्जववि
वर्जिताः॥देवानामपियेदेवाभूमिदेवादिजोत्तमाः॥तथाविप्राभविष्यन्तिवेदव्रतविवर्जिताः॥
होममन्त्रक्रियाहीनाःभूडकर्मोपजीवितः॥दंभकार्यादृतापापमिथ्याचारसरारताः॥अहन्य
ह्निक्रिष्यन्तेपुत्रदारगृहादिषु॥लोभमोहव्रताश्चैवहिंसकाश्चौरकपियाः॥कुत्सितानाञ्चव
र्गानांकरिष्यन्तिप्रतिग्रहं॥ब्राह्मणास्तापसायेचवर्तमानाःस्वकर्मसु॥यथानेजस्विनःपूर्व
न्भविष्यन्तिनेतथा॥ब्राह्मणानांयथानेजोतिरहेत्यथिवीमपि॥युगदोषाद्वारोहेतन्तथा
नभविष्यति॥नित्तेजसोभविष्यन्तिथालेख्यगतानराः॥परिभूतास्त्रिवर्गस्यभूडाणांयश
वर्जिनः॥वृषलीपतयोविप्राभविष्यन्तिनसंशयः॥ब्राह्मणीपतयःभूडाभूडस्यैवतुब्राह्मणी॥

॥ श्री ॥

॥ १८ ॥

कुलानामकुलानांचविशेषो नोपलभ्यते ॥ सर्वजन्तुसमसंकीर्णभूदकर्मप्रतिष्ठितं ॥ भूदाविप्रसमा
चाराः भूदाचारास्वप्राप्त्यणाः ॥ स्वीभावं भविष्यन्ति माद्वभूदेषु वा मरणाः ॥ एवं भूदसमाचारादि
जो देवि युगक्षये ॥ भूतवन्तो त्मवन्तश्च देवतातिथिपूजकाः ॥ भूदावेदमधीयन्ते युगान्ते समुपस्थि
ते ॥ यथा भूदास्तथा विप्रास्तीर्थाभिगमनः प्रियाः ॥ धर्माधर्मविशेषाज्ञाः कालधर्मविवर्जिताः
स्वमन्तर्हिना धर्मा भविष्यन्ति युगक्षये ॥ विप्राविप्रस्वमुत्सृज्य लुप्तलज्जामृताक्षताः ॥ भविष्य
न्ति न संदेहो राजपौरुषसेवकाः ॥ छिद्रानुसारिणाश्चैव पहरन्ति नृसंशता ॥ एवं प्रवर्जमानेषु प्रा
प्त्यणो भुस्यन्ते तदा ॥ प्रत्यन्तमेवितश्चैव नीचकर्मोपजीवितः ॥ भूदकर्मराजीवन्तो हि जाः भूद
कुलेषु च ॥ एवमत्योदकामेघास्त्यसम्या च मेदिनी ॥ तिष्यन्तानां च शस्यानां राश्यानां भवि
ष्यति ॥ स्वराष्ट्रपराश्रेवाऽप्यातोऽपि भविष्यति ॥ मशकामशिकादंशाः प्रचुरा वहवः भुक्ताः ॥ दे
शान्तोऽयमेषु तथा क्षेत्रान्तोऽयुच ॥ विषमामस्य निष्यन्ति मरणादलेषु भविष्यति ॥ कश्चित्संप
द्यते मस्यैकचित्सस्यं विपद्यते ॥ एवं सुभिक्षदुर्भिक्षं भविष्यति जनक्षयः ॥ रसान्तलगताः मेघाः

॥ रामः ॥

॥ १८ ॥

0

Cms.

5

10

15

20

25

कृपः शोषममुद्रवः ॥ नराणां जीवमोपायः पर्यायेन भविष्यति ॥ नान्यन्तमुखिनो देशानां न्यन्तः
ः स्वभागिनः ॥ तथैव मुखदुःखानां प्राप्नुवन्ति न संसयः ॥ शुभाशुभमिदं देवियुगदोषाद्भविष्यति
स्तत्सर्वं मया ख्यातं कलिदोषाद्वरानने ॥ ॥ इति श्रीउमामहेश्वरसम्वादे कलियुगवर्त्मनं नाम
अष्टमोऽध्यायः ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ यदेवं युगदोषेण राजानो ब्राह्मणास्तथा ॥ लुप्तमर्षादिनि
वृज्जाः स्वकार्यपरिवर्जिताः ॥ एवं संक्षिप्यते धर्मः कलिमूले युगाधमे ॥ ग्रहारुसविवर्णाश्च
नक्षत्राज्योतिषाणि च ॥ विद्यानेन गमिष्यन्ति न च पुंजतिनन्तथा ॥ तेषां दोषेण दुर्भिक्षं हाहाभू
तं भविष्यति ॥ विरूप्यन्ति च राजानो नक्षत्राणां विरोधिताः ॥ परस्परं विरूप्यन्ति निरूप्यन्ति परस्परं
॥ चन्द्रसूर्यग्रहास्ताराविषमायान्ति ते कथं ॥ एतदिदं मया श्रोतुं भगवन् वक्तुमर्हसि ॥ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ भृगुर्देवियथा तत्त्वमनृतन्न ह्यदं वदे ॥ युगदोषाद्वारोहेन च तथ्य भविष्य
ति ॥ पशुपादादयो मूर्खा ज्योतिषा ज्ञानपाठकाः ॥ ग्रामे ग्रामे भविष्यन्ति कालज्ञानविवर्जिताः
न च तथ्यं वादिष्यन्ति नक्षत्राणि गृह्णाणि च ॥ स्वविलुप्यन्ते जोगी कथं पुज्यन्ति ते तथा ॥ ग्रहाणां

॥ श्रीः ॥
॥ १२ ॥

चविवर्णानि न जायन्ति च ते तथा ॥ अवश्यपन्ते गमिष्यन्ति नगरागेन मोहिताः ॥ ज्योतिषां ज्ञान आदेशान भवि
ष्यन्ति ते तथा ॥ तेषां दोषेणा दुर्भिक्षं न च युज्यन्ति ते यहाः ॥ अवशारजमात्माश्च विरुध्यन्ति परस्परं ॥ दे
शान्ता नगराणाञ्च तथा गोवा मृगास्वयं ॥ यामंजनपदानाञ्च राष्ट्रानि नगराणि च ॥ नक्षत्राणां वि
योगेन राष्ट्रो न्यातो भविष्यति ॥ दुर्भिक्षं जनमारी च प्रवर्त्तते युगक्षये ॥ आयुश्च येनौ पदिष्टं युद्धं कुर्व
न्ति पार्थिवा ॥ अकार्येणावलंको यंकारयन्ति च विक्रमं ॥ देवाधीनं च यो धानां रणो जयपराजयो
॥ श्रीरागा युर्वध्यते राजा भयं प्राप्नोति चापरः ॥ देशानां नगराणां च विनाशो पश्य पश्चिने ॥ आयुश्च
येनैरेन्द्राणां निनियुज्यन्ति ज्योतिषाः ॥ नक्षत्राणि विपुज्यन्ति मामानि च मन्त्रनिच ॥ यत्किंचि
दराडभेलोके पश्यन्ति मृगपक्षिणां ॥ निवेदयन्ति यामेषु तप्यन्तमुपलक्षयेत् ॥ काकाः श्येनकपोता
श्च गृध्रा यस्य कपादपे ॥ समावृतानि वर्त्तन्ते सर्वमांसांशिनः खगाः ॥ निवेदयन्ति ते मारियामेषु नगरे
षु वा ॥ आरापावामिनः सत्त्वावराहमृगपक्षिणाः ॥ सिंहव्याघ्रमृगालाश्च भानः कुक्कुटयूथयाः
॥ प्रविशन्ति स्वयन्तत्र यामेषु नगरेषु वा ॥ तेषां विमारी देशानामप्यजनानास्तथैव च ॥ महामेघा

॥ रामः ॥
॥ १२ ॥

गमाश्चैव यदापश्यन्ति स्त्रीवरे ॥ मयूराः के किलाश्चैव पक्षिणो वहवस्तथा ॥ नर्दन्ति भैरवान्नादम्
कुन्तुराडादिशोदशः ॥ मध्याह्ने चार्द्धरात्रौ वा आदिष्यास्तमनोदये ॥ न प्रशस्त्रमुभे संध्ये व्याधितस्य स
मादिशेत् ॥ यशराजं चरितश्चैव नक्षत्राणाञ्च पागतिः ॥ राशोत्पातनिमित्तश्च तस्मिन् देशे महद्भयं ॥
दुर्भिसंवाभवेत्तत्र राजा वास विरुध्यति ॥ मध्यदेशश्च यो राजा वध्यते नात्र संशयः ॥ प्रपन्नवासिनो रा
जा प्रभवन्ति नरेश्वराः ॥ यस्मिन् राशे युदेशेषु ग्रामे जनपदेषु च ॥ निरुद्धि ग्राव सन्त्येते तस्मिन् देशे न
राधिपाः ॥ इत्युक्ता तन्निमित्तश्च यथा तथ्यमुदाहृतं ॥ श्रीदेवुवाच ॥ कथं नूनं देशस्य युगदोष भवि
ष्यति ॥ एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं भगवन् वक्तुमर्हसि ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अकालं पुण्यफलं अकाल
फलितं शिरः ॥ अपाप्रयो वनात्ताञ्च प्रादुर्भावो भविष्यति ॥ नित्यं कामकथानाञ्च भविष्यन्ति न लज्जि
ताः ॥ न शिर्षां च न राणाञ्च स्वच्छन्दगतिचरिणी ॥ दुष्टभाश्च त्रयो देवि भविष्यन्ति प्रतिप्रताः ॥ दोशि
त्याच्च पिता रीणान्त्र भर्तृवशगमिनी ॥ विकल्पयद्दुभिश्चैव वस्त्राभरणाभूषणैः ॥ दन्तानाश्चैव रंगे
राकेशसंयमनेन च ॥ लीलागतिविमानेन तथा विप्रेक्षणेन च ॥ सर्वधिकारैर्दुभिस्माञ्चिष्यन्ति

॥ श्री ॥

॥ २० ॥

येषितः ॥ स्त्रीणां सुजां नमर्यादा एवं यास्यन्ति संक्षयः ॥ पुरा कुदादिशेन्माता तु स्यापच्चाभिनन्दति ॥
नतिकामन्ति तन्देवि धर्मस्तत्र प्रतिष्ठितः ॥ ता प्राप्ते दीयते जानंधर्मो यास्यन्ति संक्षयं ॥ पृच्छनीया भवि
ष्यन्ति रागोपहतचेतसां ॥ न चलज्ज्ञानमर्यादा गुरुणामवमम्यकाः ॥ स्वयमेव तदा कन्या भर्तारं व
रिष्यति ॥ नरनारी भविष्यन्ति मद्यव्यसनसेविताः ॥ अवक्तव्यानि भाषने लुप्तलज्जा भविष्यति
॥ भविष्यन्ति न संदेहः स्वधर्मव्रतवर्जिताः ॥ वञ्चयन्ति च भर्तारं त्वैकोपायेन ये पेषितः ॥ जायन्ते शंक
राः सर्वे न वश्यन्ति मातृगाः ॥ मेहिता द्वेषरागेण रूपदर्पवलेन वा ॥ एवं संक्षीयते धर्मो रागोपहतचे
तसां ॥ ॥ इति श्री उमा मेहेश्वरसन्वादेन वमोऽध्यायः ॥ ॥ श्री देव्युवाच ॥ यद्येवं युगदोषेण नरना
रीजनास्तथा ॥ लुप्तलज्जा भविष्यन्ति धर्मो यास्यन्ति संक्षयं ॥ कथं लज्जा भविष्यन्ति लज्जा संक्षी
यते कथं ॥ कथं भर्तुर्वै शानारी भवती ह्यतिव्रता ॥ एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं च गनवक्तुमर्हसि ॥ एवमुक्त
तु देव्या याः प्रत्युवाच मेहेश्वरः ॥ देव उवाच ॥ विपरीतं यदा कालं बालो हृदो भविष्यति ॥ तथा हृदो
भविष्यन्ति बालानां वशवर्तिनः ॥ पृच्छनीया भविष्यन्ति बालाः परिउतमानिनः ॥ तथा हृदो भवेदा

॥ रामः ॥

॥ २० ॥

लोभविष्यतिपुगाधमे॥सर्वाग्भेषुभृत्यानांकन्यानांवशवर्तिनः॥वालासद्वसनाचारावदाःर्मलासप
सिउता॥जानिनःपरिउतावालाभविष्यन्तिनेतथा॥स्वंकलियुगेप्राप्तेनरनारीननास्तथा॥कृतप्रा
वह्वोलोकेकृतज्ञाश्चैवदुर्धर्माः॥तरुणीभार्येमिच्छन्तिहृदलेपुरुषाधर्म॥सर्वारंभेषुभृत्यानांतकुरां
पतिमिच्छन्ति॥स्वंनाशिनश्चैवभविष्यन्तिनलज्जिताः॥वैधर्म्यंजगत्सर्वंअन्योन्यवधमोयकाः॥न
सत्यसमयेष्टाभविष्यन्तिपुगाधमे॥अस्मिन्कलियुगेधन्याःश्रुत्वागमपरायणाः॥धर्मशीलाभ
विष्यन्तिदानशीलान्तिथिप्रियाः॥कृतज्ञासर्वसत्त्वाश्चजितक्रोधाजितेन्द्रियाः॥अत्याल्पमपियेध
र्मकलिष्यन्तिपुगाधमे॥फलंशतयुगांदेवित्तिविष्यन्तिनशंसयः॥ततोवर्षशतंपूर्वगतपःकृतयु
गेनराः॥युगानेवर्षमेकलुसममेतद्रविष्यति॥श्रूयतांकारणांदेवियथाशतयुगांफलं॥भविष्य
तिपुगस्यानेदानस्यचदमस्यच॥तपोदमस्वचीरोस्यतीर्थोभिगमनस्यच॥विपरीतंभवेत्सर्वंभवि
ष्यन्तिपुगक्षये॥वीर्यरसायनानाञ्चमूलमन्त्रौयधानिच॥गवानेजोरसश्चैवसर्वयास्यन्तिमंक्षयं
॥क्षरावीर्यरसालोकेप्रजादौर्वल्यमागताः॥कःसमर्थस्तदादेवितपस्तपुंहिमानवः॥केशदत्तुवि

॥ श्री ॥

॥ २९ ॥

नाशान्नुवलीयलितमस्तकं ॥ प्रतिगत्वामतिप्रोचशब्दियप्रातर्धैवच ॥ सर्वेषामेवभूतानां जगद्रूपिविना
शनी ॥ प्राणाशयकरीतित्यंप्रादुर्भूताभविष्यति ॥ यथोक्तानि स्वतंत्रेषु न कलियन्ति लिंगियु ॥ पाय
ण्डा इव यिष्यन्ति स्वाचारव्रतवर्जिताः ॥ भविष्यन्ति युगस्यान्ते सारं भास्यपरिग्रहाः ॥ भवरागा नाम
घराडाये ये च कास्वायवाससः ॥ बुद्धाय देशिनो धर्मा मोक्षमार्गं भुभां गतिं ॥ पेशां कथयिष्यन्ति
न करिष्यन्ति वैश्वयं ॥ ते स्वकार्ये परिभुष्टाः शीलव्रतविवर्जिताः ॥ स्त्रीषु घोभा भविष्यन्ति भव
रागा मेथुनप्रियोः ॥ विहरन्ति विहारेषु वसथा वसथेषु च ॥ कुलस्त्रीभिन्नमर्ष्यादास्वसारपरिवर्ज
िताः ॥ गर्भस्योत्पातनं कृत्वा ते वा धर्मपरां मुखः ॥ तेभ्यो दत्तं हथा दत्तं भस्मी भवन्ति शरुभिः ॥
नीहतस्य फलं दाता भुक्ते चात्र परत्र च ॥ ऊर्ध्वरेषु यथा हृष्टि भस्मरा शो यथा दुतं ॥ तद्वन्नश्यन्ति त
दानं मन्त्राश्च विनिर्नियोजिताः ॥ आमपात्रेषु यो दद्यात्तदधि क्षीरं द्यूतं मधु ॥ पात्रदोषाद्विन्नश्यन्ति
ते यथा तच्च भोजनं ॥ शीलव्रतविवर्जिताः स्वस्वचारान्तिरेतेषु च ॥ अत्याल्पमपि दीयेत तेभ्यो दानं
विशिष्यते ॥ लिंगितो हि दुश्चाराः शीलव्रतविवर्जिताः ॥ भविष्यन्ति न संदेहं न पन्न पुनरुक्ते

॥ रामः ॥

॥ २९ ॥

येतुतेषां मुनियताः शास्त्रापरपरायणाः ॥ कान्तादानाविनीताश्च जितक्रोधाजितेन्द्रियाः ॥
स्वकार्यनिर्णयानित्यं यथोक्तप्रवृत्तचरिणः ॥ मोक्षमार्गविपन्नानामोक्षस्तेषां क्रवोगतिः ॥ चतु
र्त्सोमपिवत्सो नानेषु भक्तिर्विशिष्यते ॥ चातुर्वर्गो विकर्मस्ते पापारेण्डेर्विवधीकृतं ॥ व्युत्पन्नप
तिपन्नेषु धर्मोपास्यन्ति संक्षयं ॥ एवं सर्वेषु वर्गेषु विकर्मस्तेषु जातिषु ॥ विप्रेतिषु चारिष्य
न्ति जायन्ते वर्गोऽंकरः ॥ सत्सामुराडे युल्लेखेषु स्वाचारवर्जितेषु च ॥ लोके कथायवस्त्रेषु पुग
देषां यशस्विनि ॥ श्रीदेवुवाच ॥ चातुर्वर्गस्य भगवन्स्वभ्येककर्मगुणावहं ॥ येन वा मुचितं क
र्म पंचधर्मममाचरेत् ॥ ये च पापगण्डेनोवर्त्मान् ये च धर्मपरायणाः ॥ सर्वेषां मेव वर्गानां तत्त्व
तो वक्तुमर्हसि ॥ देवुवाच ॥ भूदेककर्मकृत्वि वेदेषु संयामः क्षत्रियेषु च ॥ ब्रह्मचार्ये न यो मंत्रं
मदासत्यं च ब्राह्मणे ॥ विकर्मस्येव वर्गेषु धर्मः संक्षीयते तदा ॥ अधर्मो विद्वन्नेवापि धः
र्मो दीयति भामिनि ॥ पार्थिवानां धर्मो न प्रजानां मवसीदति ॥ धर्मविद्वेषणाश्चैव पा
र्थिवानां यशस्विनि ॥ उत्पद्यन्ते पुगास्तान्ते नरनारीजनास्तथा ॥ अधर्मशीलदुर्हताः स्वाचा

॥धी॥

॥२१॥

रघुतर्जिताः॥पापकर्मरतनित्यंपरदारविमर्दकाः॥मयमांसप्रियानित्यंडःशीलाःकुलश्रवकाः॥
कुलवंशक्षयकरादुर्ध्वनश्चैवजायते॥अल्पायुषोदरिद्राश्चवडुपुत्राश्चबोधकाः॥परकर्मकराः
पुत्राःपरपिराजोपजीवितः॥नधर्मोपचरिष्यन्तिहृदयभुक्ताहिंसातः॥वाशिज्येनोपजीवति
वाजायन्तिघ्नजविकान्॥नष्टहोमक्रियाःभ्रष्टाःस्वाध्यायव्रतचरिणाः॥अभ्योन्वन्नसहिष्य
न्तिहृत्पायुषोनशः॥द्विवर्षवर्षमेकंवापरमायुर्भविष्यति॥पंचमेवाथयष्टेवावर्षेवासप्त
माष्टमे॥तत्रप्राणान्निमीज्यन्तिनानार्थोयुगाधमे॥वर्षहिंशमेकन्यापुत्रपौत्रात्प्रपश्यति
एवंकलियुगस्यान्तेपर्यायेनभविष्यति॥सर्वभूतहितंदेवितपुंगंपरिवर्जते॥ज्ञातंवर्षसहस्रा
णिपरमायुर्भविष्यति॥तदाधर्माःप्रवर्जतेदानशीलाश्चप्रासराः॥वह्मकास्तथामिघावडु
मस्याचर्मेदिनी॥स्वयंरोहानिधान्यतिभविष्यन्तिनदाव्ययं॥प्रासराणानान्तर्यामिजपुनरेवभ
विष्यति॥निर्देहेत्यथिर्वीकृत्तनांसशैलवनकानतां॥अनुग्रहसमर्थश्चदानेचाध्ययनेरता॥

॥रामः॥

॥२१॥

दमसत्पुत्रपराभविष्यन्तिवप्रदाः॥ यद्दुर्मनिरताविप्राः सदाध्यानपरायणाः॥ धर्मशीलाः
श्रमराजानोवाग्मणाः सत्पवादिनः॥ यज्ञस्वाध्यायदानेषु प्रजापालहिते रताः॥ वैश्याः स्वक
र्मनिरताः सत्यार्जवपरायणाः॥ त्रिषु वर्गेषु ये भूडाः शुश्रूषणापरायणाः॥ त्रियः पतिव्रता
नित्यं स्वदाशनिरतानराः॥ गुरुशुश्रूषकावाला मातापितृवशानुगाः॥ न च व्यक्रान्तमर्यादा
गुरुराणां वशवर्तिनः॥ रशायनानि सुश्रोति मूलमन्त्रौषधानि च॥ गवान्तेजोरसञ्जैव पृथि
वी सस्यवर्द्धनी॥ महावीर्यानि सत्त्वानि जायन्ते सुकृते युगे॥ युगानामनुपूर्व्वेण पर्यायेन भ
विष्यन्ति॥ युगादोषाश्च ये देवि युगानामनुपूर्व्वशः॥ ते तथैव भविष्यन्ति पुनरेवागते युगे॥
धर्मः कृतयुगे देवि चतुर्व्यादः प्रतिष्ठितः॥ त्रिभिस्त्रिंशत्तु युगे प्राप्ते द्वाभ्यां वै द्वापरो स्थितः॥ स
कृपादावशेषस्तु धर्मः कलियुगे स्मृतः॥ एककालो मया प्रोक्ता युगानामनुपूर्व्वशः॥ अ
तः परान्तरं देवि किं भूयः श्रोतुमिच्छसि॥ ॥ इति श्रीउमामहेश्वरसंवादे युगान्तलक्षणां

॥ श्रीः ॥

॥ २३ ॥

दशमोऽध्यायः ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ कथं संभवते जीवं शरीरेषु शरीरिणां ॥ पृथक् कर्मविपाकेन जा-
यते जन्मलोकं ॥ एककुक्षौ च संभूता विद्युन्पन्ति च ते कथं ॥ कथं गर्भगताश्चैव जायन्ते कुर्यादकु-
क्काः ॥ मराठकुशादिविरूपाश्च खरादुविकटवाहनाः ॥ ज्ञात्वा त्वावधिरामकावाचाचाव्यक्तभाषिणाः
मुखदुःखैश्च जीवानां सम्भवे निधनस्तथा ॥ श्रोतुमिच्छामि तत्त्वेन यथोक्तं वक्तुमर्हसि ॥ देव्युवाच
अरणीमध्यमानानां गोमयेन समायुता ॥ यथा संजायते वह्निर्धूममारुतसंभवः ॥ स्त्रीपुंसोः सं-
निकर्षेण भगलिंगसमायुतं ॥ तथा संजायते जीवं शुक्रशोणितसंभवं ॥ लिंगादिति स्मृतं शुक्रं भगं
श्रोणितसंभवं ॥ शुक्रश्रोणितसंयोगाज्जीवं संजायते तदा ॥ वायुः संक्षियते जीवं गर्भस्थाननिमे-
षयेत् ॥ एकदा द्वित्रिचत्वारः पञ्चधा यदुवास्तथा ॥ यथा संजायते वायुजीविः संजायते तथा ॥ ए-
कस्मिन्नेव नक्षत्रे मुहूर्ते करणोत्तथा ॥ एकबीजप्रसूतानां यमलानां यशस्विनि ॥ आयुः कीर्तिः
मुखं दुःखं पृथक् न विधीयते ॥ यद्येतत्पूर्वविहितं तत्तथेह भविष्यति ॥ पुरा कृतेषु कर्मस्वस्त्री-
णां गर्भे निपूज्यते ॥ यदा हन्यति दुर्घातेर्घिकल्पं जायते तदा ॥ दुर्घातेन हने गर्भे जायते कुलिकुल

॥ रामः ॥

॥ २३ ॥

काः॥ मराठकराठविरूपाश्रवंजविकटवामनाः॥ जान्यन्वाधिरामकायाचाचाव्यक्तभाधिराः
अतिस्पृहोः सृजिक्ताश्च तथा जडाश्चिमेहिनाः॥ अपूर्णसमये कश्चिन्मृतोगर्भप्रसूयते॥ मृदग
र्भे हतानां शिवेदनार्त्ता प्रपद्यते॥ यस्त्वं पूर्वविहितं स्त्रीणां गर्भप्रसूयते॥ पूर्वविधीयते मृत्युः पश्चा
द्गर्भस्य जायते॥ पूर्वविधीयते मृत्युयस्मिन्काले निशास्यते॥ यस्मिन्मुहूर्ते संप्राप्ते तत्र वानि मिषा
न्तरे॥ तच्चानि कुमिति शक्यं सर्वेषामेव जंतुनां॥ मर्त्यस्य वरारोहे न हि शक्यं पलायितुम्॥ न हि
शक्यं पलायितुं गन्तव्यमवरोधनच॥ अवशो नीयते तत्र मृत्युश्च यमकिंकरैः॥ अध्याने वाप्यर
ण्ये वा श्रेत्रे वा यदि वा खिले॥ न क्षीतो ये तडागे वा राजमार्गान्तरे वा॥ स्वदेशे स्वगृहे वापि स्व
जनस्य परस्य वा॥ परदेशे परजने परदाराकृते न वा॥ विग्रहे गृहद्वारे वा कृष्णप्रपतने न वा॥ वने प
र्वतदुर्गे वा सिंहादिराक्षसेः॥ भुजंगमेन दंष्ट्रस्य तथा न्येष्टि वकीटकः॥ समुद्रे वा वरारोहे मरु
त्ययतने न वा॥ इव्यताडोः शुभाश्लान्वा गवां भृंगे रावा पुनः॥ संयामे स्वथशस्त्रे यथवाग
जवाजिषु॥ कुन्तप्रहरणे नाथ तथा मृत्युरूपडवैः॥ चोरकैश्च धवन्धाभ्यां भूलशल्यहने न वाः॥

॥ श्री ॥

॥ २४ ॥

भृशंकशप्रहारेणानथाघोरैरुपडंवेः॥ दराडेनलोहनावापिभृंगेभृंगहेतेनवा॥ व्याधिश्रीगोचरो
गेन. वज्राशनिहेतेनवा॥ मूलकर्मप्रयोगेनरक्षयहरामृत्पुना॥ निशानशस्त्रोपहतोहतोवेवा
युनातथा॥ बुभुक्षोवातृघातौवाजराशोकाग्निविहृतः॥ भृगोश्चापतनचैवमघेवाविषभोज
ने॥ आहारेविषमेभुक्तेनथाभुक्तमजीर्णयोः॥ मृत्पूनामिवमादीनांसंख्याएकोत्तरांशतं॥ प्राप्ता
व्यस्येयथायेनदुःखंवायदिवासुखं॥ तथाविधीयतेमृत्युः सर्वेषामेवदेहिनां॥ धनीदारिद्र्यमेश्व
र्यमाजामेव्यधेमवच॥ भवितव्यंयथायेनस्वकर्मफलहेतुनः॥ यत्रयत्रनियुज्यन्तेजीवाःक
र्मवशानुगाः॥ तत्रतत्रगतिंयान्तिरंजिताःस्वेनकर्मणा॥ एवंविधिर्यतस्तत्रगतिःसंसार
सागरे॥ गर्भवासगतिःप्राप्तानानायेनिषुदारुणा॥ स्वयंकृतंकर्मफलंस्वयमेवोयभुज्य
ते॥ जीवानांसुखदुःखश्चसंभवोनिधनानिच॥ एतत्तेकथितंदेविकिंभूयःश्रोतुमिच्छ
सि॥ ॥ इतिश्रीउमामहेश्वरसम्वादेएकादशीध्यायः॥ ॥ श्रीदेव्युवाच॥ यदिह्य
युःपरीमाराःकर्मप्रत्ययिकम्यवा॥ अत्यंवायदीदीर्घजीवानांनिधनतथा॥ यदिपूर्व

॥ रामः ॥

॥ २४ ॥

कृते चैव न शम्यन्ति निवर्तिनः ॥ किमर्थं शान्ति कर्माणि मूलमन्त्रोषधानि च ॥ आतुरेषु च प्र
ज्यन्ते वैद्याः शास्त्रपरायणाः ॥ मंगलानि च पूज्यन्ते किमर्थं देवतानि च ॥ भवितव्यं पथारि
न किं वैद्यैरौषधैरपि ॥ सन्तन्ने भगवन्सर्वं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ देव्यास्तु वचनं श्रुत्वा प्र
त्युवाच महेश्वरः ॥ महेश्वर उवाच ॥ औषधं मंगलं मन्त्रं येन राश्विर्जीविनः ॥ तेषां सिद्ध्यति
सुश्रोति प्रसीदति च देवताः ॥ सहस्रमपि वैद्यानां मूलमन्त्रोषधानि च ॥ किं करिष्यति
ते देवि न स्यायुः शस्यो यदि ॥ विशेषकारका वैद्या नराणां विरजीवितां ॥ तेषां सिद्ध्यति
सुश्रोति प्रसीदति च देवताः ॥ येद्यामायुः शस्यो देवि विशेषस्तत्र दुर्लभः ॥ विशेषं यदि
वेद्यो हि जीवितव्यं भवेत्कुरु ॥ नराणां न भवेत्तु रक्षिणा पृथिवी भवेत् ॥ आतुराणां यदा
वेद्यो भवेत्जीवितदायकं ॥ सिद्धकर्म भवेन्नित्यं स्वयमेवाजरा मराः ॥ निमिजमात्रं वैद्येषु
जीवितं सौषधानि च ॥ मंगलं शान्ति कर्माणि तथा व्यापारिका न्यपि ॥ व्याधयो हि वरा

॥ श्रीः ॥

॥ २५ ॥

रोहे कर्मजादेहसंभवाः ॥ सर्वेषामेव भूतानां कर्मक्षयनिवर्तिनः ॥ कश्चिद्विक्लित्मतिरोगान्तरा
हमहिषान्मृगान् ॥ गजेन्द्रजघभाश्चैव सिंहव्याघ्रभुजंगमान् ॥ सर्वेषामेव भूतानां दीर्घमायुर्म
होषधं ॥ कर्मप्रत्यूषिकं स्यादयुरल्पदीर्घश्च देहिनां ॥ पुराकृतानां कर्मोणां वेयाकृमिहभुज्यते
॥ आयुरल्पश्च दीर्घश्च यथा मनः शुभाशुभं ॥ प्राप्नुवन्ति नरा देवियथा कर्म तथात्मनः ॥ यदि स्व
च्छन्दोऽप्यासंधनमायुश्च लभ्यते ॥ दीर्घो न भवेत्कश्चित्तथैवाल्पायुवो नरः ॥ सुखदुःखश्च सर्वेषां
जीवानामिह दायकं ॥ न रूपंधनलाभाय न विज्ञानं न विक्रमः ॥ पुराकृतेषु कर्मेषु भवत्येते य
थात्मनः ॥ श्रीऽउमोवाच ॥ किमर्थं ज्ञेयं कुर्वन्ति ये रसायनिकानराः ॥ श्रेयधान्यनराश्चापि मया
क्लेशेन मानवाः ॥ श्रीमहेश्वर उवाच ॥ रसायनानि दिव्यानि यथोक्तानि यथाविधि ॥ निमित्तमा
त्रं सुश्रेणिनराणां चिरजीविनां ॥ अल्पायुषानि युक्तानि महादिव्यरसायनं ॥ अपव्यशमनं
पीत्वा विषं संपीयते तथा ॥ विषं चापि वरा रोहे यदि दीर्घायुवोऽपि वेत् ॥ जीवितं रक्षितं न स्य
संपद्यति रसायनां ॥ यद्वदन्ति च मूढात्मा दीर्घायुस्त्वरसायनं ॥ अग्रदेवमिदं देविकः कालं व

॥ रामः ॥

॥ २५ ॥

ॐ विष्णुति ॥ रसायणस्य वीर्येण यदि मृत्युर्निवार्यते ॥ राजानो राजमान्याश्च धनिनो धनमाध-
नाः ॥ जीवितारेण मिदं नितेपि नित्यं रसायनं ॥ नूनं लोके च विख्याता भवे पुंश्चरामराः ॥ किं न
जीवंति ते देविये रसायनिनो जनाः ॥ चन्द्रादित्यो भवेयावत्पर्वतश्च महीतले ॥ एवं रसायनं दि-
व्यं भवे जीवति दायकं ॥ रसायनप्रयोगेण मूलमन्त्रो यधति च ॥ ततं पश्यामि वै लोके यो भ-
वेद्जरामरः ॥ तस्मिन्कलियुगे वर्ये परमायुः शतं भवेत् ॥ नरो वा यदि वा नारी जीवेद्द्वयं शतं
ध्रुवं ॥ कश्चने पुरुषो देवि दृष्टे वा यदि वा पुत्रे ॥ पृथिव्यां सागरात्मायां ये रसायणा कानराः
सन्वत्सरसहस्रेण जेतुं जीवंति मानवाः ॥ रसायनस्य वीर्येण न न भूत न भविष्यति ॥ एवं रसा-
यनं प्राक्तं किं न त्रपि पृच्छामि ॥ श्री उमोवाच ॥ अकालमृत्युर्भगवन्तत्त्वतो वक्तुमर्हसि ॥ किं
नु सत्यं भवेद्देव शृणु मे कृतं भवेत् ॥ एतन्मे सर्वं मारुत्या हि यथा तत्त्वमुदाहृतं ॥ एकमुक्तेः सुदे-
व्यामौ प्रपुवाच महेश्वरः ॥ अप्रमत्तः प्रमत्तेषु तत्त्वनास्त्यरायणाः ॥ कालः पचति भूतानि

॥ श्री ॥

॥ २६ ॥

कालसंहरते प्रजाः ॥ न कालस्य प्रियः कश्चिन्न देवो न च मध्यमः ॥ समस्सर्वेषु भूतेषु कालः कालमपेक्षते
ततः पर्यागते कालेन शक्नुमतिवर्जितं ॥ अरोगो म्रियते कश्चिद्वाधिशोऽपि जीवति ॥ अपुष्पमा
ने म्रियते पुद्गे नश्च न हन्यते ॥ शक्तितो मरुक्तेऽश्च अशिशूलपरश्च वैः ॥ संभिन्नगात्रा जीवन्ति आयु
र्मर्मोऽपि रक्षति ॥ तृणं वज्री भवेद्देवि न रस्यायुः शयो यदा ॥ जीवितेन नस्ति मर्त्यं मत्तव्येन नस्ति जी
वितं ॥ मुहुर्न मपि सुश्रोणि न जीवन्ति युगायुधः ॥ समदृश्यन्ति लोकेऽसिंभूतो लोके भविष्यन्ति ॥ मा
नादृशो नरो नारी विज्ञानादिक्रमेण च ॥ उपक्रमेण विद्यामानतथा स्यादुच्चैः किं तस्य कैः ॥ यशतिथे
न दानेन शान्ति कर्म वा नैरपि ॥ केहि वच्चायितुं शक्तः कालस्य नियतं गतिं ॥ अकालमृत्युः सुश्रो
णि सार्धं यामेव जनुनां ॥ नात्र मेते मृधा वा दं वक्तुं शक्तिर्यशस्विनि ॥ ॥ इति श्री उमा महेश्वरसं
वादे द्वादशोऽध्यायः ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ अपि चाख्यायुषा कश्चिन् भवेद्दीर्घायुधो नरः ॥ गर्भे सं
भवमानस्य यथा पूर्वक्षणे न वै ॥ कर्म प्रत्यपि कस्यायुर्लघुं दीर्घं च देहिनां ॥ अल्पायुषो नरो यस्तु
निर्मोऽरोगो नैव निर्मितैः ॥ श्रोतुमिच्छामि दीर्घायुः कथं भूयो भविष्यति ॥ देव उवाच ॥ श्रूयतां कर्मणा

॥ रामः ॥

॥ २६ ॥

केनपथादीर्घायुघोनराः॥दीर्घायुघन्वंप्राप्तेतिनरोनारीयशस्विनि॥यस्यबुद्ध्यावरन्दद्यादिडेभि
र्वरुणोयमः॥त्रैलोक्याधिपतिर्विष्णात्त्रययःस्वतपोधनाः॥तेषांवरप्रदानेनपथादीर्घायुघोन
राः॥अन्यथानन्त्रपश्यन्तिपशुकालं व्यतिक्रमं॥आत्मभावेनमांपश्येन्नाशीवायदिवानरः॥अ
नुध्यायचमान्देविभविनित्यजरा मरः॥देवुवाच॥कःकालोदानवोदेवोगन्धर्वैरगराक्षसाः॥
पिशाचःकिन्नरोवाथकुतःकालस्यसंभवः॥पितामाताचकालस्यकिंवाकालोह्येनिजः॥एत
दिहाम्यहंश्रोतुंभगवान्वक्तुमर्हसि॥धीभगवानुवाच॥शरीरमर्हद्विशोषममचांद्रियशस्विनि॥
हावेतावेकमंध्यातंरूपंकालस्यनिर्मितं॥महाकाः लस्यन्तश्चपयस्य सर्वगतंजगत॥भूतंभव्यं
भविष्यञ्चत्रैलोक्यंसचराचरं॥एवकालःकलिर्मृत्युःकृतांतोत्यजरा मरः॥लोकधाताविधा
चवधिरेषप्रजापतिः॥सृजतेसंहरेत्सर्वलोकानांजीवमव्ययं॥लिंगंसृजतिभूतानिविष्णात्संह
रेत्पुनः॥जिवानांमुखडुःखञ्चसंभवोनिधननथा॥भवितव्यंयथायेनसन्तिपूज्यन्तिनन्तथा
सचसुखमिदंसर्वस्यावरंजंगमानिच॥एवकालस्यमद्भावःकलंकालंव्यतिक्रमेत्॥मयाद

॥ श्री ॥

॥ ३ ॥

तमिदं देवि त्रैलोक्यं सचाचरं ॥ कालस्य सम्भवो ह्येष किं देवि परिपृच्छसि ॥ देवुवाच ॥ यथा हि ॥
मृत्युलोकस्य श्रूयते ॥ अकस्माच्च गतिस्तत्र शरीरान पुनरेति सः ॥ जीवः प्रविश्य स्वदेहं स्वप्नान्ते प्रतिबु-
ध्यते ॥ यथा दृष्टं चानुभूतं तत्सर्वं कथयेत्युनः ॥ शरीरान् व्रजते तत्र शरीरान पुनरेति सः ॥ एतदिच्छामि
विज्ञातुं भगवान् वक्तुमर्हसि ॥ मे ह्यश्व उवाच ॥ घृष्टानि सहस्रानि योजनानि शतानि च ॥ मानुष-
स्य च लोकस्य मृत्युलोकस्य चोत्तरं ॥ आयुः क्षयेन र- स्तत्र नीयते तत्र किं करैः ॥ मृत्युलोकमनु प्रा-
प्नोभ्यो भवति मूर्तिमान् ॥ चित्रगुप्ता वरारोहे आयुः पूर्वपरीकृतं ॥ नारीणाञ्च नरानाञ्च पूर्वमुक्त-
त इत्थं कृतं ॥ यदा मृत्युवशं प्राप्नोतदा संक्षिप्यते पुनः स्वयंकृतानां कर्माणां मनुभाव्यं हि पुज्यते ॥
गतिः प्रेतपिशाचेषु गन्धर्वोरगराक्षसे ॥ ॥ गतो भूरेषु यक्षेयुः किन्नोरषु नेरषु च ॥ मर्त्यलोके सु-
वाभ्यस्तिर्यग्योनिशरीरमृषे ॥ लोकान्त्रलभते कश्चिदनुते ह्यन्तरीभवेत् ॥ यावत्पुत्रोऽथवा पौत्र-
स्तं जीवान् नारयिष्यति ॥ जीवानां गतपो ह्येता पापस्य विहिता गतिः ॥ अवशो नीयते तत्र क्षिप्यते
मृत्युकिं करैः ॥ यक्षराक्षसगंधर्वाः पिशाचौरगकिन्नराः ॥ जीवितस्य विशेषेण शरीरान पुनरेति सः

॥ रामः ॥

॥ ३ ॥

गतिरेवाहिजीवानां संभवो निधनतथा ॥ एतदुक्षमया देवि जीवानां गतिरुत्तमा ॥ ॥ इति श्री उमा
मेहेश्वरसंवादे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ ॥ दिव्यवाच ॥ यक्षराक्षसगंधर्वाः पिशाचोरगकिन्नराः ॥
गरुडभ्राष्ट्रजायन्ते धनवन्तो धनेश्वरः ॥ महाभोगकुलाद्याश्च पुत्रपोत्रप्रतिष्ठिताः ॥ सार्थवाह
श्च जायन्ते भगवत्केतकर्मणा ॥ किन्तु कर्मकृतं तेन नरनारी जनतथा ॥ एतस्मिन् यथान्यायं त
त्त्वतो वक्तुमर्हसि ॥ मेहेश्वर उवाच ॥ यक्षः कुराडादरो नाम मणिभद्रस्तथैव च ॥ यक्षपिपतयो ह्येते
यक्षलोकनिवासिनः ॥ ते सुभक्ता वरारोहे यक्षात्पूजन्ति ये नराः ॥ धूपमाल्योपहारेणार्चयन्ति
वृताः ॥ उपवासयन्ताश्चैव त्रिरात्रकचतुर्थकैः ॥ सीपमात्मसदपि घृतमंडूकैर्विविधैः फलैः ॥ निवेद्य
यैकरिष्यन्ति यक्षस्यानेह दृढवृताः ॥ यक्षलोकमितीगत्वा यक्षनारी युक्तीडते ॥ यदि पुरा यक्षये श्री
णाः कदाचित्कालपर्ययात् ॥ मातुक्षमागता भूयो भवन्ति सुखभागिनः ॥ महाधनपतिश्चैव जा
यते महानिकुले ॥ समृद्धाः सुभगाश्चैव सोम्याश्च प्रियदर्शनाः ॥ आलेख्य यक्षप्रतिमां रूपवन्तो भ
वन्ति ते ॥ राजा मात्याश्च पूज्यन्ते ग्रामेषु नगरेषु वा ॥ एषेते संभवो देवि यक्षाणां परिकीर्तितः ॥ किं

॥ श्री ॥

॥ २५ ॥

नाराणां वारा रोहेश्रूयतां संभवो यथा ॥ मरुत्पतने कूटार्ये सि यन्ति नराधमाः ॥ ते नरो ये रादश्वातां
तेषां स्वर्गो न विद्यते ॥ गिरि दुर्गे युते देवि जायन्ते किं नरा नराः ॥ केतु मूल फलाश्रामधु कामप्रभो
जनाः ॥ किं नरी नरा शी युक्ती डने गुह कन्दरे ॥ एवं संकीडमानस्य यदा कर्म क्षयो भवेत् ॥ सा तु व्यप
नरा गम्य कदाचित् काल पर्ययात् ॥ गीत गंधर्व कुशला भवन्ति मधुर स्वराः ॥ गीते सुरमते नित्यं गीते
नार्थ प्रसाधने ॥ नृत्य काना कुले जाता ये च गायन्ति विषया ॥ तस्मिं गोत्रे युजायन्ते रुषिराः पि
यदर्शनाः ॥ पूज्यन्ते गीतज्ञा वेद न्यासे जनपदेषु च ॥ तेषां मर्था भिसंपन्ना भवन्ति सुख भागिनः ॥ ए
घते संभवो देवि किं नराणां न संशयः ॥ गन्धर्वाणां वारा रोहेश्रूयतां संभवो यथा ॥ गन्धर्वा ल्योपहा
रेणा गन्धर्वा मन्त्र चयेत्तरः ॥ गन्धर्वा न्देवि पूजन्ति पर्वराणीषु दृढवृताः ॥ गन्धर्वा ल्योपहारेणा भक्त्या
ते श्रुमु संस्कृतैः ॥ आहारैर्घृविधैः पारोः भक्ष्य भोज्यान्त दूयन्ते ॥ गन्धर्वे गणा सेवन्ति पूजयन्ति
च ये सदा ॥ ताना भक्ष प्रदानेन सुरासीषु सुरासं वैः ॥ मधुमात्सम यमन्येः फले भक्षश्च यदुसैः ॥
पूजयन्ति च ये नित्यं गणान् गन्धर्व सेवया ॥ स्वयः सततं कुर्यात्स गच्छेत्प्रा मां गतिं ॥ गन्धर्व

॥ रामः ॥

॥ २८ ॥

लोकं यास्यन्ति कीडयन्त्यालये जमे ॥ उपचर्य मरणास्तिष्ठेयुगंधर्वे शृंगरो जमे ॥ नानाविधाधरेः कीरौ
 अमरोगरासे विते ॥ गंधमाल्यप्रदानेन यान्ति गन्धर्वयो नयः ॥ यदा कर्मक्षये क्षीणो मानुष्यं पुनरा
 गते ॥ मानुष्यमागताभूयः कदाचित्कालपर्ययात् ॥ गन्धर्वाणां कुले तत्र जायन्ते विपुले कुले ॥
 गन्धमाल्यप्रियानित्यं भुवि गन्धानुलेपनाः ॥ भुक्तवस्त्रधराश्चैव ततस्तान् गतिप्रियाः ॥ महाभो
 गकुलेऽर्च्यजायन्ते सुखभागिनः ॥ गीतगन्धर्वकुशला वलवन्तो धनेधराः ॥ यामेयामेषु पूज्यंते
 गन्धमाल्यैश्च पानकैः ॥ पूजासत्कारलभ्यन्ते अर्घ्यासनसुखानि च ॥ ततः भक्ष्यान्तपानानि आहार
 विविधानि च ॥ गन्धर्वैश्चैव योजयेत्तमहत्त्वं लभते तु सः ॥ गन्धर्वगणपञ्चैव महागणपतिर्भवेत्
 ॥ ते यो हर्ता च दाता च भोक्ता चैव महात्मना ॥ यामि कैरास्त्रि कैश्चैव पूज्यमानो भविष्यति ॥ रा
 जसत्कारपूजाश्च भवन्ति विविधानि च ॥ ततः संपूज्यंते नित्यं यामि जनपदेषु च ॥ एतन्ते कथितं
 देवि गन्धर्वाणां यथाविधि ॥ पिशाचानां वरारोहेऽश्रूयतां संभवो यथा ॥ व्यधि क्षीणानरा देवि श
 बलाः शोचवर्जिता ॥ मोहिष्टका अधर्मे रा देवता यतनेषु च ॥ उच्छिष्टकारा जायन्ते अशुचि

॥ श्री ॥

॥ २२ ॥

भोजनप्रियाः॥ जायन्तेनात्र संदेहः पिशाचाकामरूपिणाः॥ निशाचरेषु जायन्ते स्म शानेषु कृता लयाः
॥ देशानुपरिभ्राम्यन्ते निर्विशंकान्त्रभोजनाः॥ चतुर्व्यथेषु ह्यक्षेषु देवतायतनेषु वा॥ महाचत्वरसंघाते
भृत्यागारेनथैव च॥ छिद्रानुसारिणाश्चैव गृह्यन्ते पुरुषाधमान्॥ छिद्रेषु प्रचरन्त्येते शरीरेषु शरीरिणां
यथैवादर्शकं छायाप्रविशन्ति न दृश्यन्ते॥ तथा ग्रहाः शरीरेषु प्रविशन्तो न दृश्यन्ते॥ प्रविष्टस्तु शरीरेषु
पिकारकुरुते सदा॥ ज्यंभते हसन्ते चैव रुदन्ते गायन्ते पुनः॥ क्रीडन्ते नृत्यन्ते चैव गात्रं स्फोटयन्ते पुनः॥ विभ्रं
भन्ते चालयन्ते अदृशसं प्रमुञ्चन्ति॥ अवक्तव्यं वदन्त्येते गुरुविक्रान्तगौरवाः॥ एवंशीलसमाचारादारु
णाग्रहर्षाडिताः॥ उपलज्यन्त्यभिजानंभूतग्रहविचक्षणाः॥ उपक्रमश्च विविधैर्भूतमन्त्रैश्च वानि च॥
निशाम्यन्ति वरारोहेन थैव स्नायन्ते न च॥ भक्षभोज्यन्त्यपानेन मधुमांससुरासर्वैः॥ उत्तुज्यन्ति वरारोहे
येन राश्विर्जीविनं॥ एषेने संभवो देवि पिशाचानां नराधमैः॥ नागानां च वरारोहे भृगुतन्त्रेण विधि
॥ वामुक्तिस्तथा चैव अनन्तश्च महोरगाः॥ वीर्यवान्नागराजानो ये भक्ष्याश्च महोरगाः॥ तेषां भक्ष्या
वरारोहे नागस्यानेषु येनराः॥ एकभक्षा वरारोहे त्रिरात्रिकचतुर्थकैः॥ जिर्ते हि याजितकोशाः सन्त वा

॥ रामः ॥

॥ २२ ॥

दिशुचिव्रताः॥ पूज्यन्ते नागपुष्पेणाधूपेनागुरुचन्दनैः॥ गुडोदकं प्रियंगुसंयुतसिद्धार्थकैस्तथा॥ गन्ध-
माल्योपहारेणान् तथा प्रतिमरादिभिः॥ क्षीरेणापायसे श्वैव मधुमिश्रैश्च शर्करैः॥ नागस्यानेति वेद्यन्ते
ये कुर्वन्ति शुचिव्रताः॥ यदा मृत्युर्भवति तत्र नागलोके महीयन्ते॥ नागकन्यासु कीडने भवन्ते नागलोकि-
के॥ यदा पुण्यक्षये क्षीरो हेतुमात्रेण केनचित्॥ तदा मातुष्यमायान्ति कदाचित्कालपर्ययात्॥ श्वे-
तपीतहरिद्रुणा सुवर्णाभश्च जायन्ते॥ मनःकाशितवस्त्रनिपातयिष्यन्ति स्वेकरे॥ क्रोधनाः क्रुशाव-
र्णाश्च जायन्ते सुखभागिनः॥ समृद्धाः सुभगाः श्वैव नीरोगानिरूपडवाः॥ महाधनसमृद्धाश्च महाभोग-
कुलेषु च॥ तेष्वांश्च कुले चैव नित्यं वर्धन्ति वासवः॥ तगरेषु समृद्धेषु बहुभृत्यजनेषु च॥ भुक्तपीतेषु संप-
न्ना दासीदाससमाकुले॥ महाभागा महातेजो दीप्यन्ते पुरुषोत्तमाः॥ ततेष्वां व्याधयः केचित् न प्रभवन्ति
कदाचनः॥ नागानां सततं पूजा दीर्घमायुर्भविष्यति॥ श्वेते सस्यं समृद्धिं हि काले प्राप्तेषु वर्धते॥ न धनं-
व्ययमायानि वर्द्धते यदि नैदिने॥ सत्यमेतद्भवेद्देवि प्रत्यक्षं भुवि दृश्यते॥ एष ते संभवो देवि नागानां परि-
कीर्तितः॥ राक्षसानां वरारोहे श्रूयतां संभवो यथा॥ शैडारोड समाचाराः क्रूरकर्मोपजीविनः॥ लुप्त

॥ श्री ॥

॥ ३७ ॥

लज्जानरादेविगुरुहृद्वावमन्यकाः॥ अश्रद्धाताः सुशथा मृता जायन्ति राक्षसाः॥ सुरा मांसांशिनो नित्यमा
क्रोशकलहृषियाः॥ विभीषनस्यानुचरा जायन्ते कामरूपिणः॥ रूपगालुप्रलज्जाश्चरानपुण्यपिविर्वर्जिता
॥ नित्यं मांसांशिनो घोरादारुणा राक्षसाधमाः॥ ये च मांसांसिने नित्यं श्रद्धां कुर्वन्ति ते नराः॥ पितरं देवतं वा
पि पितॄणां च पितामहं॥ ते वामर्धेन ये देविर्जीवहत्यां करोति वै॥ मृता जायन्ति ते देवि राक्षसादारुणाधमाः
॥ प्रत्यन्तवामिनो नित्यं राक्षसाश्चोचवर्जिताः॥ प्रत्यन्तो मतिनुत्पास्ते मृताः पराङ्मिरेव ते॥ स्वर्ते सम्भवो दे
वि राक्षसानां दुरात्मनां॥ गरोश्चरो यथा देवि भृगु मे संभवो यथा॥ धर्ममन्वेधिरा नित्यं नित्यं धर्मपरा
यणाः॥ शुश्रूषां परिचर्याश्च निवेशश्च यथाविधि॥ आपद्भावेन कुर्वन्ति मन्मता मन्यरायणाः॥ युज्य
न्ते कालधर्मेणो देवतायननेषु च॥ गरोश्चरमुना देवि जायन्ते कामरूपिणः॥ देवपार्थिवैश्चिन्ताद्येतेषु
वन्ति अजरामराः॥ स्वर्ते संभवो देवि गरोगानां प्रकीर्तितः॥ ॥ इति श्री उमा महेश्वरसंवादे तनुर्देशो
ध्यायः॥ ॥ देवुवाच॥ भगवत्कर्मणा केन जायन्ते गिरिकन्दरे॥ महापर्वतदुर्गे युनिवसन्ति गु
हालये॥ नारसिंहाश्च सिंहाश्च महावीर्या महाबलाः॥ उदीर्णमृगपूथानां कंजराणाञ्च शत्रवः॥
स्तदिच्छमिविज्ञातु भगवन् वक्तुमर्हसि॥ महेश्वर उवाच॥ अग्निपवेशनं कुद्राः कुर्वन्ति परुषाधमाः॥

॥ रामः ॥

॥ ३८ ॥

नेमरोयणादधानांतेषांस्वर्गो न विद्यते ॥ शतयोजनविस्तीर्णः शतदिगुणमायतः ॥ स्वर्गो महो महाट
व्यापृथिव्यां तु शिलोच्चये ॥ गुहान्तरेषु घोरुषुकन्दरेषु गुहासु च ॥ नानाहस्तसमाकीर्णो नानाविह
गनादिने ॥ नानापुष्पफलोपेते नानालतानिरन्तरे ॥ नानावनौघधीधुने नानाधापदसेविने ॥
निकुंजनिचमेयने नदीप्रस्रवननिच ॥ हंसवारण्डवाकीर्णो चक्रवाकोपशोभिने ॥ मारुसैराजहं
सैश्च मयूरैर्जीविजीवकैः ॥ कादंबैः सारसैः क्रोञ्चैश्च कोरैः कुररैः भुकेः ॥ शरारिशारिकारावैः को
किलेश्च महामदैः ॥ विहंगमैश्च विविधैः सदा नीलोत्पलेरपि ॥ पद्मसौगन्धिकाकीर्णो कुमुदो
त्पलगन्धिनि ॥ सिंहव्याघ्रवराहैश्च सेव्यने महीधैस्तथा ॥ मृगयूथैश्च दक्षैश्च वानरैश्च मरेस्तथा
घोरैर्गंभीरनिर्घोषैर्वहुश्चापदसेविने ॥ स्वयं ये गिरयो रम्याः सिद्धचारणसेविताः ॥ तत्र जायन्ति ते
देवि घोरैर्गिरिगुहालेषु ॥ तस्मिं हेतुसंज्ञाता महावीर्यपराक्रमाः ॥ राजानो राजमात्याश्च जायन्ते
च महाबलाः ॥ तेजसा महता युक्ता महावीर्या भवन्ति च ॥ मुदिनेषु च देशेषु तथा राष्ट्रजनेषु च ॥
प्रधानभोगा जायन्ते वलवन्तश्च विक्रमाः ॥ संभवो नरसिंहानामेव ते परिकीर्तित ॥ श्रीदेव्युवाच ॥

॥ श्री ॥

॥ ३१ ॥

यदाशरीरमुत्सृज्य मृत्युलोके प्रपद्यते ॥ श्रूयंते तर्कोस्तत्र पापकर्मरताश्च ये ॥ कीदृशो नरकास्तत्र पा
पं यत्र क्षपीयते ॥ किमेको नरकास्ते न वदह्यो वा तसंशयः ॥ स्तदिच्छाम्यहं श्रोतुं भगवन् च कुर्महसि ॥
श्रीमहेश्वर उवाच ॥ अष्टोत्ते नरका देवि मृत्युलोके भिधीयते ॥ अवीची गैरवश्चैव कालसुत्रं तथैव
च ॥ कुंभीपाकश्च नरकस्तथा यमलपर्वतौ ॥ कूटशाल्मलिहश्च असिपत्रवनतथा ॥ महारौ
ख इत्येते नरकाः परिकीर्तिताः ॥ इत्येते नरका देवि अष्टोत्परिकीर्तिताः ॥ आत्मकर्मनियोगेन
निपूज्य निपृथक् पृथक् ॥ तथैव च प्रविष्टानां सुखदुःखश्च प्राप्नुयात् ॥ पृथक् कर्मविपाकेन
प्राप्नुवन्निचये पृथक् ॥ अष्टोत्ते नरके देवि समाख्यातहितन्वतः ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ येन कर्मवि
पाकेन अवीची नरकं तराः ॥ गैरवश्चाप्रपद्यन्ते कालसुत्रं च मानवाः ॥ कुंभीपाकश्च नरकस्तथा
यमलपर्वतौ ॥ एवं शेषाश्च नरकान् बुजन्ते केन कर्मणा ॥ तदहं श्रोतुमिच्छामि नरकाननुपूर्व
शः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ यथा प्रकारमनुपन्नं नरकं तत्र कीदृशं ॥ अवीची नरके देवि योजनायुत
विस्तारः ॥ चतुर्द्वारश्चतुर्कोणाः सुविभक्तश्चतुर्व्यथः ॥ रोडरूपमहाघोरानिर्घृणा मृत्युकंकराः

॥ रामः ॥

॥ ३१ ॥

द्वारे द्वारे च निवृत्तिद्वारपाला महावलाः ॥ अहं न्यहं निशिष्यन्ति द्वाराणि सुसमाहिताः ॥ पापक
र्मभयो ये वां तराणां पापदेहिनाः ॥ ते वां द्वां प्रयच्छन्ति तदा मोम्या भवन्ति ते ॥ अवीचिनरकोदे
विनगरप्रतिमः स्मृतः ॥ ज्वाला माला महस्त्रेयुतस्य मध्ये हुताशनः ॥ दहनः पापकर्मणा महस्य
इति क्षिप्यते ॥ इयमानो यथा वह्निर्नित्यं भुङ्क्ते त्वमनेन वा ॥ एवं तत्रापि ह्यनेन शतशो वसहस्त्र
शः ॥ श्रूयन्ते कर्मणा केन यत्र पच्यन्ति ते नराः ॥ तडागान्युदयानातिर्येभिर्दन्ति नराधमाः ॥
प्राप्नुवन्ति नरा देवि अवीचिनरकं नराः ॥ अग्निदागरदाश्चैव विषदा विषभोजनाः ॥ गर्भपातन
कर्त्तार आत्मघाटश्च ये नराः ॥ मुदितेषु चेदं शेषु भयडुर्भिक्षकारकाः ॥ ये च पूर्वपवत्तानां नरा व
र्जन्ति मानवाः ॥ अपहृज प्रहृजश्च नरा राष्ट्रेषु पीडकाः ॥ एवं शीलसमाचारादहं नरा पुरुषा
धमाः ॥ ते मृतानां कंयान्ति अवीचिनरकं नराः ॥ दह्यन्ते तत्र पच्यन्ते मृत्युद्वारमुपाश्रुताः ॥
ततः क्षिप्रं प्रधावन्ति अग्निज्वालाभयार्दिताः ॥ संप्राप्ताश्चैव ते द्वारं द्वारपालैः विधीयते ॥ ग
र्जिते स्वेयुरीडेषु विडवन्ति भयार्दिताः ॥ अथ पश्यन्ति ते भूयो द्वाराणि चापरान्दिशं ॥ उद्या

॥ श्री ॥

॥ ३१ ॥

नितं सुविस्तीर्णततो पावनिते पुनः ॥ संप्राप्ताश्चैव ते दारं पुनः सक्षिप्यते नराः ॥ ततो विमुक्तास्तदुःखं न स्मर-
न्ति नराधमाः ॥ रौरवो नरको देवि निर्मारां तस्य श्रूयतां ॥ यथापि वाचतुष्को गौ योजनायुतविस्तरः ॥ ति-
र्थमकर्थकं शिश्नश्च ज्वालामाला हुताशनः ॥ मध्ये कृशा यमस्तं भअशिवर्णं समप्रभः ॥ तत्र तिष्ठन्ति ते
ऐरादारुणा मृत्युकिंकराः ॥ प्रक्षिपन्ति महावीर्यो रौरवं नरकं प्रजेतु ॥ परिक्रामन्ति ते ह्यग्निमवशा-
स्ते भयादिताः ॥ अहं यदहं निक्षिप्यन्ते नरके भृशं रौरवाः ॥ येन केन विपाकेन विपच्यन्ते नराधमाः ॥
व्यंजनत्तालव्रजश्च छत्रं वस्त्रमुपानहौ ॥ निवेशं भृतकानाञ्च ये हरन्ति नराधमाः ॥ ते मृता नरकं या-
न्ति रौरवं प्रतिपद्यते ॥ पच्यन्ते नरके तत्र पापकर्मरतानराः ॥ ततो विमुक्तदुःखन्तः न स्मरन्ति नराध-
माः ॥ हेरुयि गतं यस्तु कर्षको पक्षरं स्वयं ॥ अल्पकानाञ्च सर्वेषां माशोपकरणातिच ॥ ये हरन्ति
नरादेविलोहपाके प्रपच्यन्ते ॥ यत्र तिष्ठन्ति ते देवि दारुणा मृत्युकिंकराः ॥ नरो वा यदि वा नरियः वा
पः पापकर्मिणां ॥ भृशं तत्रासुलो हीयुः प्रक्षिपन्ति हृदयैः शिरः ॥ पापकर्मक्षयन्ते यां कुंभीपाके य-
दा भवेत् ॥ ततो विमुक्तास्तदुःखं न स्मरन्ति नराधमाः ॥ प्राप्नुवन्ति च तदुःखं ये नराः पापकर्मिणाः

॥ रामः ॥

॥ ३१ ॥

मुशलो लखलखापितुलाभाराडनिदावरं ॥ शयनासनयातानियच्चान्यदरुसंभवं ॥ येहृन्तिनरा
देविनिर्घृणाः पापकर्म्मिणाः ॥ तेमृतातरकंयान्तिकालमुन्नंनराधमाः ॥ तत्रतिष्ठन्ति तेरोडादा
रुणामृत्युकिंकराः ॥ अहन्यहनिक्षिप्यन्ते तीक्ष्णैः शस्त्रैस्वतेनराः ॥ यदाचापिवरारोहेकाल
मन्त्रेणभिद्यते ॥ तदासंशीयन्तेमांसंघेवंपापंचशीयन्ते ॥ तेद्यांतरीयमानानां पापकर्म्मक्षयो
यदा ॥ ततोविमुक्तास्तडुःखत्रस्मरन्तिनराधमाः ॥ यदामानुष्यतांयान्तिकदाचित्कालपर्य
यात् ॥ यमलोयत्रजायेततद्गृहंशुचिर्भवेत् ॥ नतत्रपितृदेवाश्चभोममन्त्रक्रियापिवा ॥ व
लिंभिक्षाश्चयोदघात् ॥ कश्मलोपहृतेगृहे ॥ स्नायनंतत्रकर्त्तव्यंदम्यत्योस्तुयशस्विनि ॥ तत
ः स्नातोदिजादेविभज्यभोज्यनत्प्ययेत् ॥ उद्दिश्ययमलोतत्रदद्याद्विप्रायदक्षिणां ॥ तेद्यांप
रयांमुशलेनशुद्धंभवतितद्गृहं ॥ अशुद्धेगृहेयस्तुवेभ्योपिशंकरोतियः ॥ वलिंभिक्षाश्चयोद
घाच्छ्रुतांतस्ययागतिः ॥ तेमृतातरकंयान्तिनरायमलपर्वतौ ॥ तत्रतिष्ठन्ति तेदेविनिर्घृणा
मृत्युकिंकराः ॥ प्रहराप्रवहन्तेश्चप्रपश्यन्तेनराधमाः ॥ अहन्यहनिक्षिप्यन्तिपर्वतानांभयाद्दि

॥ श्री ॥

॥ ३३ ॥

नाः ॥ अधतोपर्वतो देवसंयुज्येते परस्परं ॥ चूर्णितास्ते युगात्रेषु न स्मरन्ति नराधमाः ॥ विरक्तश्चेत्तपा-
याः प्रक्षिपन्ते ह्यनेकशः ॥ येषां चान्ये नरा देवि मृता गच्छन्ति तां गतिं ॥ तेषां कर्म प्रवक्ष्यामि येनैवा-
चस्ति तैरेः ॥ आक्रोषते च पिता माता रश्च तथा गुरुः ॥ राजानं भुक्तं पूर्वं च नारी त्रिन्दन्ति ये नराः ॥
दाने कन्या प्रदाने वा व्याघाटं कुरुते च यः ॥ ते मृता नारकं यान्ति नरा यमलपर्वतौ ॥ तेषां च चूर्णि-
तां गातां पापकर्मक्षयो यदा ॥ ततो विमुक्तास्तु दुःखेन स्मरन्ति नराधमाः ॥ यदा मानुष्यतां यान्ति
कदाचित्कालपर्ययात् ॥ क्रूरकर्म करानित्यं कृत्मानो पजीविनः ॥ कृदाः कापटिकाश्चैव क-
टकर्मरताश्च ये ॥ ते मृताः नारकं यान्ति कृत्वा त्मालिकं दुमं ॥ तत्र तिष्ठन्ति ते रौद्रा निघ्नरा मृग्यु-
किंकराः ॥ तर्जितास्ते युगैरेषु विद्वन्निभेयादिताः ॥ दुर्दृशि रौस्थिनस्तत्र भयान्तो मृग्युकिंकर-
ैः ॥ कराटकैस्ते युगीशराग्रे निपात्यन्ते ह्यधः शिरः ॥ तेषां सच्छिन्नगात्राणां कृतांगा वेदनादि-
ताः ॥ अस्थिशिरंसि मज्जन्ति यदा कर्मक्षयो भवेत् ॥ ततो विमुक्तास्तु दुःखेन स्मरन्ति नराधमाः
ते मृता नारकं यान्ति असिपत्रवनतथा ॥ सभाकूपतडागेषु देवतायतनेषु च ॥ चतुष्पथेषु ससे

॥ रामः ॥

॥ ३३ ॥

षु ये छिन्दन्ति फलोपगान् ॥ ते मृतानरकं यान्ति असिपत्रवनतथा ॥ माताभारुतुलांश्चैव वाजीकरणमेव च
आयुधानि हरन्ते ते नराः नरकनिर्भयाः ॥ असिपत्रवनं देवि मृतागच्छन्ति ते नराः ॥ नीलवरास्त्रयंकृत्वा प्रपद्य
न्ते नराः धमाः ॥ तर्जितास्ते युगैर्देयुनरास्ते पापकर्मणिः ॥ अथ तत्र प्रविष्टस्य पादपस्य महावले ॥ तस्य ह
स्तस्य यस्य यं शीर्षे नेमारुता हतं ॥ असिपत्रायुधं भूत्वा शरोनसंप्रपद्यते ॥ नराणां मुपरितेयानि पतन्ति सह
स्रजः ॥ नित्यं पतन्ति मांसे युनरके युनराधमाः ॥ विड्वन्ति भयान्न तत्र नरास्ते पापकर्मणाः ॥ छिद्यन्ते कर्मणा
साश्च हस्तपादास्तथैव च ॥ तेषां संहिन्नगात्राणां पापकर्मक्षयो यदा ॥ ततो विमुक्तास्तदुःखं तत्र स्मर
न्ति नराधमाः ॥ ते मृतानरकं यान्ति महारौरवमेव च ॥ अदिं कृत्वा भृगां कायं यत्कश्चित्सपरिग्रहं ॥ अर
ण्यदिवा यामिशे त्रेवा यदिवा गृहे ॥ पितृमातृगृहे वा पितृभान्मृगाणां वलेन वा ॥ ये हरन्ति नरां देवि पारशं
डव्यहरिणाः ॥ पापकर्मकरां देवि चराडालास्ते ह्यगुप्तिताः ॥ देवयज्ञे च ये देवि दानपुराणविवर्जिताः ॥
गुरुविषाश्च पद्मचिपे च ते संप्रपीडिताः ॥ ते मृतानरकं यान्ति महारौरवमेव च ॥ पंचयोजनविस्तीर्णा
समन्तान्परिमण्डलं ॥ घोरं गिरिगुहाकारं हृदि तं पर्वतं तोयमं ॥ तमो ध्वकारस्ततं मेघछन्नेव शर्वरी ॥
तत्र घोरं छित्तारोडादारपालामहावलाः ॥ प्रविष्टाश्चैव ते हारेन घृणा करुणान च ॥ तर्जितास्ते युगैर्देयु-

॥ श्री ॥

॥ ३४ ॥

प्रविशन्निभयार्हिताः ॥ तत्र ते यां प्रविशन्तानं नराणां पापकर्मिणां ॥ स्वशरीरो स्थितो ह्यग्निर्दहत्यंगानि दे-
हिनां ॥ स न तो दह्यते ह्यग्निः स्वशरीरो हितो यदा ॥ स्वयं कृतेषु कर्मेषु नादं मुंचन्ति दह्यतः ॥ यदा कर्मक्ष-
ये शरीरो नराणां पापकर्मिणां ॥ ते यां द्वां प्रयच्छन्ति तदा सोम्या भवन्ति ते ॥ ततो विमुक्तास्तदुःखं तत्र स्म-
रन्ति नराधमाः ॥ प्राप्नुवन्ति नरा देवि स्वयं कर्मपुरा कृतेः ॥ यदा मानुष्यतां यान्ति कदाचित्कालपर्य-
यात् ॥ एवं पापसमाचारः प्राप्नोति सुकृतं कथं ॥ ॥ इति श्री उमा महेश्वर संवादे पंचदशमोऽध्यायः ॥
श्रीदेव्युवाच ॥ एवं पापसमाचारो दाहुराः पुरुषाधमः ॥ नरके पच्यमानस्तु प्राप्नोति सुकृतं कथं ॥ उ-
द्भवेत्येतां पुत्रः पौंड्रवायेन कर्मणा ॥ पित्रुरुद्धराय छेस्संतानं केन कर्मणा ॥ एतदिच्छामि विजा-
तुं भगवन्वक्तुमर्हसि ॥ श्रीभूमातु च ॥ तदहं ज्ञेयवक्ष्यामि श्रूयतां धर्मचारिणि ॥ नीलघराटुप्रमोक्षे-
रा अमावास्यां निलोदकं ॥ भूमिदानं सुवर्णाश्च कपिलाश्च यशस्विनी ॥ उद्दिश्य पिता दद्याच्छ्रेष्ठियो-
भ्यो यथाविधि ॥ महत्पुण्याहं प्राप्ते पर्वणी वा शिवाय च ॥ तिलान् कृत्वा न्मुवर्णाश्च भूम्यन्तश्च प्रदा-
पयेत् ॥ तेन दानेन पिता मानरश्च पितामहं ॥ उद्धरेन्नरको देवि पावदाममं कुलं ॥ अथ पुत्रोऽथवा पौ-

॥ रामः ॥

॥ ३४ ॥

त्रोयेकुर्वन्ति यशस्विनि ॥ तेन पुराणेन च पितृन् स्वर्गे मोदन्ति तेन राः ॥ ईश्वर इति मरिच्य केशव स्कन्द पा
र्वती ॥ भक्तिभावा यजेद्यस्तु पितृन् दुःखमात्रवः ॥ नैवेद्यवस्त्रपानानि श्रर्गोभ्योस्तु सुशोभताः ॥ ददाति
येन यत्पुण्यं स्वर्गे भुंजन्ति चाक्षयं ॥ गंगादोषयागे च भड्कर्ण इदेतथा ॥ अभियेकनरः कृत्वा वृत्तं चा
रीजितेन्द्रियः ॥ पितृदेवाश्चैतरे नो हतिर्था न जनजाचकान् ॥ विधूतः सर्वपापेभ्यो यतिवत्समनात्तनः
यस्य पुत्रोऽथ पापोत्रोगवांगद्वेन परिडतः ॥ कुरुक्षेत्रे प्रयागाच्चर्तार्थे रुडाश्रमे युच ॥ उद्दिश्य पितरं त
त्र श्राद्धे कुर्वन्ति बुद्धिमान् ॥ यजयेद्दीनस्तद्वाश्च कुर्वन् विकटवामनान् ॥ चक्षुहीनञ्च वर्जयेत्तदीनां गव
धिरानपि ॥ हृषली वर्जयेन्नित्यं श्राद्धे कालेनैव च ॥ विप्रानश्नेयतमा द्वाद्वे वृत्तं चारीजितेन्द्रियः
स्वदार एति संशुष्टानां हिताग्नीतस्य कान् ॥ स्वाध्यायनिरतान् विप्राद्वाद्वकालेन भोजनात् ॥ शी
लव्रतिसमाधिस्थासत्पदादीदृष्टवृत्तान् ॥ एतान् विप्रसमाचाराद्वाद्वकालेन योजयेत् ॥ आसने शु
नपे पानानि युज्जीडुत्तरा मुखं ॥ अचिवस्त्रो नरीयश्च पिराडत्रयन्निपेदयेत् ॥ प्रथमं पितॄं मन्येद्दि
भोयश्च पितामहं ॥ तृतीयं नासनः पिराडमेव मे प्रपितामहः ॥ एवं संश्रावयित्वा तु पञ्च भोजयेत्तदि

॥ श्री ॥

॥ ३५ ॥

जान् ॥ शार्यन्त्रखड्गमांसेनपायसंमधुसर्पिःसाः। सुवर्गादिक्षिराणां दद्यात्सहिरांपतिलोदकं ॥ पिराडनिर्वा
परां चैवकर्तव्यं दर्भसंस्तरे ॥ इत्यग्निं सर्पिषा युक्तं मन्त्रोपश्रूयतामिति ॥ भगवन्पितरं मह्यं प्रीनयेयि
तुं देवतं ॥ तस्य प्रकुलजानां तु तृप्तिं यास्यन्ति ते दिवं ॥ प्रदक्षिणारुक्ताः सप्तत्रयोवाधचकारं येत् ॥ पिराड
निर्वापरां कुर्याद्वभयेन पारिणा ॥ प्रथमं निर्वपेत्पिराडमुद्दिश्य पितरं न चः ॥ पितामहो जन्मोद्दिष्टा
मर्त्यपेता द्वितीयकं ॥ तृतीयं निर्वपेत्पिराडमेवमेव पितामहः ॥ तिलोदकेन सिंचेत्प्रणाम्यसिरसाक्षि
तं ॥ यदि ते नरकं प्राप्तादुर्गतिं चातुरजिते ॥ अनेन विधिना दत्त्वा स्पृशेद्दामेन दक्षिणां ॥ श्रोत्रेण सपितृ-
स्तेन यावदासप्तमं कुलं ॥ उद्धृत्य नरकोद्देवि स्वयं स्वर्गे न मोदते ॥ ये वा पुत्रादुराचाराः पितृदेवतव्रजि
नाः ॥ न च तीर्थांति सेवन्ते ये नराः पापकर्मिणाः ॥ ते नराः नरकं यान्ति दुःखं वा प्राप्नुवन्ति च ॥ एवं शु
भाशुभं कर्म लभन्ते स्वकृतैर्नराः ॥ दानेन भोगेनैव धर्म्यं वृक्षचार्शजितेन्द्रियः ॥ शीलवां रूपसंपन्न
उपवासेस्तु शीलवान् ॥ उभाभ्यां दानपुराणाभ्यां स्वर्गे मर्त्ये च पूज्यते ॥ तपसा स्वर्गमाप्नोति दीर्घमा
युरहिम्नकः ॥ गुरुशुश्रूषया विद्याभ्यानामोक्षश्च विन्दति ॥ जपस्वाध्यायकर्तव्यं दीर्घमायुषिक

॥ रामः ॥

॥ ३५ ॥

ल्लिखः॥स्यथाद्विविधिःप्रोक्तःकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि॥ ॥इतिश्रीउमामहेश्वरसंवादेवोडशोऽध्या
यः॥ ॥श्रीदेव्युवाच॥किंकर्मस्वकृतंकर्मदेहमुत्सृज्यतेनरः॥मृत्युलोकमनुप्राप्यनरकन्तपपय
ते॥शुभास्वागतिमाप्नोतिकंगतिंप्रतिपद्यते॥रूपवानरूपसौभाग्यगुणावन्तकथंभवेत्॥एतदिच्छाम्यहं
श्रोतुंभगवन्वक्तुमर्हसि॥श्रीमहेश्वरउवाच॥श्रूयतांकर्मरागायेननरकंचारुहसिनि॥मृत्युलोममनु
प्राप्तःस्वप्नान्तेपितपश्यति॥अहिंसकाःकृतज्ञाश्चसन्त्यदिदृष्टवताः॥क्षान्तादान्तापिनीताश्चजि
तक्रोधजितेन्द्रियाः॥परदारनिवृत्ताश्चस्वदारःसतुगामिनः॥मानयितृभ्यांशुश्रुवादेवतानिधिपूज
काः॥निवृत्तामधुमांसाभ्यां परस्वहरणोत्तथा॥नपिक्वन्तिचयेमद्यंसदाध्यानपरायणाः॥माधुर्य्ययु
क्तांसततंनित्यश्चप्रियवादिनः॥अतिथिगुरुहृद्धानांसर्वसंधिहिनेरताः॥दीनाभ्यानुरसभ्यानामनु
कम्पादयापराः॥सर्वशीलसमायुक्तागच्छन्तिपरमांगतिं॥श्रीदेव्युवाच॥किंकर्मस्वकृतंकृत्वालो
कान्नलभतेनरः॥भगवन्कर्मरागाकेनवर्जनेकनरायणाः॥माधुर्य्ययुक्तासततंनित्यश्चप्रियवा
दिनः॥आहारकीदृशंवापिभोजनंवाकथंभवेत्॥एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंभगवन्वक्तुमर्हसि॥देवदेवउ

॥ श्री ॥

॥ ३६ ॥

वाच ॥ श्रूयतां कर्मणा केन लोकान्न लभने गतिं ॥ बालं ह्यंशुं वापि सो ह्यं कपिलं तथा ॥ गुर्विणी
ध्यातयेत्तव स्यात्तथा विश्रंभघानकाः ॥ बहुभृत्पदरिडावास्वामिनो लेख कारकाः ॥ एते यामेकतो ह
न्ति प्रारोर्ध्वमोक्षयेद्यदि ॥ तेषां प्राणानि पातानां मृतानां मृत्युशामने ॥ मृत्युर्ध्वि मृत्युतेन तत्र निश्चयत्वा
धिगच्छति ॥ यदा विमृत्युतेन तत्र निश्चयत्वा धिगच्छति ॥ यदा विमृत्युतेन तत्र किं कृतं विस्तृतं भवेत् ॥
मृतं पर्युधितं न तत्र न हृदं ह्युचिर्भवेत् ॥ न तत्र वेधं पित्रं वा कुर्यात्सम्बन्धरत्नरः ॥ बलिं भिक्षां च यो
दद्यात्पितृभ्यां हरेति यः ॥ न हिनस्य फलं दानाभुञ्जीते ह परत्र च ॥ फलनस्योपभुजन्ति ये नृणां
विकानराः ॥ तस्मादात्रो मृतो देवि क्षिप्रं निर्वस्यतां गृहात् ॥ भूम्याभागे तृतीयाया वा ह्यतः स्थापयेत्त
रः ॥ एवमल्पेन कालेन तद्गृहं सेवयेद्युचिः ॥ ब्राह्मणस्य दशाहेन द्वादशाहेन क्षत्रियः ॥ तथा विंशतिरा
त्रेणा गृहं वैश्यपय्यभुध्यति ॥ भूडस्य तु वरारोहे गृहं मासेन भुध्यति ॥ चतुर्णामपि वस्मोनामेतच्छोचं वि
धीयते ॥ न क्रिया क्रियते यस्य मृतस्यार्थे नुवाञ्छेवैः ॥ तेषां सपदि गोत्राणि निर्घृणा ये च मानवाः ॥ श
पन्ति पितरं हि न शोचं कर्तुमिच्छति ॥ सो चाप्येकत कर्मायः सोऽपि पतिपरां गतिं ॥ जायते यत्र देवो

॥ रामः ॥

॥ ३६ ॥

सोधनवाह्योक्तवत्सलः॥एतन्नेकथितेदेविकिंभयःश्रोतुमिच्छसि॥धौदेवुवाच॥स्वप्नानाविधो.
यश्चइराध्यानेपिदृश्यते॥सवायंजीवभूतस्यदेहमाश्रित्यतिष्ठति॥कोवावज्जतिदेशालुप्रागदृष्टास्वभू
मिषु॥कथंशरीरमुत्सृज्यस्वप्नानेप्रतिबुध्यते॥अदृष्टमभूतंदेशंनचगन्धाचपश्यति॥पुनर्निवर्ततेजी
वःस्वप्नानेप्रतिबुध्यति॥यदुत्तयच्चनोदृष्टंनत्सर्वकथ्यतेपुनः॥एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंपरंकोत्तुह
लंहिमे॥रहस्यमेतद्गवन्कथयस्वमहेश्वर॥ ॥देवउवाच॥यदिदंमन्यसेदेविजीवोदेहंनसंत्य
जेत्॥स्वपतोजायतोवापिनरःस्वप्नानुदर्शनात्॥दृष्टन्मरतेनित्यंश्लेषप्रकृतिमानुषः॥यत्
किञ्चित्पश्यतेस्वप्नेभुभंवायदिवाभुभं॥विपरीतफलंतेषांस्वप्नानामराहभंभवेत्॥पञ्चैदियम
मायुक्तंवायोःशीघ्रतरम्भनः॥मनोवज्जतिदेशंजीवस्तत्रैवतिष्ठति॥शरीरंरूपतेजीवःसर्व
वामेवशाश्विनां॥नजीविनविनादेहोदेहोजीवंनमुञ्चति॥जीवःसंरक्षतेसर्वेनचजीवपरित्य
जेत्॥जीवश्शरीरन्त्यजतिउषांशीतंपीरित्यजेत्॥विपरीतानिपश्यदास्याप्रक्षयोभवेत्॥व्या
धयोवधवन्धाश्चयेदनाचातुलाभवेत्॥उःखंशोकंभयंक्रोधंनृणांभुक्षापिपासयोः॥वातपित्त.

॥ श्री ॥

॥ ३ ॥

विकोरणाशेषाणां स्वप्रदर्शनं ॥ एतन्नेकथितं देवि जीवानामागतिं गतिं ॥ शुभाशुभानां स्वप्रानां ग
तिः सा सर्वदेहिनां ॥ वातिकाः पैतिकाश्चैव श्लेषिकाः सन्निपातिकाः ॥ रात्रिभागे चतुर्थे घुयाद्याः
शेषास्तु निष्फलाः ॥ इः स्वप्नमशुभं दृष्ट्वा प्रनर्तिष्यन्ति ये वयेत् ॥ प्रसुप्ताः सुशुभं दृष्ट्वा ह्यशुभं तस्य नश्ये
ति ॥ मृत्युप्राप्ते हरिद्वेवा आदौ संरक्ष्यते शुभं ॥ कल्पमुच्छ्राय स्वप्नान्ते शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥ स्ना
नाई शुक्लवासास्तु देवदेवाय विष्णावे ॥ उमारुद्रसमेताभ्यां स्वयं भुवे महात्मने ॥ कृत्वा प्रणामतां प्र
ज्यज्यं इः स्वप्ननाशनं ॥ यथोत्पन्नेषु स्थानेषु धूपगन्धानुलेपनैः ॥ एतैर्देवार्चनं कृत्वा वसुविष्णोर्म
हेश्वरान् ॥ अश्वस्य पादपंचैव प्रणाम्य शिरसा शुचिः ॥ पीरिष्वज्य च हस्ताभ्यां पूर्वदद्याज्जलांजलिं ॥
एवमस्य विधिं कृत्वा इः स्वप्नस्तेन पश्यति ॥ यथा विभवतश्चैव तिला माषयवाक्षतान् ॥ दद्याद्विषे
यथा शक्त्वा गोमुखं शिखिणीं ॥ नासु पात्रे घृतं चैव दद्यादाभरणानि च ॥ पात्रं द्विजेभ्यो तव्यं इः
स्वप्नश्च प्रणम्यति ॥ गत्वा गंगाद्वीपे पुरोपगत्वा चापि महीद्वंदं ॥ धर्मोत्तरपगयां गत्वा सवित्रीं संव्य
धोर्जयेत् ॥ जलाभिषेकं कृत्वा तु वासुगान्तर्प्येद्भुविः ॥ इः स्वप्नान्मुच्यते तेन सर्व इच्छतनाश

॥ रामः ॥

॥ ३ ॥

नं॥ एवं भुभाभं कर्म मया प्रोक्तं वरानने॥ ॥ इति श्री उमामहेश्वरसंवादे सप्तदशोऽध्यायः॥ ॥
श्रीदेव्युवाच॥ ह्रीर्षिप्रामहादेव वेदाध्ययनतत्पराः॥ किं तु वेदस्य न त्पुराणं भारतं वा महेश्वर॥ मयू नंतु
स्याधिकं वापि किं तु वेदेषु भारतः॥ किं पुराणं भारतं वापि वेदाध्ययनसंशयः॥ केन वा तपसो यैरा-
यजता अध्ययनेन वा॥ एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं भगवत्त्वक्तुमर्हसि॥ महेश्वर उवाच॥ किं पुराणं मन्यसे दे-
वि वास्य वेदेषु भारतं॥ सांगोपांगेषु वेदेषु शास्त्रेषु विविधेषु च॥ भारतं पञ्चमं वेद इति हासेति नाम
तः॥ अनुग्रहार्थं भूदाराणां व्यासेनामृतं तेजसा॥ ज्ञानमुत्पादिनं पुराणं ज्ञान्वायान्ति परांगतिं॥ ज्ञा-
स्यन्ति चतुरो वराणां वेदांश्चैव न संशयः॥ यः समाप्नोति मां देवि पठेद्भारतसंहितां॥ यजुर्वेदं दिजो-
यस्तु भारतज्ञाश्च भामिनि॥ श्रूयतां कारणं देवि भारतज्ञो यथ विधि॥ सांगाश्च चतुरो वेदा भारत-
श्चैव मेकतः॥ एवं वेदैश्च देवैश्च समेत्य तुलया हृतं॥ अप्रमेयमतीतैश्च वर्तमानैरनागतैः॥ य-
स्माच्छ्रुतिशान्तेऽन्यैः महात्मभुभविस्तरैः॥ चतुर्भिरेधिकं वेदैः भारतं न समेतुला॥ तस्माच्च त्रिषु लो-
केषु महाभारत उच्यते॥ यः पठेत्तु नरो नित्यं भुवि भुत्वा समाहितः॥ भारतं धारयेन्नित्यं शोकमेक

॥ श्रीः ॥

॥ ३८ ॥

नुयः पठेत् ॥ यदहं कुरुते पापं न दहति तस्य न शपति ॥ किं पुनर्वा सुखो वेदे भारतं पठितेति वा ॥ यः प
ठेत् सुचारी तु भृगुनस्याधियागतिः ॥ यावन्निरोमकृपाशितस्य गात्रे वरानने ॥ तावद्वर्षं सह स्वा
शिः स्वर्गलोके महीयते ॥ यदा मानुष्यके लोके कदाचित्कालपर्ययात् ॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नश्च
तुर्वेदो भवेद्विशः ॥ शीलवान् रूपसंपन्नस्सर्वसत्त्वानुकम्पकः ॥ अहिंसको मृदुर्दानो भारतज्ञो
भविष्यति ॥ सांगोपांगेषु वेदेषु शास्त्रेषु विविधेषु च ॥ विमृष्य सारो सर्वेषु पि भारजः समभ्रूतिः ॥
भ्रूतीनामाकरो ह्येवरत्नानामिव सागरा ॥ स देवा सुरगंधर्वाः सकिन्नरमहोरगाः ॥ न तद्विद्यति
त्रैलोक्ये भारतं यत्नगीयते ॥ ज्ञानानां परमं ज्ञानं पवित्राणां पवित्रकं ॥ सांगल्यं मंगलानाञ्च
योगानां योगमेव च ॥ ध्यायन्ति पुराणकर्माणाः शान्तिपरममुत्तमं ॥ भूदयो निप्रसूतस्य जिका
त्रेयस्य तिष्ठति ॥ शान्तिपर्वणि सृष्टात्मा भूदः सम्यग्गते द्विजः ॥ वेदानामिति हासो यं सोऽपि वेद
स्य पारगः ॥ सोऽपि मान्यश्च पूज्यश्च यथाविप्रः षडंगविन् ॥ धर्मानुशासने योनिः पूज्यः भूदोऽपि
शीलवान् ॥ अक्षयं लभते दानं भूदः शीलपुणान्वितः ॥ यः पठेत् निरोनिन्यं भ्रूधानो जितेन्द्रि-

॥ रामः ॥

॥ ३८ ॥

पः॥ यदा देहपीर्यागः कदाचित्कालपर्ययात्॥ कल्पकोटिसहस्राणि ब्रह्मलोके महीयते॥ ब्र
ह्मलोके पीरभुष्टपुनर्मज्जिष्यतां गतः॥ मानुष्यमागतो भूयो भवति ज्ञानसम्यग्दा॥ नानाविद्या
च श्रोता च श्रुति स्मृति परायणाः॥ बुद्धि विद्या तपो दान वेदानां पारगस्तथा॥ विमृष्य माराः शा
स्त्रेषु बुद्धिमान् बुद्धि विस्तारः॥ यो यां गतिं श्रित्य नयते तां मेवलभते पुनः॥ समाहित मनो नित्यं श्रा
वयेव श्रुति गति वा॥ नान्वेन वधिरो मूर्खो न हीनो न च दुर्बलः॥ न जडो न च मूकत्वं न हीतां गान
वामतः॥ सर्वलक्षणा सम्यग्ज्ञानः सर्वज्ञान प्रतिष्ठितः॥ इदं श्रेष्ठतमं लोके भविष्यति न संशयः
यानि कानि च शास्त्राणि प्रवदन्ति मणी धिराः॥ नापुत्राय प्रदातव्यं न शिष्याय कदाचन॥
न वेदा विदुषि विप्रे गान चानिर्जित कर्मणि॥ इदं श्रेष्ठाय शिष्याय पुत्रायानुगताय च॥ अन्य
र्थं यच्च श्रुश्रुषां करोति विनया चित्तः॥ तस्य देयमिदं देवि एवं वा विद्यते न वा॥ प्रयत्नेन गृही
तव्यं शास्त्रमेतत्सुखावहं॥ प्रकाशार्थं मगूढार्थं हि तार्थं सर्वदेहिनां॥ बोधनं ह्यबुधानां तु बुधानां
बुद्धि वर्द्धनं॥ श्रद्धेयमेतत्परमं श्रद्धा तव्यं सदा बुधैः॥ धर्मश्रुतिभूतिमिदं सच्चादमिदमद्भुतं॥ एतत्स

॥ श्री ॥

॥ ३५ ॥

वैमपाख्यातं यथा तत्त्वमुदाहृतं ॥ ॥ इति श्री उमामहेश्वरसंवादे भारतकीर्तनं नामाष्टादशमोऽ
ध्यायः ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ अथ विद्याहन्तया देवाः कथं प्रीतिं भुजायते ॥ विद्याहन्तया च ॥ परितो दोषाः स्रगानां मम विद्वेषां भवेत् ॥ प्राप्सुणां पूज
येन्नित्यं पूजितो हं न संशयः ॥ नित्याभिवाद्यन्विप्राणां भुक्ता च वारवत्तलो ॥ तेष्वां तु व्यामिमर्त्या
नां यश्चरकेवलं हिरे ॥ वामनं वा स्रगात्तृणां वाराहं कीडितं जले ॥ उद्धृता म्वरणीं दृष्ट्वा मूर्द्धि कू
र्वन्ति ये नराः ॥ न तेष्वा मराः भक्तिं जित्वा कश्मलञ्च प्रणाशयति ॥ पूजितं च जगतेष्वां स देवाः सुर
पन्नगाः ॥ स्वेन रूपेणां तेष्वां च पूजां गृह्णामि तत्त्वतः ॥ पूज्ये मान्यश्चेन्नान्योऽस्ति यावद्व्योक्तः प्रति
ष्ठितः ॥ अन्यथा हि तृथा पूजामन्ये कूर्वन्त्यबुद्धयः ॥ नाहं नान्यति गृह्णामि न सत्पुष्टिकरी मम
एतानि पूज्ये येनित्यं तेष्वां तु व्याम्य हं कृवं ॥ धर्मो वाच ॥ चक्रं पादौ वराहश्च प्राप्सुणां श्वेव वाम
नं ॥ उद्धृतां धरणीं श्वेव किमर्थं वै प्रशंसति ॥ भवात्सृजति भूतानि भवात्संहर्ते प्रजाः ॥ प्रकृति
ः सर्वभूतानां मर्त्यानां च सनातनः ॥ अनादिनिधनो देवः सर्वभूतेश्वरः प्रभुः ॥ स्वर्गते संशयो म

॥ रामः ॥

॥ ३५ ॥

ॐ नत्वतस्तं प्रवक्ष्यते ॥ देवो वाच ॥ संप्रत्यक्ष्यततो विद्या हरिदं वचनमब्रवीत् ॥ चक्रेणानिहतां देव्या
पद्मां कृत्वा वसुंधरा ॥ वामनं रूपमास्था यजितो राजा मया बलिः ॥ परितुष्टोऽस्म्यहं तेष्वां कर्मणा
सुरसत्तम ॥ ये तेष्वां पूजयिष्यन्ति नास्ति तेष्वां पराभव ॥ अपि वा वासरा दृष्ट्वा वसुंधरा मागतं
॥ वासरा म्याहुतिं कृत्वा सुमृतं तस्य भोजनं ॥ सेन्द्वां शान्तिमुपासृत्य आदित्याभिमुखः स्थितः
सर्वतीर्थेषु सूत्रातो भवेत्सुच्यति कित्त्वैः ॥ पठेद्वा श्रावयेद्वापि श्रुत्वा बालभते सुखं ॥ भुजंति
पितरो देवा हव्यकव्यमिवाक्षयं ॥ यः श्रावयति विप्रेन्द्रः सर्वेषु प्रयतो नराः ॥ अर्घीणां देवतानां
अपि पितॄणां च पितृत्वं शः ॥ भवत्यभिमतश्चैव धर्मोऽनुनियतात्मनां ॥ कृत्वा तु पातकं कर्म म-
हापातकवर्जितः ॥ रहस्यधर्मभृशवन्तु सर्वपापप्रमोक्षरां ॥ स्वधर्मो रहस्यस्ते देवतानां मुदा हतः
व्यासदृष्टमया प्रोक्तं सर्वलोकेर्न मस्कृतं ॥ पृथिव्यां रत्नपूर्णं ज्ञानं वेदमतुजमं ॥ इदमेतन्न-
तः श्रेय इत्याहुः परमार्थयः ॥ एतन्नुशलं गुह्यं तिष्ठति परं वेदैर्गुणीयते ॥ अधीयते नरो नित्यं प्रय-
तः स्थितमानसः ॥ आयुष्यं परमं दिव्यं इह लोकपात्रच ॥ रक्षोप्यश्च यशस्यश्च परापवर्द्धनमेव

॥ धो ॥

॥ ४० ॥

च ॥ उभे सन्धो स्पृशेद्यस्तु प्राणायामं करोति यः ॥ ध्यायेत्तमनसा युक्तो यत्किञ्चित्कल्पयं भवेत् ॥ ते-
षां तत्तद्भ्यान् योगेन पुद्गे ह्यसर्वपातकं ॥ तस्या ध्यायेत्तमनसं तं पुरुषं राविर्यत्स्विता ॥ प्राप्य ते गतयस्ते-
षां संसारपरि कीर्तिभिः ॥ तामसा तामसी यान्ति राजसा राजस एव च ॥ सात्त्विकं सत्त्वं दीपेत्तमसं मेव वृज-
निते ॥ अधस्तात्तामसी ह्यतिर्मध्यस्थानं तु राजसं ॥ ब्रह्मलोकं तु विज्ञेयं स्थानं सत्त्वस्य तत्त्वतः ॥ स-
र्वभूतेषु यः पापः सो न्यूनमसि मज्जति ॥ राजसैः कर्मभिः श्रेष्ठैरिन्द्रलोकं प्रपद्यते ॥ सात्त्विकैः कर्म-
भिः श्रेष्ठैः ब्रह्मलोकं प्रपद्यते ॥ ज्योतिः स्थानानि सर्वाणि गतिस्त्याग्युत्तरा कर्मणां ॥ पुरापपापेन मा-
नुष्यं पापेनैकैर्नतिर्यतां ॥ ज्योतिः स्थानानि धिस्त्यनिलोकानां गतः सदा ॥ तेषां निष्पत्तिस्तु वेदो-
क्तो चन्द्रदिवा करौ ॥ पितृयानेन ये यान्ति तेषां क्षीरनिशाकरः ॥ अयनन्दक्षिरां प्राप्य पितृलोकं वृ-
जन्ति वै ॥ ये तु श्रद्धातपो भीक्षा ज्ञाप्य व्रतपरायणाः ॥ देवयानेन सूर्यो नो भित्वा देवि वृजन्ति वै ॥ ये-
तु सारथ्येन सिध्यन्ति योगयुक्तसमन्विता ॥ न तेषां चन्द्रसूर्याभ्यां विदन्ति पदविंसुराः ॥ निर्मलाः
सर्वमुक्तास्तस्मिन् हविर्वर्जिताः ॥ सुखायमानं चाव्यक्तं सर्वमुत्सृज्य गच्छति ॥ श्रियते यः सुभाचारः

ति

॥ रामः ॥

॥ ४० ॥

स्तस्य देवस्तदन्तरं ॥ अग्निचन्दानिलां कृत्वा आद्रो वै तमुपाश्रुते ॥ भूमावधसदर्भायां वान्रवैरुपपा-
दितैः ॥ निरंतरमिदं व्याप्तं सोमपुत्रैर्महात्मभिः ॥ आकाशे यत्र चैते बह इत्यनेन पुराणकर्मणा ॥ ॥
इति श्री उमामहेश्वरसंवादे एकोनविंशति तमोऽध्यायः ॥ ॥ श्रीदेव उवाच ॥ एकस्मिन्नेन वदोरे
त्रिस्त्रिंशो पंचशतविके ॥ एतस्मिन्नेनो देवि स ह्युत्पसु सदा वसेत् ॥ उदितो दित विप्रस्य क्रियायुक्त
स्य पीमतः ॥ विदन्ति सखिला न्वेदान् देह्यद्वयलाः स्मृताः ॥ क्षत्रियाश्च स्मृताः सप्रवैश्वाश्चाष्टौ
समाह्वताः ॥ पंचविंशस्तथा शुद्राय द्येयं सोमः ॥ कामक्रोधश्च लोभश्च रागा देवश्च पंचमं
महाभोगश्च इत्येते देह्यद्वयलाः स्मृताः ॥ कामः क्रोधश्च हंकारः अभिमानश्च मत्सरः ॥ पारुष्यं
क्रूरता चैव परिहृतिश्च क्षत्रियाः ॥ श्लेशान्नानि कृतिर्माया स्यात्ताथ मता र्जवं ॥ नृणां सतां वैका
र्ष्यां पवैश्च स्याष्टौ प्रकीर्तिताः ॥ नृणां वुभुक्षानि डाचोपैश्च न्यमनृतम्भमः ॥ अश्वद्वानंशठता आ
त्मश्लाघप्रशमना ॥ अनिहन्तविषादश्च प्रमादो हीनमन्वता ॥ भयं विह्वलता श्रुदः पापता मन्युसे
वता ॥ निर्लेज्जाना शकहिता अनवस्था नयन्तुता ॥ एते भूडाः पञ्चविंशतिश्चैते देहमाश्रिताः ॥

॥ श्री ॥

॥ ४९ ॥

यस्मिन्नेतेन दृश्यते सविदां ब्राह्मणाः स्मृतः ॥ येषु येषु च भाषेयुः कालं वर्तते हि जः ॥ तेषु ते युचत कालं नलिं
गगतिरुच्यते ॥ पावज्जुहोति जपति पावदानं प्रयच्छति ॥ ब्राह्मणो भवते तावद्धेय कालं यथेतरः ॥ भलो
लज्जिदः समलोचकाञ्चनः गतस्पृहा रागविवर्जितो वर्जजितेन्द्रियः सङ्गविमुक्तदोषवान् भवान्निष्ठ-
तो भगवानिहोच्यते ॥ इह शाध्यानयुक्ता हि ब्राह्मणाः संश्रितः वृत्ताः ॥ येषां धाद्वे निपुज्यन्ते नृप्राप्तेषां
पितामहाः ॥ क्लीवकुक्कुटमार्जारश्च मकरखरोरगैः ॥ नारीभिश्चाप्यूर्ध्वोभिर्नस्येयं पितृकर्मणि ॥
अक्षयं पितरोऽश्नेन्ति श्राद्धं श्रद्धोपपादितं ॥ परेण विधिना दत्तं मन्त्राग्निशशिपालितं ॥ अपांसमीपेऽ-
र्घ्यां दर्भोऽस्तीर्या यदक्षिणाम् ॥ मधुव्यामिश्रभोक्तव्यं तु घृतं प्रपितामहाः ॥ पितरस्ते धिता येन
देवतास्ते न तो धिताः ॥ स्वर्गते विधिरुद्दिष्टो बहुविस्तरशो मया ॥ यानि तानि च गुह्यानि रहस्यानि गुहा-
नि च ॥ प्रकाशितानि सर्वाणि धर्मोऽणि विविधानि च ॥ यो सौ चरति धर्मात्मा स याति परमां गतिं ॥
रुद्रज्ञानानि पुराणानि भाषितानि पुराणि च ॥ अर्चिता वाचका ये च लिख्यापयन्ति श्रद्धया ॥ सर्वे या-
न्ति परं स्थानं यत्र वासा निरञ्जनः ॥ स्तुते परमं योगं मया तत्त्वमुदाहृतं ॥ ॥ इति श्री उमा महेश्वर संवा-
दे विंशतितमोऽध्यायः ॥ ॥ उवाच देवी देवेशं मितिकरां महामहामुनिं ॥ पूज्यते भक्तिमद्देवा विप्रेऽस्तु वत्स

॥ रामः ॥

॥ ४९ ॥

चरिभिः॥ सुखोपविष्टमामीनमासने॥ गोहयध्वजं॥ वैश्यमग्निं संछन्नेवदुरत्नविभूषिते॥ अभिगम्यतु
नन्देवीप्राजलिर्वास्त्रवृषीत्॥ सर्वमेधर्म्यारण्यातः सप्तस्वरपरिच्छदः॥ किंशब्दः कीदृशो वर्गः कथं देवे
न कीर्तितः॥ कथमक्षरसंप्राप्तः कथमंगे प्रतिष्ठितः॥ कथं हि देवदेवेन प्रोक्ष्य आगीयते नृणां॥ श्रीभगवा
नुवाच॥ भृगुर्देवि हस्यनिगूढस्थाने प्रकाशिताः॥ षड्र्यभौ सगाभारौ मध्यमः पंचमस्तथा॥ धैवतः
सनिशादश्च स्वराः सप्त प्रकीर्तिताः॥ षड्स्तु पञ्चवर्गा भञ्जयभः शुक्लवर्गकः॥ हिरण्यभस्तु गान्धा
रो मध्यमः कुंकुमप्रभः॥ पंचमस्तु स्वरो रक्तो नानावर्णस्तथैवतः॥ निशादो मेघवर्णस्तु इत्येते स्वरवर्ण
काः॥ मरुतः षड्सन्नादी कुंकुटस्मृयभन्तदेत॥ अथो वदन्ति गान्धारं मध्यमस्तु गवेडकः॥ उड्गस्य
श्च मं विद्यान्को किलाभिरुतः स्वरं॥ माराड्को थैवतो जेयः कुज्जेस्तु निशादवान्॥ अग्निना गीयते य
द्भञ्जयभो वासरो ननु॥ सोमो गायन्ति गान्धारं विद्यान्नाम मध्यमः स्वरः॥ पंचमस्तु स्वरो गीतस्त्र्यं वके
नमहात्मना॥ धैवतो वरुणो ह्रीतो निशादो नारदे ननु॥ कराठड्तिष्ठते यद्भञ्जयभश्च शिरस्तथा॥ ता
मिकायां तु गान्धारोऽरिम मध्यमस्तथा॥ पंचमस्तु स्मृतश्चोरो ललाटे धैवतस्तथा॥ निशादः सर्वगात्रेषु
विज्ञायस्वरचिन्तकैः॥ सप्तस्वरास्तु ये प्रोक्ता एकविंशतिमूर्छिताः॥ तानामेकं न पञ्चाशत्स्थाने देव-

ॐ

ॐ ॐ

॥ श्री ॥

॥ ४२ ॥

नवरातः ॥ वज्रेण पीयते देवः स भवेत्तु महर्षयः ॥ गान्धारस्तु पितृ नित्यं मध्यमस्तु महोरगान् ॥ पंचमेन स्वरेणानु
सर्वभूतसुखं भवेत् ॥ धैवतो यक्षगन्धर्वानि शादोरासमादिवै ॥ अआयङ्गस्वरः प्रोक्ता इडगाभार इष्यते ॥ उडु
तुवैवतो ज्ञेयः सक्तुः सक्तुः ॥ १ ॥ मध्यम इष्यते ऐ ऐ तु पंचमस्वरः ॥ सौम्ये इति निशादस्तु स्वराक्षरं विनि
र्णयः ॥ वायुव्यः सौम्ये ऐ शानः ऐन्दु आग्नेय एव च ॥ याम्ये नैऋत इत्येते स्वराः षड्वादयो दुधैः ॥ ऊर्द्धो
वारुणी भागामिश्रकस्तु यदृष्ट्या ॥ देव्युवाच ॥ मासानाञ्च कथं श्रेष्ठे दिवसानां कथं विभो ॥ एतन्मे सं
शयो देव कथं पर्वच गीयते ॥ महेश्वर उवाच ॥ षडर्भुद्वा दशामासा दिवसस्त्रिंशो देवतु ॥ अग्नेः प्रतिपदो
क्ता द्वितीया नरसिंह च ॥ तृतीया देवराजस्तु चतुर्थ्यास्तु विनायकः ॥ पंचम्यां तु श्रियां देवि महागोर्मास्तु ष
ष्टके ॥ सप्तम्यां तु तथा दित्य अष्टम्यामीश्वरस्तथा ॥ दुर्गा देवी नवम्यां तु दशम्यां तु पितामहः ॥ एकादश्यां
वसवो द्वादश्यां विशाखरेव च ॥ वसरास्तु त्रयोदश्यां त्रयोर्दश्यां तथा शिवः ॥ पूर्णमास्यां तथा सोम उ
भयोरपि पक्षयोः ॥ दिवसे सप्तमे भागे गीयते सप्तः स्वरः ॥ ये देव गीयन्ते पंचमांस्वरसंपूर्ण लक्षणाः ॥ तदा
देव गणाः सर्वे दिवि घोषवती नदा ॥ दिव्यशब्दं नदाधुन्वा तथा हि वरवर्णिनि ॥ देव्युवाच ॥ स्वगायं.

॥ रामः ॥

॥ ४२ ॥

नित्येपुंसः स्त्रियोवापि प्रयत्नतः ॥ किं वरं दीयते देव श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ देव उवाच ॥ आघाटमासे संप्रा-
 प्ते शुक्लकृष्णाष्टमी न तथा ॥ गीयते सोपवासे न शुक्लवस्त्रशुचिर्नरः ॥ स्वर्गलोकमितीयाति सुखं च पर-
 मं भवेत् ॥ तथैव श्रवणमासे शुक्लकृष्णाष्टमी न तथा ॥ गीयते सोपवासे न गोसहस्रफलं भवेत् ॥ शुभे-
 भाद्रपदे मासे शुक्लकृष्णाष्टमी न तथा ॥ गीयते उपवासे न देवस्तुष्यति शंकरः ॥ राजसूयस्य यज्ञस्य फलं
 प्राप्नोति मानवः ॥ तथैवाश्वयुजे मासे शुक्लकृष्णाष्टमी न तथा ॥ गीयते उपवासे न तस्मिन् मेधफलं भवेत् ॥
 गीयते कार्तिके मासे शुक्लकृष्णाष्टमी न तथा ॥ प्रयागे स्त्रियते यश्च तस्य पुराणफलं लभेत् ॥ गीयते मार्ग-
 शीर्षे तु शुक्लकृष्णाष्टमी न तथा ॥ अश्वमेधस्य साहस्रफलं प्राप्नोति मानवः ॥ तथैव पौषमासे तु शुक्ल-
 कृष्णाष्टमी न तथा ॥ गीयते सोपवासे तु गोसहस्रफलं भवेत् ॥ रूपसौभाग्यसंपन्नो जायते पूजितो नरः ॥ गी-
 यते माघमासे तु शुक्लकृष्णाष्टमी न तथा ॥ इह लोके सुखं प्राप्य परत्र च परांगतिं ॥ तस्य क्षयदिहागत्य
 जायते समहापते ॥ तथैव फाल्गुने मासे शुक्लकृष्णाष्टमी न तथा ॥ गीयते शुचि वस्त्रेण उपवास समा-
 हितः ॥ ब्रह्मलोकमिच्छन् इह लोके महीयते ॥ तस्यान्ते पुनरागत्य जायते विपुले कुले ॥ इत्यारभ्यैव

॥ श्री ॥

॥ ४३ ॥

शरश्चधनादाश्चैव जायते ॥ उत्तमश्चैव मासे तु गीयते सुव्रतो यतः ॥ शंकरो वासुदेवश्च परितुष्टो न शं
सयः ॥ सर्वत्र लभते पूजां रूपवान् धनवान् लभेत् ॥ न वालो प्रियते तस्य न च व्यसनमाप्नुयात् ॥ हंससार
स पुक्तेन विमानेन स गच्छति ॥ वैशाखे गीयते यस्तु उपवास समाहितः ॥ तमिष्यान् च संदेहो महादेव
श्चतुष्यति ॥ पुष्यकेन विमानेन स्वर्गलोके महीयते ॥ षष्ठिवर्षे सहस्राणां देवलो सतिष्ठति ॥ तस्या
न्ते पुनरागत्य ज्येष्ठपुत्रश्च जायते ॥ गवाद्यश्च धनाद्यश्च गुणवान् रूपवान् भवेत् ॥ ज्येष्ठमासे तु संप्रा
प्ते उपवासे न गीयते ॥ सर्वयज्ञफलावाप्तिः सर्वदानफलं लभेत् ॥ सर्वतीर्थफलश्चैव प्राप्यते न
संशयः ॥ एतज्जेकथितं भंडे गीयमाने बुधे सदा ॥ एतद्द्वर्गं यशस्यश्च इह लोके परत्र च ॥ यश्चेमां
गायते नित्यं यश्चेमां शृणुयात् ॥ ३ः खस्तु न तु सेवने देवं पूज्ये त गीयते ॥ आद्रकाले च संप्राप्ते
यस्तु गायति मानवः ॥ तुष्यन्ति पितरस्तस्य हव्यकव्यमिवाक्षरं ॥ वास्तुमध्ये तु गीयेत बालरोगस्तु
नश्यति ॥ क्षेत्रमध्ये तु गीयेत सर्वसस्याभिवर्द्धनं ॥ गोष्ठमध्ये तु गीयेत सर्वगावश्च वर्द्धने ॥ राजसे
वा तु गीयेत कुवश्च विजयी भवेत् ॥ जनमध्ये तु गीयेत तथैव कलिनासनं ॥ मृत्युकाले शुक्तिं प्राप्य

॥ रामः ॥

॥ ४३ ॥

वियेति नमगच्छति ॥ पूर्वोद्देचपिगीयेत दुःस्वप्नश्च प्रशश्यति ॥ एतन्नेकथितं देविकिं भूयः श्रोतुमिच्छामि
 ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ यदि तु द्यौः सि भगवन् देवकौ भूहलं हि मे ॥ अतः परं तु पृच्छामि व्यक्तमेरा प्रगीयतां ॥ को
 दोषो भवते तस्य किञ्च भवति लक्षणां ॥ ॥ देव उवाच ॥ यमुहर्त्तेषु वेलासु मरुच्चैव प्रगीयते ॥ एवं स-
 र्वानुपूर्वैरायेन येन हि गीयते ॥ स्वरसप्तक्रमेणापि यमुहर्त्तेषु तथैव च ॥ अथ भः षड्गान्धारो चतुमुहर्त्त-
 गीयते ॥ मध्यमचतुर्मुहर्त्ते पञ्चमस्वनतथैव च ॥ चतुमुहर्त्ते धैवतो निशादश्च तथैव च ॥ मध्यमश्चतुर्मु-
 हर्त्ते यथाक्रमेणागीयते ॥ भक्तिभावा प्रगीतेन नास्ति दोषो मया विदः ॥ असंपूर्णायदा गीतं विघ्नं न
 त्रपद्यते ॥ पूर्वोक्ता वस्य कन्यामिभृणु देवियथाक्रमं ॥ नारदस्तु सुरादीनि गान्धर्वाश्च हाहाहूहू ॥
 गान्धर्वा मप्र इत्येते तेभ्यो व्याप्नोमि दं स्वरैः ॥ गान्धर्वगीतवाद्येषु जगदामनकारिणः ॥ गीते चार्द्धप्रमुक्ता
 नां केषु मध्ये प्रगीयते ॥ प्रभाते न त्रविज्ञेयः सर्वभूत समागमः ॥ अथीराणां चैव सर्वेषां देवानाञ्च समा-
 गतां ॥ न प्रभातं प्रभातेन को येन विष्टु देवके ॥ देवलस्य तु शाये रात्रौ भूतक्षणादधि ॥ तस्य शाप-
 प्रभावेन त्रिकुटो नाम पर्वतः ॥ तस्मिं दिव्यं देतुं गन्धर्वभृत्यपातकः ॥ एतस्मिन् नगरे काले गजव-

इति ३९

॥ श्री ॥

॥ ४४ ॥

पंसमागतं ॥ तस्मिं सरसि दुष्टात्मा विरूपो न्तर्जलेशयः ॥ आसीद्वाहो गजेन्द्राणां रिपु राके करे सुराः ॥ द
नो ज्वलमुखस्तस्मात्कदाचिद्भजयूथपः ॥ सलिले पंकजवने यूथमध्ये गतः सुखी ॥ सलङ्गं पंकजव
ने यूथेन महता हतः ॥ गृहीतस्तेन रौड्रेण याहे रागादृश्यमूर्तिना ॥ पश्यन्तीनां करेणानां क्रोशन्तीनाञ्च रा
हूणां ॥ द्रियते पंकजवने याहे रागादृश्यमूर्तिना ॥ व्यधितः सति रुद्धे गः पश्चिमामगमदृशां ॥ जगाम मन
शादेवं शरणां मधुसूदनं ॥ पश्यन् पुष्कराश्रयाकाञ्चनं कमलोत्तमं ॥ आपदि मोक्षमश्नुत राजः स्तो
त्रमनुस्मान् ॥ भक्तिनस्त्यानुसंचिन्त्य नागस्या मोघसस्तवां ॥ उज्ज्वलरात्रमेवात्मा तस्माच्चारुसूदनः
स्थलस्थं दारयामास याहं चक्रेणामाधवः ॥ मोक्षयामास च गजं पाशेभ्यः सरणागतः ॥ सहिदेव ल
शापेन हाहा गभर्ध्वसत्तमः ॥ याह भूमगमकृष्णादयं प्राप्य दिवं गतः ॥ आपदि मुक्तो युगपत् गजो ग
भर्ध्वसूच ॥ स्वहिकथयामास तुष्टोस्मि वरवरिणि ॥ देवस्त्ववचनं श्रुत्वा धर्मकथितमस्मरत् ॥ हृष्ट
तुष्टो मया देव शिरसा वन्दितः प्रभुरिति ॥ भगवतो गीतपुराणो धर्मगुह्यराजेन्द्र मोक्षरां ॥ ॥ इति श्री
उमामहेश्वरसंवादे एकविंशतितमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ॥ श्रीदेवुवाच ॥ यदि विद्या भवेद्देवः स्वयं

॥ रामः ॥

॥ ४४ ॥

स्रष्टा जगत्पतिः॥ तत्किमर्थं भवेत्तदेव पुत्रोयं मानुषस्य च॥ एतत्कथय देवेश इदं को न हलं हि मे॥ श्रीम
हेश्वर उवाच॥ भृगुनामसमाख्याता प्राप्सुरा अघिरुत्तमः॥ तेन संरक्षणा र्थाय प्रार्थितो मधुसूदनः॥
यज्ञपुरुषमेधंतु यजेहंतवते जसा॥ असुराराक्षसाः सर्वे तन्मे रक्षजनाह्नः॥ वाचं दत्त्वा न तस्ते न ज्ञय-
येऽस्मै महात्मने॥ न रक्षितस्तु धर्मज्ञ असुरैस्तु विमर्द्दितः॥ ततस्तदो यते जासा भृगुणा केशव प्रिये॥
शपितस्तु वरारोहे गच्छन् नरकादधः॥ धर्मणा पप्रभावेन अघयस्य वरानने॥ नरकं शान्तये देवि
कथितस्ये जनाह्नः॥ द्वितीयं जन्म कर्मस्तु सांक्षेपेन दशाहरिः॥ तृतीये तु वराहस्तु भक्षयेदशुचि-
न्तथा॥ हिरण्यकसिपौर्नाशं कुरुते च जनाह्नः॥ चतुर्थो नारसिंहस्तु जन्म नारायणस्य तुः॥ पंच-
मेवामनो देवि प्रार्थयेत्तमहावलिं॥ उत्तानेन तु हस्तेन बलम्बलिनिकेशवः॥ षष्ठे समस्तु ब्रह्माणीयः
सुतो दशार्थस्य तु॥ सप्तमे वास्तु देवस्तु गृहकर्मस्वधिष्ठितः॥ अष्टमे तु तथा जन्म चतुर्थ्यात्कलि-
नस्थिते॥ नवमे कलिकराजस्तु स्नेहानामन्तकारकः॥ दशमे मत्सरूपेणा अष्टपादौ पलम्बकः
प्राप्सुराणोपाशनस्तस्य त्रैलोक्यस्थितिहेतवः॥ यः पूजिताः सुराः सर्वे पूजितस्तु न संशयः॥ विष्णो

॥ श्री ॥

॥ ४५ ॥

रपिप्रभुत्वेनशापास्यहकारकाः॥मौलतुष्टेनतुस्वर्गन्त्राकन्तद्विपर्ययात्॥तस्मान्दवास्मरौमूला
भोगाद्यावरणादिषु॥जानमूलक्रियाःसर्वाःफलमूलभियोजिताः॥एतत्तेकथितन्देविकिमन्य
छोतुमिच्छसीति॥ ॥ इति श्री उमामहेश्वरसंवादे द्वाविंशतिमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ७ ॥

॥ राम ॥

॥ ४५ ॥

वियोत्तिनतुगच्छति ॥ ४१ ॥ पूर्वाह्ने च पिपीयेत उः स प्र च प्रणा श्पति ॥ एतन्नेकथितं देवि किं भूयः
श्रोतुमिच्छसि ॥ ४२ ॥ ॥ इति श्रीनिगमकल्पे उमामहेश्वरसंवादे कविंशतितमः पटलः ॥
॥ २१ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ भगवन् देवदेव योगगम्या तुल्यक्रम ॥ निर्गुणो मिगुणैर्युक्तविभासि ज
गतीतले ॥ १ ॥ तन्मायामोहिताः सर्वे बुद्धादिस्थावरान्तकाः ॥ लोकाश्च यशश्चैव कीटाश्च क्रम
यस्तथा ॥ २ ॥ गंधर्वाः किन्नराश्चैव पिशाचा गराक्षसाः ॥ न जानन्ति परं धाम मूढाः उः खौ शयी डि
ताः ॥ ३ ॥ ब्रह्मचार्याश्च माचाराः केचिद्गार्हस्थ्यसेवकाः ॥ वानप्रस्था केचित्केचित्सन्यासकास्त
था ॥ ४ ॥ भिक्षुस्तनिकृताः केचिदुच्छ्रितस्तथैव च ॥ पंचाग्निसेवकाः केचिर्गीष्मकालेनथै
व च ॥ हेमनेत्रिशिशिरे केचिदाकंठान्तजले स्थिताः ॥ जटाभारेण संदृन्ना शरीरे भस्मलेपकाः
॥ ६ ॥ एतादृशाः जना सर्वे दृश्यन्ते बहवः क्षितौ ॥ वेश्मवागारायाश्चैव शैवाः सौराश्च शाककाः
॥ ७ ॥ अनेकतंत्रशास्त्रज्ञाः नानाकर्मसुतत्पराः ॥ अभेदे भेदबुद्धिंश्च कथं कुर्वन्ति मानिनः ॥ ८ ॥
केचिदुत्तिप्रयोगेषु निमग्नाः सान्त्विकानराः ॥ केचिपौराणधर्मेषु निमग्नाः सत्यबुद्धयः ॥ ९ ॥

॥ श्री ॥

॥ ४४ ॥

केचित्तत्रार्णवंधोरेनिमग्नाः संतिमानवाः ॥ एतेषु कतमः श्रेष्ठ इति मे संशयो महतः ॥ १० ॥ अंपरं प
रमित्याहु योगिनस्त्वं वदन्ति वै ॥ सर्वज्ञः सर्वकर्ता च सर्वज्ञो निर्मलो ह्ययः ॥ ११ ॥ एते जपन्ति किं
मंत्रं कथं मुच्यन्ति बभूवुः ॥ एच्छामि पुनरन्मत्रलोकोद्धारणामानसा ॥ १२ ॥ त्वद्भक्ताश्चैव मद्भ
क्ता विशुभक्ताश्च ये नराः ॥ जायन्ते च म्रियन्ते च कोटि शोधरणीतले ॥ १३ ॥ दृष्ट्वा ते घातुविपुलं
दुःखं बहुविधं प्रभो ॥ दुःखितस्मि सदा देव संसारे चातिविस्तरे ॥ १४ ॥ चातुवर्णाश्च माचाराश्च
मन्ति बालधीर्यथा ॥ ब्रह्मचारी कथं यांति गार्हस्थ्यायंति वै कथं ॥ १५ ॥ वानप्रस्थास्तथा देवमो
क्षं संन्यासिनः कथं ॥ किं कृत्वा गाध संसारजलधेर्मुच्यते जनः ॥ १६ ॥ दानेन वा व्रतेन नापि तप
सा वा समाधिभिः ॥ ध्यानेन ह्यथ वा योगेन नापि मोक्षं व्रजन्ति ते ॥ १७ ॥ यदि प्रियास्मि ते देव अ
हं तत्कथय प्रभो ॥ एतदिच्छामि देवेऽविज्ञातुं करुणा दं हतः ॥ १८ ॥ ॥ इति श्रीनिग
मकल्पे उमामहेश्वरसंवादे द्वाविंशतितमः पटलः ॥ २२ ॥ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ अथ दं
विप्रवक्ष्यामि यन्मां त्वं परि पृच्छसि ॥ तस्य श्रवणमात्रेण संसारान्मुच्यते नरः ॥ १ ॥ अस्मिन् देवि परब्र

॥ रामः ॥

॥ ४४ ॥

सूरूपिणीनिष्कलाशिवा ॥ सर्वज्ञासर्वकर्त्रीचअतिगोप्याचनिर्मला ॥ २ ॥ त्वयं ज्योतिरनाघे
तानिर्विकारापरान्तरा ॥ निर्गुणासच्चिदानंदानंदं शास्त्रीवसंज्ञकाः ॥ ३ ॥ अनाद्यविद्योपहृताय-
थामौविस्फुलिंगकाः ॥ दार्वाद्युपाधिसंभिन्नाः स्वकर्मभिरनादिभिः ॥ ४ ॥ सुखदुःखप्रदेः पुराणपा-
परूपैर्नियंत्रिता ॥ तत्रजातियुतंदेहमायुर्भोगंचकामजं ॥ ५ ॥ प्रतिजन्मपुण्यंतेतेषामप्यपरंपु-
नः ॥ सूक्ष्मलिंगशरीरेतुव्यामोहेजायतेषिये ॥ ६ ॥ स्थावराः क्रमयश्चापि मोहिताः पशवो नराः
कामुकास्त्रिदशास्तदमोहिताश्चयथाक्रमं ॥ ७ ॥ चतुर्विधशरीराणि धत्वा मुक्तासहस्रशः
मुक्तात्मानानवोभूत्वा ज्ञानी चैव मोक्षमाप्नुयात् ॥ ८ ॥ चतुराशीतिलक्षेषु शरीरेषु शरीरिणां
नमानुष्यं विना क्वापि तत्त्वज्ञानं प्रजायते ॥ ९ ॥ कर्मभूमिं समासाद्य जायंते देवजातयः ॥ चतुर्विं-
शतिवर्गेषु वर्गाधर्मानुसारतः ॥ १० ॥ व्यवहाररताः केचित्केचिद्भ्रष्टक्रियास्तथा ॥ भूमौ जन्मसह-
स्राणामानुष्यं पुरापसेचयात् ॥ ११ ॥ सोपानभूतं मोक्षस्य मानुष्यं प्राप्य दुर्हभं ॥ तत्र न यत्तेतय-
स्तत्तस्याप्यतरोचकः ॥ १२ ॥ नरः प्राणो जन्मजन्मलब्धो चेन्द्रियसौख्यं ॥ न वेत्त्यात्महितं यस्तु

॥ श्री ॥
॥ ४५ ॥

समवेदुस्त्रिघातकः ॥ १३ ॥ विनादेदेनकस्यापि पुरुषार्थनविद्यते ॥ तस्माद्देहं धनं राज्यं यत्र कर्मा
णि साधयेत् ॥ १४ ॥ रक्षेत्सर्वात्मनात्मानमात्मा सर्वस्य भाजनं ॥ साधयेत्किं न तेनेह दुष्करं सु-
लभं तथा ॥ १५ ॥ पुनर्गामः पुनः श्रेष्ठं पुनर्विजं पुनर्गहं ॥ पुनः शुभाशुभं कर्म न शरीरं पुनः पु-
नः ॥ १६ ॥ शरीररक्षणायासः कियं ते सर्वदा जनेः ॥ नहीच्छंति तनुत्यागमपि कुष्टादि रोगिणाः
॥ १७ ॥ तद्गोपितं स्याद्भ्रमार्थं धर्माज्ञानार्थमेव च ॥ ज्ञाननुध्यानयोगार्थं सोचिरात्यविमुच्य-
ते ॥ १८ ॥ सायाकाली तुरमते देहेस्मिन् सर्वदा प्रिये ॥ योगमास्थाय यत्नेन चित्तवृत्तिनिरोधतः
॥ १९ ॥ यथासादजायेन ज्ञानव्याश्रयेव कालिका ॥ गलाधो वायुभावोसोरेव चरोच्चार्यते यदि
॥ २० ॥ शुधाहनिश्च निद्रायाः शुधाभवति सुवृत्ते ॥ शीतली कुंभकेनैव मूलाधारात्कुले श्व-
रि ॥ २१ ॥ कुंडली भूयया तस्थो तस्माच्चाननमोरयेत् ॥ चेतन्यमाविर्भवति देहेस्मिन् तत्तन्निर्म-
लं ॥ २२ ॥ परं ज्योतिषि संयोज्य कालं वंचति का क्रिया ॥ हंसैः प्रासादमंत्रैश्च वाक्यैश्च त्रिविधैर-
पि ॥ २३ ॥ चोदकेनैव योगेन भावयेत्कुलसुंदरीं ॥ अजरामरतां प्राप्य साक्षान्मृत्युञ्जयो भवेत्

॥ रामः ॥
॥ ४५ ॥

॥ २४ ॥ जातैव यदि नात्मानमहितेभ्यो निवारयेत् ॥ को न्योहितकरस्तस्मादात्मानं तारयिष्य
ति ॥ २५ ॥ यावत्तिष्ठति देहयन्तावद्योगं समाचरेत् ॥ यावन्न जायते दुःखं यावन्नायांति चाप
रुः ॥ २६ ॥ यावदेन्द्रियैर्वक्तव्यं तावद्योगं समाचरेत् ॥ कालेन जायते नानाकार्यभाराश्रितैर्ज
नैः ॥ २७ ॥ मोहगर्भाभिभूतैश्च विस्मृतो हितयात्मनः ॥ पश्यन्नपि न पश्येत्तस्मात्पुनश्च यत्नवद्भवते
॥ २८ ॥ पठन्नपि न जानाति देवीमायाविमोहितः ॥ सामान्यशायितेन्यासे कीलिते मंत्रशासने
॥ २९ ॥ भ्रान्त्यापवर्तते जीवो न फलं जायते क्वचित् ॥ हंसाचारेण योगेन मनोहरक्रमेण च ॥
३० ॥ उन्मनीभावमाश्रित्य राजयोगं समाचरेत् ॥ भक्तिसेवायानसंश्लेषाच्छुभमयमनीषि
णां ॥ ३१ ॥ पञ्चतिरोचकाः सर्ववर्तने मंत्रविग्रहाः ॥ तान्निराकृत्य देवेशि सिद्धियोगं समा
विशेत् ॥ ३२ ॥ अनाचारपरिश्रयावाममार्गपवर्तकाः ॥ जातमोहं नवर्तने न शपते न सं
शयः ॥ ३३ ॥ धर्मव्यत्ययतो देविवर्णनां मोहं संश्रयात् ॥ निगमेनैव सिद्धे न मृगतृप्तेव भासि
ति ॥ ३४ ॥ असुराणां विनाशाय वामाचारः प्रकल्पितः ॥ पृथिव्या भारनाशाय योगिनां च सुरा

॥ श्री ॥

॥ ४६ ॥

यच ॥ ३५ ॥ धर्मसंस्थापनार्थाय योगस्य विशिष्यते ॥ मारगां देवरां चैव संभानो चाटनादिकं ॥
३६ ॥ आसुरं भावमाश्रित्य करोति कुहंकंततः ॥ क्रमेणानाशमायति मोहविशे जनः स्वयं ॥ ३७ ॥
॥ अंशास्ते कालिकायास्तु सर्वत्र समवस्थिताः ॥ कौरिपुः कोहितः कस्पनेति जानाति मूढधीः ॥
३८ ॥ सावित्रीति च वेदेषु कीर्तिता मुनि सज्जमैः ॥ साद्यादेवां न जानेति यन्माया मोहिता जनाः ॥
३९ ॥ स्वाश्रमाचारमाश्रित्य स्वधर्मपरिपालनं ॥ न करोति जनो यस्तस्य शास्त्रस्य सर्वहि ॥ ४० ॥ पश्य पश्य
विशालाक्षिविपरीतं कलौ युगे ॥ मत्स्यं मांसं तथा मुडी मद्यं मेधुनमेव च ॥ ४१ ॥ मकारिः पंच
भिर्भात्या मोहगर्ते विमोहितः ॥ विनश्यंतं परिज्ञाय पुनरेव प्रवर्तते ॥ ४२ ॥ आसुरीं योनिमाप्ता
य शौकरीं योनिमाप्नुयात् ॥ इदं च विदितं पश्य कुलोचितपदं विभा ॥ ४३ ॥ को ननु सति देवे
शि अधर्मव्याप्या दुर्व ॥ युज्यते चासनं वा योराकाशस्य च खंडनं ॥ ४४ ॥ गगने च तं गाराणाम
साध्यमपि युज्यते ॥ पृथिवीदहते येन मेरुश्चापि विशीर्यते ॥ ४५ ॥ भुष्यते सागरजले मोहिते
चित्रवच्चकिं ॥ स्वकार्यमन्य कुर्वति पूर्वाह्णे चापराह्णिकं ॥ ४६ ॥ न हि मत्सुः परीक्षेत कृतं वाप्य

॥ रामः ॥

॥ ४६ ॥

थवाकृतं ॥ जगन्निर्मितपंथानेष्वप्यधिसेनिकं ॥ ४७ ॥ मत्सुखात्रुप्रविष्टं तेनाज्ञानं किं न प
श्यसि ॥ बालांश्च यौवनस्थांश्च ब्रह्मज्ञानार्भगतानपि ॥ ४८ ॥ सर्वान् संविशते मत्सुरेव भूतमिदं जग
त् ॥ बुद्धविष्णुमहेशादिदेवताभूतजानयः ॥ ४९ ॥ नाशमेवानुभावंति तस्माद्योगं समाचरेत्
॥ स्वस्ववर्गीश्रमाचारलंघनादुःखनिग्रहात् ॥ ५० ॥ परस्त्रीधनकामाच्चन्द्रगामायुःक्षयो भवेत्
वेदशास्त्राद्यनभ्यासानर्थैव गुरुवच्चरन् ॥ ५१ ॥ नृनामायुःक्षयो भूयादिन्द्रियाणामनिग्र
हात् ॥ बाल्ययौवनब्रह्मत्वे यथा देहो न रादिकं ॥ ५२ ॥ तथा देहो न रश्मिर्गृह्णामि वागतः ॥
जनाः स्वकृतकर्माणि सुखदुःखानि भुंजते ॥ ५३ ॥ परत्राज्ञानिनो देवियान् प्रायान्ति पुनः पुनः ॥
उह्यन्ति क्रियते कर्म तत्परत्रोपभुंजते ॥ सूक्ष्मलिंगशरीरेण कोन्यं वा वक्तुमर्हसि ॥ मूलशिक्ष
स्यैवैष सफलं शाखा च दृश्यते ॥ ५४ ॥ शरीरं दुःखरोगादिवन्धनव्यसनानि च ॥ आत्मा परा
ध्वंसस्य फलान्येतानि देहिनां ॥ ५५ ॥ निःसंग एव मोक्षः स्यादेषाः सर्वे च संग्रहात् ॥ संगोऽप्युत्प
बुधोऽज्ञानी वश्यता किमुतात्मनि ॥ ५६ ॥ संगः सर्वात्मना त्याज्यः स चेदक्तुं न यावति ॥ संगः यदि

ॐ श्री ॥
 ॥ ४७ ॥
 भक्तर्तव्यः स तु भेषजमेव हि ॥ ५८ ॥ स संगश्च विवेकश्च निश्चलं नय न हृदये ॥ यस्य नास्ति जनः सो
 भः कथं न स्याद् मार्गगः ॥ ५९ ॥ संसारं दुःखमूलं हि यस्यास्ति स च दुःखितः ॥ तस्य त्यागः कृतो ये
 न स सुखी नापरिप्रेये ॥ ६० ॥ स्वसवर्णाश्रमाचारनिताः सर्वजंतवः ॥ न जानंति परंतत्तं ब्रथानं
 नित्यार्थं ॥ ६१ ॥ क्रियायां सपराकेचिदुत चर्यादिसंयुताः ॥ अज्ञानसंज्ञतात्मानः संचरंति प्र-
 तारकाः ॥ ६२ ॥ एकभक्तो पवासाद्यैर्नियमैः कायशोषणैः ॥ भूताः पातमिहेच्छंति न वमायावि-
 मोहिताः ॥ देहदेहं न मात्रेण कमुक्तिरविवेकिना ॥ बलीकताडनादेव मृताः कुत्र मद्दोरगाः
 ॥ ६४ ॥ अनाहाराजनाः केचिदंभिकावेशधारिणः ॥ भ्रमंति ज्ञानिवद्वोके भ्रामयंति जनान्नि-
 ये ॥ ६५ ॥ पारावताः शिलाहाराः परमेश्वरिचातकाः ॥ नपि वंति महीनायं योगिनस्ते भवंति-
 किं ॥ ६६ ॥ तस्मादित्यादिकं कर्मलोकरं जनकारकं ॥ मोक्षस्य कारणां साक्षात्तत्त्वज्ञानं कुले-
 श्वरि ॥ ६७ ॥ वदंती नमहा कूपेयतिताः पशवः प्रिये ॥ परमार्थं न जानंति पशुपाशनिर्घृतिताः ॥
 ६८ ॥ ज्ञानदानादिकं कर्म चित्तशोधनकारकाः ॥ न चित्तशोधिते देवियोग्यो योगाय न वि-

॥ रामः ॥
 ॥ ४७ ॥

ये ॥ ११ ॥ तस्मात्पूर्वकर्मपराभये पुर्देविमानवाः ॥ कल्पितेशास्त्रसंदेहो मिथ्यावादनः सदा
॥ १२ ॥ हलोर्मिनिग्रहगस्तातार्किकावहूरूपिणः ॥ वेदागमपुराणाः परमार्थेन वेत्तियः ॥ १३ ॥
विडम्बकस्य तसैव काकवद्भ्रष्टचित्तं भवेत् ॥ महामारीकवलितावलितेन प्रकल्पिताः ॥ १४ ॥ त
त्तत्त्वं न जानन्ति क्षये प्राप्नोति सत्वरं ॥ एतन्ने कथितं देविकिं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १५ ॥
इति श्रीनिगमकल्पे उमामहेश्वरसेवादेशे त्रयोविंशतितमः पटलः ॥ २३ ॥ ॥ देव्युवाच ॥
॥ देवेश श्रोतुमिच्छामि रहस्यं ज्ञानमुत्तमं ॥ निवृत्तमार्गं संचाराः मोक्षं याति च वानवा ॥ १ ॥ कलध
र्मचंदेशविस्तरेण यथा तथ ॥ अरं मुक्तिर्भवेद्येन ब्रूहि यश्चिमेदया ॥ २ ॥ भगवानुवाच ॥ स्त्री
स्वभावाद्भिचापल्या द्रोणं पृच्छसि सुव्रते ॥ लक्ष्वारं वारितपिण्डं ह्यहस्यतरंगितम् ॥ ३ ॥ कथ
यामितवन्निहाच्छृणुष्वेकाग्रचित्तसा ॥ पारंपर्यात्समायातं वक्ता हक्तेषु संस्थितं ॥ ४ ॥ अकथं
परमार्थं च तथापि कथयामि ते ॥ त्वयापि गोपितं बहिर्न देयं यस्य कस्यचित् ॥ ५ ॥ अनारब्धे यं प
रं गुह्यं आत्मा च ब्रह्म हा भवेत् ॥ सर्वं भूचो न मावेदाः वेदेभ्यो वै ह्यवंपरं ॥ ६ ॥ वै ह्यवा दुत्तमं शैवं

॥ श्री ॥
॥ ४८ ॥

शैवाक्षिणमुत्तमं॥दक्षिणाङ्गमुत्तमं॥वामाक्षिणमुत्तमं॥॥विज्ञानमुत्तमं॥कोलंकोलात्प
रतरंनहि॥गुह्ययोगःकुलःप्रोक्तोऽगुह्याश्चामासमासतः॥८॥तत्कृत्वाकोलिकःप्रोक्ताहरोहेतत्
चिंतकः॥राजयोगेतिचारव्यातोयोगानांचपरात्परः॥९॥संख्ययोगःकर्मयोगःकोलिकाय
नशस्यते॥अन्ययोगानशस्तीःसुहृद्योगस्तचेतकः॥१०॥गुह्याङ्गुह्यतरंदेविमारात्तारंपरात्प
रं॥परात्परतरःपुंजैःकर्णात्कर्णागतःकुलः॥११॥कुर्मेशःपरमेशानितस्वार्तीतिकुलःस्मृतः
कुःसामर्थ्यमथोवश्येतेलालीतिकुलेश्वरि॥१२॥कुलयोगःसमाख्यातस्माधनान्माक्षरायकः
॥गणेश्वरोगुह्याहंकृष्णश्चतुर्मुखस्तथा॥१३॥कुलोपासनतोदेविनिरुपाधिःकृतार्थधीः
॥मुनयोदितिजाश्चैवसिद्धायेयसराससाः॥१४॥देवाश्चमानवाश्चैववामदक्षानुगास्तथा
॥भ्राताव्यामोहवशतोदक्षवामभ्रमादिह॥१५॥त्वत्समाचारदानाशिमत्समःपुरुषोयु
दि॥तदाकोलंविजानीयान्नन्यथाकुलसुंदरि॥१६॥यामलादोकुलःशक्तिस्तद्युक्तःको
लिकोभवेत्॥इत्थमेवासुरीभ्रान्तिर्विनाशायसुदृढिवां॥१७॥यास्त्रियोभूतभाविन्यःसाया

॥ रामः ॥
॥ ४८ ॥

कालीस्वरूपतः॥ उत्पादयंति भूतानि तारयंति ह्रस्वनिच॥ १८॥ लालयंति क्रमेणौवपालयंति द
यावशात्॥ वैपरित्यज्यं प्रदक्ष्यैवमारयंति विदेवनान्॥ १९॥ मेरुसर्वययोर्यद्वत्सूर्यखण्डोत्तरोरिव
तथा न्यतंत्रसमयात्कुलस्य महदन्तरं॥ २०॥ योगधर्मचमोहेच योन्यधर्मगामूढधीः॥ समंता
रिपश्मंति सोतिपातकसंयुतः॥ २१॥ यो वा कुलात्मकं कर्म वा ज्ञानाद्ददति प्रिये॥ ब्रह्महत्यादि
पापानां सोधिकारी भवेन्मुहुः॥ २२॥ कुलधर्मप्रवहने समारुह्य सुरोत्तमः॥ सुरवादी पातंगत्वा
मोक्षरत्नं समश्नुते॥ २३॥ दर्शनेषु च सर्वेषु निराभासे न मानवाः॥ मोक्षं लभन्ते कौलेषु स श्रेष्ठ
वनसंशयः॥ २४॥ योगी चेन्नेव भोगी स्याद्भोगी चेन्नेव योगवित॥ भोगयोगात्मकं कौलं तस्मात्स
र्वधिकं प्रिये॥ २५॥ भोगान् योगाय ते साक्षात्पातकं सुकृताय ते॥ मोक्षाय ते च सेतारः कुलधर्मकु
लेभ्यः॥ २६॥ ब्रह्मैवाद्युत्तरुद्वादि देवता मुनिराक्षसाः॥ कुलधर्मपरां देवि मनुष्यस्य च का क
था॥ २७॥ सर्वधर्माश्च देवशिपुनरावर्तकाः स्मृताः॥ कुलधर्मस्थिता ये च ते सर्वे स्युनिवर्तकाः
॥ २८॥ भुङ्क्ते चित्ताय शांताय धर्मिणो गुणैः विने॥ देवी भक्ता देवोऽपि कौलज्ञानेन प्रकाशयेत्॥ २९॥ अ

॥ श्री ॥
॥ ४६ ॥

वाचं समयाचारं कुलधर्मवदेष्टुं ॥ स गुरुः ॥ पाञ्चदशयोगिर्न नोपशुभवेत् ॥ ३० ॥ अना
शमेन संसारं यस्ति निर्बन्धि ॥ कुलधर्ममिमं ज्ञात्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥ ३१ ॥ मत्स्ये मां संपरि
त्यज्य कुलधर्मं ग्रासे वनं ॥ मद्यपानेन मज्जयेत् यदि सौ द्वलमेतच्छचित् ॥ ३२ ॥ कुतो न मद्यपाः
सर्वे सिद्धिं यांति समीहितं ॥ मां स भक्षयामात्रेण यदि पुण्यगतिर्भवेत् ॥ ३३ ॥ पलाशिनश्च
सर्वे नैपुण्यवतो भवन्ति किं ॥ रत्नासंभोगे देवो शयति मोक्षं बुज्जति चेत् ॥ ३४ ॥ सर्वे पि जेतव्यो
लोके मुक्ताः स्युः स्त्रीनिषेवणात् ॥ कुलयोगे यथा देवि निर्दिष्टः कोपि न कश्चित् ॥ ३५ ॥ स्वा
चारपरिहीनेऽपि लभते स परंगतिं ॥ हृत्पूर्वः स परश्चैव विंदुना च समश्नितः ॥ अजयानाम सं
त्रोयं मोक्षरो निर्मलो भूवं ॥ रविणा हरिणा चैव गुरुणा विधिना मिना ॥ ३६ ॥ मयापि
समुपास्यो यमतिगुह्यो महेश्वरि ॥ बहुना त्रिकमुक्तेन स्वयोनिरिव यावति ॥ ३७ ॥ अप्रका
शः सदा देवि ह्यापत्कालेऽपि मुक्तिदः ॥ अजयेति समाख्याता सा दक्षिणा कालिका ॥ ३८ ॥ पालने
जगतो देवि नाम्ना श्रीरिति विश्रुता ॥ सद्यो मायेति विख्याता संहारे कालिका राठता ॥ ४० ॥

॥ रामः ॥
॥ ४६ ॥

इति श्रीनिगमकल्पे उमामहेश्वरसंवादे चतुर्विंशतितमः पटलः ॥ २४ ॥ श्रीमहोदय
उवाच ॥ संप्राप्तं संचिनादेविवासरपादिचुतो भवेत् ॥ ध्यानं यथायुक्तं यथाच्यते निगम
कर्म ॥ १ ॥ अमृतार्णवमयोऽन्मणिर्द्विषे सुशोभितं ॥ कल्पवृक्षवनात्स्थितं वमणिः कर्मसं
पे ॥ २ ॥ नवरत्नमये प्रायस्तिहासनगतासुजे ॥ त्रिकोणान्नः समासीनं चंद्रसूर्यसमप्रभं ॥ ३ ॥
अर्द्धाभिकासमायुक्तं प्रविभक्तविभूषणं ॥ कोटिकंदर्पलावणं सदा चोडशवार्षिकं ॥ ४ ॥ स
दमितं मुखं भोजे त्रिनेत्रं चन्द्रशेखरं ॥ दिव्याम्बरं स्वगाले पंदिद्याभरणं भूषितं ॥ ५ ॥ पानपा
त्रं च चित्तुडां त्रिशूलं पुस्तकं करैः ॥ विद्यासं सिद्धिविभ्राणं सदानन्दसुरवालयं ॥ ६ ॥ महोद्यो
तोदिताशेषदेवतागणसेवितं ॥ एवं चित्तासुजे ध्यायेद्दुर्जनशिरं तु मां ॥ ७ ॥ पुरुषे वास्मरे दे
वं स्त्रीरूपं वास्मरे दुधः ॥ अथ वा निष्कले ध्यायेत्सच्चिदानंदलक्षणं ॥ ८ ॥ सर्वे न जीमये देवं
संचराचरविग्रहं ॥ यथाज्ञानाजपे नैवेद्यं तथा श्रोत्रादिकामपि ॥ ९ ॥ मूर्द्धि ध्यायेत्तथा देवं श्रीं
हं शिवरूपिणं ॥ सहस्रदलयेकजं सकलगीतं रश्मिप्रभं वराभयकरासुजे विमलगंधपुष्पां य

ॐ श्री ॥ यमच यदनेक्षरां सकलदेवतारूपिणां गोचरमिहं सगंतदभिधानपूर्वगुणं ॥ स्वयं योध्य ध्येते
 देवि समनुभवे चरः ॥ ११ ॥ आदौ योगं नरः कृत्वा सांगमोक्षकपाठकं ॥ योगाधनुर्विधाभातिसंस्तरा
 रावतारकाः ॥ १२ ॥ हठयोगो मंत्रयोगस्तययोगस्तृतीयकः ॥ चतुर्थो राजयोगः स्यात्पुरुषार्थस्य
 सिद्धये ॥ १३ ॥ आदौ क्षीरादिपाने च दुर्वादलसमं चितं ॥ पिवेन्नाडि त्रिषु द्वयर्थं ततो व्याधिर्विन
 श्यति ॥ १४ ॥ हठं विना राजयोगो राजयोगं विना हठः ॥ व्याप्तिः स्यादविना भूता श्री राजहठयोगयोः
 ॥ १५ ॥ वस्ति चोतिस्तथानेति स्त्रोत्रकं नौलिकं तथा ॥ कपालभ्रान्तिनिरतो षड्कर्मणि हठे भूरा
 ॥ १६ ॥ चक्रि नौलि चोतिनेत्री वस्तिश्च गजकारिणी ॥ त्रोटकं मस्तकभ्रान्ति कर्मण्यष्टौ च मु
 रत्यतः ॥ १७ ॥ कर्माष्टकमिदं गोप्यं देहशोधनकारकं ॥ न कस्मैचित्प्रवक्तव्यं कुलस्त्रीसुरतं
 यथा ॥ १८ ॥ वायुनालप्रसार्य ऊंचा रुलीं भ्रामयेद्भीः ॥ यावदहठविकाशः स्याच्चक्रिकर्मप्रशस्य
 ते ॥ १९ ॥ गुल्मरोगो मंहोदर्यनश्यत्येव न संशयः ॥ मलशुद्धो दीपने च सिद्ध्यते चक्रिकर्मणा ॥
 २० ॥ सर्वेषां कर्मचक्राणां साधने प्रोच्यते पुनः ॥ केषांचित्संमतं नैव चक्रिकर्मकुलेभ्यः ॥ २१

॥ रामः ॥

॥ ५० ॥

साधकैस्तत्सकृत्कर्तव्यं सर्वकर्मभिसिद्धये ॥ तस्मान्मनुक्तरीत्यैव ज्ञातव्यं साधकैः सदा ॥ २२ ॥ अथा
तौ नैलिकर्मेति द्विधा प्रोक्तक्रमेण हि ॥ एकां नराचभारिति संज्ञया परमेश्वरी ॥ २३ ॥ भारि स्या
द्वा सूरूपेण जायते गुडसा तथा ॥ अमेशवर्त्तवेगेन गुदं स व्याप स व्यतः ॥ २४ ॥ ननांशो भ्रामये
त्येषां नैलीगोडः पुशस्यते ॥ तुन्दग्नि संदीपनपाचनानि संदीपिकानंदकरी विज्ञेयान् ॥ २५ ॥
अशेषरोषामयशो विरिणी स्याद्ब्रू क्रिया मोलिरियं हि नैली ॥ इडचावर्त्तने वेगेस्तथापि गल
या पुनः ॥ २६ ॥ उभाभ्यां भ्रामये चैवेत्यनरा कीर्तिता पुनः ॥ विंशद्वस्त्रप्रमाणेन धौतवस्त्रं सुदी
र्घिनं ॥ २७ ॥ चतुरंगुलविस्तारं सित्तं चैव शनैर्गृहेत् ॥ ततः प्रत्याहरे चैतदभ्यासाद्वैतिशिरिताः
॥ २८ ॥ दिने दिने ततः कुर्याज्जठराग्निप्रवर्द्धनं ॥ कामश्वासस्त्रीहृक्कृष्कफरोगश्च विंशतिः ॥ २९ ॥
॥ वैतिकर्मप्रभावेण नश्यत्येव न संशयः ॥ आखुपुच्छाकारनिभं सूत्रं स्निग्धं विनिर्मितं ॥ ३० ॥
॥ षड्विंशतिमिति चैव नैति सूत्रं सलक्षणा ॥ नासारं धूपविश्वेनं रंधं वा मेव हत्पनु ॥ ३१ ॥ मुखा
न्निर्गमयेत्यश्वाद्भ्रामयेन्नासनालयोः ॥ मध्यं च ततः कुर्यान्नैतिरित्युच्यते पुनः ॥ ३२ ॥ कफालेशो

॥ श्रीं ॥

॥ ५१ ॥

धिनीकार्यादिवाहृष्टिप्रदायिनी ॥ यद्दृष्टं न नरागदीभवन्नेवनसंशयः ॥ ३३ ॥ वस्तिश्चद्विधिधा
शोक्ताजलवायुप्रभेदतः ॥ चक्रिकृत्यायथाशक्त्वावस्तिचवन्नकारयेत् ॥ ३४ ॥ वायुनाकृत्या
जठरेगुदनालेविसर्जयेत् ॥ वायुवस्तिरियंशोक्ताजलवस्तिमथोबुवे ॥ ३५ ॥ नाभिद्वयेनलेस्थि
त्वापायुनालेस्थितांगुलिः ॥ चक्रिमार्गेराजठरंवायुनालेनपूरयेत् ॥ ३६ ॥ विचित्रकरणीकृत्या
विभीतोरेचयेज्जले ॥ यावद्वलंप्रपूर्यचक्षुरांस्थित्वाविरेचयेत् ॥ ३७ ॥ घटिंत्रयेनभोक्तव्यंवस्ति
मभ्यसताभूवं ॥ निर्वातभूमौसंतिष्ठेद्वस्तिहितिमिताशनः ॥ ३८ ॥ गुल्मस्त्रीहोदरंवापिवातपि
नकफादिकं ॥ वस्तिकर्मप्रभेदेननश्यत्येवनसंशयः ॥ ३९ ॥ धान्तिंदिशान्तःकरणाप्रसादे
दद्याच्चकंतिदहनप्रदीप्तिं ॥ अशेषदोषोपचयंनिहन्यादभ्यस्यमानोजलवस्तिकर्म ॥ ४० ॥
पीत्वाकंदंत्वनिलगुडजलंनालिकेलोदकंवापायुमार्गेपवनजलयुतंकुम्भयेद्वाथशक्त्वा
॥ निःशेषंशोधयेद्वापरिभवनमनोवस्तिपायुप्रकारात्कुंभोभःकंठलेशगजकरणाशतिशो
चतेदेववंद्ये ॥ ४१ ॥ यथैवगजयूथानाराजतेराजकुञ्जरः ॥ तथैवहठयोगानांश्रेयाचगज

॥ रामः ॥

॥ ५१ ॥

कारिणी ॥ ४२ ॥ निरीक्ष्य निश्चल दृशा सस्मल श्यं समाहितः ॥ अश्रु संपातपर्यन्तं स्यावत्प्रसृ
कं स्मृतं ॥ ४३ ॥ स्फोटनं नेत्ररोगाणां तं दाराणां तु कपाटकं ॥ प्रयत्नात्पाटकं कुर्यान्नेत्रे जो भिन्न
द्वये ॥ ४४ ॥ कपालं भ्रामयेत्स व्यमयस व्यं तु वेगतः ॥ रेच पूरकयोगेन कपालस्य च भस्त्रिका ॥ ४५ ॥
॥ कफदोषं निहन्त्येव पित्तदोषं जलोद्भवं ॥ कपालशोधनं नैव ब्रूत चक्रं विभुद्वाते ॥ ४६ ॥ अंगे
षु षोढां विन्यस्य मूलमंत्रजपे तु धीः ॥ अनन्यगत्या सिद्धः स्यान्मंत्रयोगस्त्वयं मतः ॥ ४७ ॥ लय
योगश्चिन्नलयात्कस्मिंश्चिदस्तु निधुवं ॥ तदैकात्मत्वबुद्ध्या चलयः सिद्ध्यति नान्यथा ॥ ४८ ॥
॥ इन्द्रियविषयादिभ्यः समाकृष्य रहः क्वचित् ॥ एकाग्रमनसानित्यं भावयेन्निष्कले सदा ॥
४९ ॥ लययोगेति विख्यातो योगीनां कार्यसाधकः ॥ तस्मिन्नेव सुलीनः स्यान्नय एकप्रकीर्ति
तः ॥ ५० ॥ सुषुप्तिभावेन च जागरो वा न जीवनं नो मरणं कदाचित् ॥ अहं न बुद्धिं च न मत्त्वबुद्धिं
त्यक्त्वा भवेद्दकिल राजयोगः ॥ ५१ ॥ वपुः कृशत्वमादौ च वदनं सुप्रसन्नता ॥ नादस्फुटत्वं न
यने निर्मले भवतो यदि ॥ ५२ ॥ आरोग्यं तं स मज्जयोजगन्निप्रदीपनं ॥ नातिभुद्वातिजा-

प्रातःस्नानोपवासादिकायज्ञेशादिकं तथा ॥ ७ ॥ हीनजातिसमाभाषेत्याज्यायेवरीशोकराः
श्रेष्ठं सुमधुरं स्निग्धं गन्धं धातुप्रयोषणं ॥ ८ ॥ मनोभिलषिते योग्यं चतुर्थं शिविवर्जितः ॥ इष्टा-
र्पितं च नैवेद्यं योगीभोजनमाचरेत् ॥ ९ ॥ अयमेव मितामितादाराकदन्तेन विवर्जिताः ॥ अत्या-
हारः प्रवासश्च पुनस्त्यो नियमाग्रहः ॥ १० ॥ जलसंगश्च लोत्थं च यद्विर्यो गोविन इष्यति ॥ उत्सा-
हान्निश्चया धैर्यान्न त्वज्ञानार्थदर्शनात् ॥ ११ ॥ विंदुस्थानं मिताहारात्तेवलसंगविवर्जनात् ॥
निद्रात्यागाज्जिवश्चासात्पीठस्थैर्यादनालसात् ॥ १२ ॥ गुर्वीचार्यप्रसादाच्च एभिर्योगः प्रसि-
द्ध्यति ॥ श्रुत्याचार्यप्रसादाच्च योगाभ्यासबलेन च ॥ १३ ॥ तथा ममानुग्रहेण योगसिद्धिः प्र-
जायते ॥ प्राणायामक्रमेणैव संक्षेपाच्छृणु चेंडिके ॥ १४ ॥ प्राणसंयमतो देविनाडीचक्रे
विशोधिने ॥ सुषुम्णा च दले भीत्वा मुरवादिशान्तिमारुतः ॥ १५ ॥ मारुते मध्यमे जाते मनस्यैर्यं
प्रजायते ॥ स्थिरं मनसि यावस्थां सेवावस्थामनोमयी ॥ १६ ॥ तस्मिन् द्वयेभिधानतः सरा कुर्वी-
त कुंभकान् ॥ विचित्रकुंभकाभ्यासाद्विजो रद्विभक्तः ॥ १७ ॥ मरुत्तिकाभ्यामिरीसूर्यभे-

शमः
५३

येकरांसूर्यस्यमुखवेधने॥ गुरूपदेशतोज्ञेयेनतुशास्त्रार्थकोटिभिः॥ ३९॥ ऊर्ध्वनाभिर
धस्तालुरुर्ध्वभानुरधःशशी॥ करणीविपरीताख्यागुरुवाकेनलेभ्यते॥ ४०॥ करणीविपरी
ताख्यासर्वमाधिविनाशिनी॥ नित्यमभ्यासपुक्तस्यजठराग्निविवर्द्धनं॥ ४१॥ आहारोवकुल
स्तस्यसंयायुःसाधकेनवे॥ अत्याहारोयदिभवेदेहमग्निदेहेत्क्रमात्॥ ४२॥ अधःशिरश्चो
र्ध्वादौक्षरांस्तान्प्रथमेदिने॥ क्षणाच्चकिंचिदधिकमभ्यसेच्चदिनेदिने॥ ४३॥ धूलितेपलिते
चैवघण्टासान्नतुदृश्यते॥ मासमात्रेणतुयोनित्यमभ्यसेत्सतुकालजित्॥ ४४॥ अथारोहावरो
हेराशरांसंस्कृष्यत्यतः॥ षड्भुजैश्चोर्ध्वयित्वातुयोगसिद्धौभवेत्ततः॥ ४५॥ इतितेकथितेदे
विभोक्षमार्गमुदुर्ध्वम्॥ श्रीगुरोः कृपयावेद्ययोगीनामोक्षदेधुवं॥ ४६॥ योगारब्धेचइदंता
नंसंक्षेपात्कथितोमया॥ तवज्ञेहान्महादेविगोपनीयंप्रयत्नतः॥ ४७॥ वृद्धचर्माभ्यसेवि
द्याभ्यासेकुर्यात्कुलेभ्यः॥ गार्हपत्येनानदानेचपितृकर्मसदसिरागां॥ ४८॥ आचारंजाति
येः पूजादिकं कुर्यात्॥ ४९॥

